

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**YUSUF EL-ERDEBÎLÎ'NİN (ö.779/1377) “EL-ENVÂR Lİ
A'MÂLÎ'L-EBRÂR” İSİMLİ ESERİNDEKİ ŞAFÎ
MEZHEBİNE MUHALİF GÖRÜŞLERİNİN
İNCELENMESİ**

Mohammed Hashim Dhahir ALSADA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ACAR

Konya – 2020

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mohammed Hashim Dhahir ALSADA		
	Numarası	17810601199		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bil-İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	YUSUF EL-ERDEBİLÎ'NİN (ö.779/1377) "EL-ENVÂR Lİ A'MÂLİ'L-EBRÂR" İSİMLİ ESERİNDEKİ ŞAFİÎ MEZHEBİNE MUHALİF GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

İmzası

Mohammed Hashim Dhahir ALSADA

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mohammed Hashim Dhahir ALSADA		
	Numarası	17810601199		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bil-İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğ. Üyesi Abdullah ACAR		
Tezin Adı	YUSUF EL-ERDEBİLÎ'NİN (ö.779/1377) "EL-ENVÂR Lİ A'MÂLİ'L-EBRÂR" İSİMLİ ESERİNDEKİ ŞAFİÎ MEZHEBİNE MUHALİF GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ			

Şafî mezhebi müteahhir alimlerin kitapları incelendiğinde genellikle "el-Envar'ın hilafına" ifadesiyle karşılaşılır. Bahsedilen bu lafız ile ne kastedildiğini araştırmak üzere hazırlanan bu yüksek lisans tezi, Yusuf b. İbrahim Erdebilî'nin Şafî mezhebinin yerleşik esaslarına muhalif olarak yaptığı icthadların, hangi açılardan müteahhir alimleri tarafından zayıf olarak değerlendirildiğini tespit için yapılmıştır.

Öncelikle Erdebilî'nin yaşadığı dönem, hayatı ve ilmî kişiliği hakkında bilgi verildi. Ardından, Şafî mezhebine mensup bölgelerde hâlâ ilmî bakımdan değerli bir çalışma sayılan ve Şafîlerin yaşadığı Kuzey Irak'tan Azerbaycan sınırındaki Erdebil'e kadar olan bölgede ders kitabı olarak okutulan *el-Envar li Amali'l-Ebrar* adlı eser hakkında bilgi verildi.

İmam Şafî'nin talebeleri ve içtihatlarının çeşitliliği mezhepte farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu durum âlimler nezdinde İmam Şafî'nin Mısır'da kesinleştirdiği, usulu ve kaidelerine göre belirtilen, Nevevî ve Rafî'nin ittifak ettiği meseleler ile ikisinin ihtilaf ettikleri durumda ise Nevevî'nin görüşünün öne alındığı ve son olarak müteahhir Şafî muhakkiklerinin görüşü olan mutemed görüşün sabit hale gelmesine kadar devam etmedi. Erdebilî'nin Nevevî ve müteahhir Şafî âlimleri dönemi arasında yaşaması, özellikle de bu dönemde Şafî mezhebinin prensiplerinin netleşmesi

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

sebebiyle onun mezhepte ittifak edilen usullere muhalif bazı içtihatları müteahhir Şafî fakihleri tarafından zayıf kabul edilmiştir.

Bu çalışmada, Şafî mezhebi müteahhir fıkıh kitaplarında yer alan “el-Envar’ın hilafına” ifadesiyle müellifin mezhebe muhalif 38 görüşünü tespit edilmiş, öncelikle meseleyle ilgili Erdebilî’nin görüşü zikredilerek, aslında Şafî mezhebinde mutemed görüşün ne olduğu izah edilerek, metinde zor anlaşılan bazı ifadeler açıklanmıştır. Ayrıca Erdebilî’nin bazı örnek içtihatları zikredilerek diğer dört mezheple karşılaştırmasını yapılmış mezhebe muvafık veya muhalif olma oranı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Yusuf b. İbrahim Erdebilî, el-Envar li Amali’l-Ebrar, Erdebil.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Mohammed Hashim Dhahir ALSADA		
	Student Number	17810601199		
	Department	Basic İslamic Sciences-İslamic Law		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assist. Prof. Abdullah ACAR		
Title of the Thesis/Dissertation	ANALYSIS OF THE OPINIONS AGAINST RULES TO SHAFI SECT ON THE "EL-ENVÂR Lİ A'MÂLİ'L-EBRÂR" OF YUSUF ERDEBİLİ			

When the books of the recent scholars of the Shafii sect are examined, the expression "contrary to al-Envar" is usually encountered. In the study, first of all, information was given about the period, life and scientific personality of Ardabilî. Afterwards, information was given about the work titled al-Envar li Amali'l-Ebrar, which is still considered a valuable scientific study in the regions belonging to the Shafii sect and which is used as a textbook in the region from Northern Iraq where Shafiis live to Ardabil on the border of Azerbaijan.

The diversity of Imam Shafii's students and ijtehad resulted in the emergence of different views in the sect. However, in the case of scholars' disagreement with the issues determined by Imam Shafii in Egypt, which are stated according to the rules and principles of Imam Shafii, and the al-Nawawi and Rafi alliance, the opinion of Nawawi is put forward and finally the view of the muthaf, which is the opinion of the contractor Shafii. It did not continue until it became stable. Due to the fact that Ardabilî lived between the Nawawi and the last Shafii scholars period, and especially the principles of the Shafii sect became clear in this period, some of his ijtehad opposed to the methods agreed in the sect were considered weak by the contractor Shafii scholars.

In this study, 38 views of the author opposing the sect were determined with the expression "contrary to al-Envar" in the Shafii sect contractor fiqh books, firstly mentioning the opinion of Ardabilî about the issue, explaining what is the main view of the Shafii madhhab, and it is difficult to understand in the text. some expressions are explained. In addition, some sample ijtehad of Ardabilî were mentioned and compared with the other four sects.

Keywords: Islamic Law, Yusuf b. Ibrahim Ardabilî, al-Envar li Amali'l-Ebrar, Ardabil.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	1
III. ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM	3
IV. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	4
YUSUF B. İBRAHİM EL-ERDEBİLÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE EL-ENVÂR ADLI ESERİ.....	5
A. YUSUF B. İBRAHİM'İN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ	5
1. <i>Adı</i>	5
2. <i>Nispeti</i>	5
3. <i>Lakabı</i>	5
4. <i>Doğumu</i>	6
5. <i>Vefatı</i>	7
6. <i>Ailesi</i>	8
B. İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ÂLİMLERİN HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	9
1. <i>Hocaları</i>	10
2. <i>Öğrencileri</i>	11
3. <i>Eserleri ve İlmî Çalışmaları</i>	11
a. Kur'ân İlimleri	12
b. Hadis İlimleri.....	12
c. Fıkıh	13
e. Şafîî Fakihlerin Biyografisi (Terâcim)	13
C. ERDEBİLÎ'NİN <i>EL-ENVÂR Lİ AMALÎ'L-EBRAR</i> ADLI ESERİ.....	13
1. <i>Eserin Adı</i>	13
2. <i>Eserin Tanıtımı</i>	14
3. <i>Eserin Telif Sebebi</i>	15
4. <i>Eserin İlmî Değeri</i>	15
5. <i>Âlimlerin Kitap Üzerindeki Çalışmaları (Şerhleri ve Haşiyeleri)</i>	17
6. <i>Âlimlerin el-Envâr İle Alakalı Övgüleri</i>	21
BİRİNCİ BÖLÜM	23
EL-ENVÂR'DA YER ALAN ZAYIF MESELELER	23
1.1. EL-ENVÂR'DAKİ MESELELERİN ZAYIF OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİNİN NİTELİĞİ	23
1.1.1. <i>Şafîî Mezhebinde Mutemed Tanımı ve Tanıma Yolları</i>	23
1.1.2. <i>Şafîî Mezhebinde Mutemed Görüş ve Diğerleriyle İlgili İstılahlar</i>	26
1.2. İBADETLER BÖLÜMÜNDE YER ALAN ZAYIF MESELELER	34
1.2.1. <i>Taharet ve Teyemmüm Kitâbı'ndaki Zayıf Meseleler</i>	34
1.2.1.1. <i>Abdest Esnasında Başka Bir Niyette Bulunma</i>	34
1.2.1.2. <i>İpek ve Diğerlerinden Dokunmuş Kumaşın Kullanılması</i>	35
1.2.1.3. <i>Teyemmümle Temizlenmiş Kadının Kocasının Suyu Gördüğü Anda Cinsel İlişkiyi Sonlandırması Meselesi</i>	36
1.2.2. <i>Salat (Namaz) Kitâbı'nda Yer Alan Zayıf Meseleler</i>	37
1.2.2.1. <i>Cuma Hutbesinde ve Diğerlerinde Niyetin Hükmü</i>	37

1.2.2.2. Tadil-i Erkan ve Nafile Namazda İki Secde Arasındaki Celseyi Terkedenin Namazının Batıl Olması	38
1.2.2.3. Namaz Kılan Kimsenin İki Ayağı Arasındaki Mesafe	39
1.2.2.4. Namazda Kasten “Âmin”in Mim’ini Şeddeli Okumanın Hükmü	39
1.2.2.5. Aralarını Ayıran Bina Olmasına Rağmen Mescitte Muktedinin İmama Uyması	40
1.2.3. <i>Zekât ve Sıyam (Oruç) Kitâbı</i>	41
1.2.3.1. Zekât Kitabı: Etin Sadaka-i Fıtır Olarak Verilmesinin Hükmü	41
1.2.3.2. Oruç Kitâbı.....	42
1.2.3.2.1. Birinci Mesele: Geceleyin Oruca Niyet Ettiğinden Şüphelenmesi	42
1.2.3.2.2. İkinci Mesele: Unutarak Orucunu Yiyenin Yediği Miktar	43
1.2.3.2.3. Üçüncü Mesele: Ölmek Üzere Olan Bir İnsan ya da Hayvanı Kurtarmak İçin Orucunu Bozan Kimsenin Kaza ve Keffaretinin Hükmü	44
1.3. MALÎ MUAMELELERDE YER ALAN ZAYIF MESELELER.....	44
1.3.1. <i>Bey’ Kitabı</i>	45
1.3.1.1. Birinci Mesele: Şahit Getirme Şartıyla Bey Akdi	45
1.3.1.2. İkinci Mesele: Babanın Küçük Çocuğu Adına Satın Almasının Hükmü	45
1.3.1.3. Üçüncü Mesele: Tafsilat Vermeden Yapılan Ortaklığın Hükmü	46
1.3.2. <i>Selem Kitabı: Süt Mayasının Karz (Borç) Olarak Verilmesi</i>	47
1.3.3. <i>Kefâlet Kitabı: Dirhemler ve Dinarların Kefalet Hükmü</i>	47
1.4. VEKÂLET, İKRAR VE ARIYET KİTAPLARINDA YER ALAN ZAYIF MESELELER.....	48
1.4.1. <i>Vekâlet: Alacaklının Borçlusuna Kendi Zimmetindeki Hak İle Satın Alması İçin Vekâlet Vermesinin Hükmü</i>	48
1.4.2. <i>Babalığı İkrar Etmede Beyyine</i>	49
1.4.3. <i>Ariyet: Kullanmadan Telef Olan Ariyetin Tazmini</i>	49
1.5. GASB, İHYAÜ’L-MEVÂT VE VEDİADA YER ALAN ZAYIF MESELELER.....	50
1.5.1. <i>Gasb</i>	50
1.5.1.1. Birinci Mesele: Davarların Hapsedilmesinde Tazminat Meselesi	50
1.5.1.2. İkinci Mesele: Hayvanın Gece Telef Ettiğinin Tazmini	50
1.5.2. <i>İhyâü’l-Mevât Kitabı: Devlet Başkanının (Emirü’l-Mü’minîn) Fey Arazilerini Temliki</i>	51
1.5.3. <i>Açlıktan Ölen Vedianın Tazmini</i>	52
1.6. NİKÂH, TALAK VE RADA (SÜTANNELİK) KİTAPLARINDA YER ALAN ZAYIF MESELELER	53
1.6.1. <i>Nikâh Kitabı</i>	53
1.6.1.1. Küçüğün Cinsel Organına Bakmanın Hükmü	53
1.6.1.2. Vekilin Mehr-i Müsemmanın İki Rakam Aralığı Arasından En Az Olan Miktarla Evlendirmesi ..	53
1.6.1.3. Farklı Velilerden Birinin Evlendirmesi.....	54
1.6.2. <i>Boşanma (Talak)</i>	55
1.6.2.1. Birinci Mesele: Boşanma (Talak)’da Kinevî Lafızlar	55
1.6.2.2. İkinci Mesele: “Sen boşsun nasıl istersen” (أَنْتِ طَالِقٌ كَيْفَ شِئْتِ) Sözüyle Boşanmanın Hükmü	55
1.6.3. <i>Rada’ Kitabı</i>	56
1.6.3.1. Cariyenin Efendisiyle Süt Kardeş Olduğunu İkrar Etmesi.....	56
1.7. EYMAN, KEFFARET VE YİYECEKLER KİTAPLARINDA YER ALAN ZAYIF MESELELER.....	57
1.7.1. <i>Eyman Kitabı: Fasit Bey Yapmayacağına Yemin Edenin Yeminini Bozması</i>	57
1.7.2. <i>Keffâret Kitabı: Zihar Keffâreti Orucunu Kesintiye Uğramasıyla Nafile Oruca Dönüşme Hükmü</i>	57
1.7.3. <i>Yiyecekler Kitabı: Cellâlenin Etinin Yenmesinin Hükmü</i>	58
1.8. DİYÂT, HUDUD, DAVA, CİHAD, İMAMET, VİZARET, İMARET VE EŞKİYANIN ÖLDÜRÜLMESİ KİTAPLARINDA YER ALAN ZAYIF MESELELER.....	58
1.8.1. <i>Diyyât Kitabı: İnsanın Doğal Dışından Fazla Olan Dışının Erşi</i>	59
1.8.2. <i>Hudud Kitabı: Karısını Üç Talakla Boşadıktan Sonra Cinsel İlişkiye Giren Kimsenin Hükmü</i>	59
1.8.3. <i>Dava Kitabı: Gaib’e Vekil Tayin Etmenin Hükmü</i>	60

1.8.4. Cihad Kitabı: Ganimet Taksiminde Deve Değil Katıra Öncelik Verilmesi	60
1.8.5. İmamet, Vizaret, İmaret ve Eşkıyanın Öldürülmesi Kitabı	61
1.8.5.1. "Allah Bana Cenneti Verirse Girmem" Diyenin Tekfir Edilmesinin Hükmü	61
İKİNCİ BÖLÜM	63
KARŞILAŞTIRMALI BAZI FIKHÎ MESELELER	63
2.1. HUTBEDE NİYETİN HÜKMÜ	63
2.1.1. Fakihlerin Görüşü	63
2.1.2. Delilleri	64
2.1.3. İmam Erdebilî'nin Bakış Açısı	65
2.1.4. Tercih	65
2.2. UNUTARAK ORUCUNU BOZANIN YEME MİKTARI	65
2.2.1. Fakihlerin Görüşü	66
2.2.2. Delilleri	67
2.2.3. İmam Erdebilî'nin Tercih Ettiği Görüş	68
2.2.4. İhtilafın Neticesi	68
2.2.5. Tercih	69
2.3. BOŞANMADA KİNEVÎ LAFIZLAR	69
2.3.1. Fakihlerin Görüşü	70
2.3.2. Delilleri	70
2.3.4. İmam Erdebilî'nin Tercih Ettiği Görüş	72
2.3.5. Karısına "Boşamak bana şart" diyen Hakkında İhtilafın Neticesi:	72
2.3.6. Tercih	72
2.4. CELLALE YENMENİN HÜKMÜ	72
2.4.1. Fakihlerin Görüşü	73
2.4.2. Delilleri	74
2.3.4. İmam Erdebilî'nin Tercih Ettiği Görüş	76
2.3.4. Tercih	76
SONUÇ	78
BİBLİYOGRAFYA	84

ÖNSÖZ

Allah (c.c.) İslam dinini insanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için din olarak seçmiş, Peygamberlere gönderdiği şeriatleri ise buna ulaşmanın vesilesi kılmıştır. Özellikle son peygamber olan Hz. Muhammed'in şeriatı tüm diğer şeriatlere son noktayı koymuştur. Böylece son şeklini alan İslam'la hayat düzene girmiş, insanlar ve ülkeler istikrara kavuşmuştur. Bize bırakılan Kur'ân ve sünnetin ışığı öyle parlaktır ki, gecesi dahi gündüz gibidir.

İslam Şeriatı böyle muazzam olunca âlimler ona hizmet etme ve fûru ile usulünü geliştirme konusunda adeta yarışmışlardır.

Fûru-ı fıkıh alanında fakihler, ortaya çıkışından itibaren günümüze kadar fikhin tedvininde otorite haline gelmişlerdir. Bu alanla ilgili hacimli eserler, muhtasarlar, metinler ve şerhler kaleme alarak sorunlara çözümler geliştirmişler, yeni çıkan fikhî meselelerin (nevâzil ve havadis) üzerinde durarak kendi dönemlerinde karşılaştıkları her konuyla ilgili eserler kaleme almışlardır. Böylece fakihler her yeni çıkan olayın çözümü ve cevaplanmasında aktif olarak rol almışlardır. Bunlardan biri de incelemeye aldığımız *el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr* isimli eserin yazarı Yusuf b. İbrahim el-Erdebilî'dir.

Bahsedilen çalışmayı giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşacak şekilde oluşturmaya gayret ettik.

Giriş'te araştırmanın konusu, önem ve amacı, araştırmada takip edilen metot ve araştırmanın kaynakları hakkında bilgi verildikten sonra iki ana konu üzerinde durulmuştur. İlk olarak kitabın müellifi olan İmam Yusuf el-Erdebilî'nin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Bu kapsamda onun yaşadığı asrın politik, toplumsal, dinî ve ekonomik sorunlarına ışık tutulmuştur. Ayrıca bu kısımda onun hayatı başlığı altında ismi, nispeti, lakabı, doğumu, ilmî kişiliği, hocaları, talebeleri, eserleri ve vefatı hakkında bilgi verilmiştir.

Girişte araştırmamızın konusu olan kitap ta tanıtılmıştır. Bu kapsamda *el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr*'ın ismi, müellife aidiyeti, telif sebebi, ilmî değeri, âlimlerin kitap üzerindeki çalışmaları, kitabın genel metodunu ifade eden bablara ayrılması, fikhî kavramların açıklaması hakkında bilgi verilmiştir. Yine bu kısımda onun ister

müttefekun aleyh veya ihtilafı deliller olsun isterse fikhî kaideler olsun istidlal metodu, kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde öncelikle Şafî mezhebinde mutemed görüşün tanımı ve onunla ilgili ıstılahların açıklamasına yer verilmiştir. Daha sonra *el-Envâr*'daki Şafî mezhebine muhalif görüşler incelemeye alınmıştır. İkinci bölümde örnek fikhî meseleler karşılaştırmalı olarak çalışılarak Şafî mezhebinde mutemed görüşün ne olduğu izah edilmeye gayret edilmiştir. Her bölüm altında gerektiğinde alt başlıklara yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise ulaşılan en önemli bulgular sıralanmaya gayret edilmiştir.

Yaptığımız bu mütevazi çalışmamızda seçtiğimiz konuyu ve başlığı en iyi şekilde tamamladığımızı ve artık bizim dışımızdakilerin bu konu üzerinde çalışmalarına gerek olmadığını asla iddia etmiyoruz. Elde ettiğimiz başarı Allah'tandır. Biz sadece konuyla ilgili gerekli araştırmaları yaparak meseleleri bir araya getirmeye gayret ettik.

Bu çalışmamı tammalarken bana kolaylıklar ihsan ederek önümdeki engelleri kaldıran Allah'a sonsuz hamd ederim. İlk olarak Allah'ın rızasını ve değerlendirme makamında olan ilim ehli hocalarımın memnuniyetini temenni ederim. Allah dilediğini yapmaya kadirdir.

Çalışmamız boyunca yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ACAR'a ve tez savunma aşamısında önemli katkılar sunarak tezin son şekli almasına vesile olan Prof. Dr. Orhan ÇEKER ile Doç. Dr. Hasan ÖZER hocalarıma da en samimi duygularıyla teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Çalışma bizden başarı Allah'tandır.

Mohammed Hashim Dhahir ALSADA

KONYA-2020

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
b.	: bin/İbn.
Bkz./bkz.	: Bakınız.
Bsk.	: Baskı.
(c.c.)	: Celle Celalühü.
nşr.	: Neşreden.
ö.	: Ölümü/Ölüm Tarihi
(Rh.A).	: Radıyallâhu anhu/Rahmetullahi aleyh
(s.a.s.)	: Sallahu aleyhi ve sellem.
s.	: Sayfa.
thk.	: Tahkik eden.
ts.	: Tarihsiz.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmamızın temel konusunu, “Yusuf el-Erdebilî'nin *el-Envâr li A'mali'l-Ebrar* isimli Eserindeki Şafîî Mezhebine Muhalif Görüşlerinin İncelenmesi” oluşturmaktadır.

Tek bir mezhep içinde dahi ictehadlar ve farklı görüşler çoğaldığında bir kimsenin tüm bu görüşleri ayıklaması ve genel halk için amel edebilecekleri mutemed görüşü ortaya çıkarması bir zaruret haline gelir. Şafîî mezhebinde bu durum İmam Nevevî ve er-Râfîî'nin ortaya çıkıp mezhepte otorite oluncaya kadar devam etti. Zamanla ikisinin görüşü mutemed görüş haline geldi. Bu durum, Nevevî ve İbn Hacer el-Heytemî'nin tüm bu meseleler hakkında görüş belirttikleri anlamına gelmez. Onlardan sonra meselelerin hükümleri hakkında fikir beyan eden âlimler de ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de İmam Erdebilî olup hizmet maksadıyla birçok meselede ictehadta bulunmuştur. Bu ictehad ettiği meselelerin bir kısmında ise muvaffak olamamıştır.

Araştırmamızda *el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr*'da Erdebilî'nin meselelerle ilgili açıkladığı hükümler ve tercihlerini, bu görüşlerin bazıları Erdebilî'nin mezhep ilkelerinden bir ilkeye aykırı davranması veya ictehad metodu ve amaçlarına muhalefeti nedeniyle son dönem (müteahhir) Şafîî fakihler tarafından zayıf olarak değerlendirilmiştir. Nitekim *el-Envâr*'da yer alan 38 meselenin Şafîî mezhebindeki tercihe şayan görüşe aykırı olduğunu tespit ederek incelemeye çalıştık. Daha sonra zamanın yeterli olmayacağından dolayı çalışmanın üçüncü bölümünde bu 38 meseleyi değil sadece 4 örnek meseleyi dört mezhebe göre mukayese ederek çalışmayı tamamladık.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Yusuf b. İbrahim el-Erdebilî (ö. 779/1377) de döneminin ihtiyacına binaen ve çok talep olduğu için İmam Muhammed b. İdris eş-Şafîî el-Kureşî (rh. a) mezhebinde bir kitap telif etmiştir. Kitabını *el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr* olarak isimlendirmiştir. O dönemlerde kitap belli bir nüfuz ve etkinlik kazanmıştır. Böylece âlimler kitaba önem vererek okumuşlar, okutmuşlar, hatta *el-Envâr* ismi fıkıhta ve Şafîî mezhebi kitapları arasında özel isim haline gelmiştir. Bu isim anıldığında başka bir kitap anlaşılmaz olmuştur.

Araştırmamızın amacı kitaptaki meseleleri incelemek, kitabın metodunu, üslubunu ve müellifin tercihlerini öğrenmek ve mezhepteki metotlar (kavaid) çerçevesinde ne derecede kuvvetli veya zayıf olduğunu bilmek, örnek bazı fikhî meseleleri tedvin edilmiş diğer mezheplerle karşılaştırmalı olarak incelemek için bu kitabı tez çalışması olarak incelemeyi kararlaştırdık.

Bu konuyu seçmemizin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

Bilimsel bakımdan: İlgili eserde yer alan konuların Şafî mezhebi için önemi ve müellifin yönteminin bilinmesi, eserin kıymetini artıracaktır. Araştırmamız, kapsayıcı tanımlardan hareketle âlimlerin yöntemleri ve meseleleri dakik şekilde ele alarak yazdıkları eserlerindeki metotla dağınık vaziyetteki bilgileri toplama girişimleri olup bunu, kendi mezhebine müntesip usulcüler-kelamcılar ya da Hanefîlerin yöntemiyle uyumlu mantıklı bir şekilde mukayese ederek karşılaştırma yapmaktır. Dolayısıyla, araştırmacıların asıl meseleler, alt meseleler ve baplara ayırma ve her konuyu kendi çerçevesinde ele alma konusunda bilgilendirmek için onların metotlarını tanımak, tedvin felsefelerini kavramak, ilimlerin ortaya çıkışı ve meselelerin birbiriyle olan irtibatını keşfetmek önemlidir. Bu da bilimsel araştırma kurallarına göre disiplinli bir çalışma ile mümkündür.

Tatbikî ve Amelî Boyut: Alimlerin ilmî usullerini ve yöntemlerini bilmek, kişiye sağlam temellere dayanan gelişmiş bir model takdim eder. Araştırmacı, kendisinden önceki âlimlerin bir meseleyi dikkatlice fıkıh ve usul kuralları, maslahatlar ve mefsedetler prensiplerini dikkate alarak çözüm ürettiğini öğrenir. Ayrıca fakihlerin sözlerinin hangi baplara, hangi görüşlere ve hangi mezhebe dayandığını görmüş olur. O da hiç şüphesiz yeni çıkan fikhî meselelerin (nevazil ve müstahdesât) doğru bir metodla çözüme kavuşturulmasını sağlar.

Tarihsel Boyut: Alimlerin metodunu öğrenmek araştırmacıyı selefın sözlerine vakıf olmaya, fetva verirken tarihî şartlara ve yönelimlerinin nedenlerini bilmeye zorlar. Böylece selefın fetvalarını ve kitaplarını bazı olaylarla ilişkilendirir. Çünkü fikhın Müslümanların hayatını etkileyen önemli bir rolü vardır.

III. ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM

Araştırmamızda takip ettiğimiz metotları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. Araştırmamızda fıkıh, tefsir, hadis gibi tarihi mirasımıza ait ana kaynaklardan yararlandık. Zenginleştirme amacıyla modern çalışmalardan da faydalandık. Yararlanılan kaynakları dipnotlarda ilk geçtiği yerde müellif adı, kitap ismi, tahkikli bir eser ise muhakkikini zikrettik. Ayrıca ilk geçtiği yerde eserin yayımlandığı basımevi, basım yılı ve yeri, birden fazla ciltten oluşuyorsa cilt ve sayfa numarasını belirttik.

2. Dört zayıf meselede fakihlerin görüşlerini toplayarak karşılaştırmalı olarak incelemeye çalıştık. Fakihlerin ittifak ettikleri ve ihtilaf ettikleri meseleleri zikrederek her mezhebin görüşü kendi kaynaklarından refere edilerek verilmiştir. Tam aksine her mezhebin muteber kabul ettiği kaynaklarından ilmî emanetin korunması için nakiller yaptık. Bu meselelerle yetinerek araştırmamızın sınırlarını aşmadık.

3. Bir mesele ile ilgili görüşleri zikrederken dört mezhebin kronolojik sırasını dikkate alarak bunu gerçekleştirdik.

4. Her görüşün delillerini zikrederek onunla ilgili eleştiri, tenkit ve ilmî tartışmalara da yer verdik. Araştırmalar neticesinde delil açısından güçlü maslahata ve şeriatın ruhuna uygun makul gerekçelere dayanan görüşü tercih ettik. Tüm acziyet ve eksiklerimizle itiraf etmek isteriz ki, isabetli kararlar Allah tarafından. Hatalı olanlar bizden ve şeytandır. Allah'tan bağışlamamızı niyaz ederiz.

5. Araştırmamızda geçen Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin sure ve ayet numaralarını dipnotlarda belirttik.

6. Araştırmamızda geçen hadisler eğer *Sahihayn*'da (*Buhâri ve Müslim*'de) geçmiyorsa hadis âlimlerinin hadisin sıhhat ile ilgili yaptıkları değerlendirmelere de işaret ettik.

7. Görüşleri, delilleri ve gerekçeleri belgelemek amacıyla yararlandığımız fikhî eserleri dipnotlarda zikrederken her mezhebin tarihi sırasını esas alarak verdik.

8. Araştırmamızda ismi geçen ve tanıtılmasına ihtiyaç duyulan şahısların kısa biyografisine dipnotlarda yer verdik.

9. *el-Envâr*'ın kaynaklarını kronolojik sırasına göre tertip ettik.

10. Sonuç kısmında araştırmamız boyunca elde ettiğimiz tüm sonuçları ele aldık. Akabinde araştırılması ve tartışılması önemli görülen bazı önerilerde bulunulmuştur.

IV. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Erdebilî hakkında yapılmış önceki çalışmalara baktığımızda konuyu müstakil olarak ele alan bir çalışmaya rastlamadık.

el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr Dr. Halef Mûf el-Mutlak¹ tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Bu neşirde kitabın metodundan bahsedilmemiş ve kanaatimizce ihtiyaç olmasına rağmen kitapla ilgili bir değerlendirme yapılmamıştır.²

Fıkhî bir çalışma niteliği taşıyan bu çalışmamızda kaynak olarak başvurduğumuz temel eserler şöyledir:

a) Zekerîya el-Ensârî, Zekerîya b. Muhammed es-Süneykî (ö.926/1520), *el-Gureri'l-Behiyye fi Şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye*.

b) Hatîb Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (ö. 977/1569), *Mugni'l-Muhtâc ila Marifeti Meâni Elfazı'l-Minhâc*.

c) Remlî, Şemsüddin Muhammed b. Ebi'l-Abbas Ahmed b. Şihabüddin (ö.1004/1595), *Nihayetü'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc*.

d) Nevevî, Ebû Zekerîya Muhyiddin b. Şeref (ö. 676/1277), *Minhâcü't-Talibîn* ve bu eserin tüm haşiyeleri.

¹ Bu eser üç cilt halinde 1427/2006 yılında Kuveyt'te Daru'z-Ziya tarafından neşredilmiştir.

² Biz çalışmamızda bu baskıyı esas almış bulunmaktayız.

YUSUF B. İBRAHİM EL-ERDEBİLÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE EL-ENVÂR ADLI ESERİ

Bu bölümde Yusuf b. İbrahim'in hayatı, ilmî kişiliği ve *el-Envâr* adlı eseri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

A. YUSUF b. İBRAHİM'İN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Bu başlık altına Yusuf b. İbrahim'in adı, nispeti ve meşhur olduğu lakaplar, vefatı, ailesi hakkında bilgi vereceğiz. Ayrıca onun ilmî kişiliği, âlimlerin onun hakkındaki görüşleri, hocaları, öğrencileri ve telif ettiği eserleri şöyle özetlenebilir.

1. Adı

Kaynaklar, müellifin isminin Yusuf b. İbrahim el-Erdebilî olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.³

2. Nispeti

Âlimler ve biyografi yazarları onu Azerbaycan şehirlerinden⁴ olan Erdebil'e nispet etmişlerdir.⁵

3. Lakabı

Yusuf b. İbrahim iki lakab ile anılmaktaydı. Bunlar "Cemaleddin ve İzzüddin"dir.⁶

³ Bkz. Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdullah (ö. 1067/1656), *Süllemü'l-Usûl ila Tabakati'l-Fuhûl*, thk. Muhammed Abdülkadir el-Arnâvut, Editör ve Takdim: Ekmeleddin İhsanoğlu, Tedkik: Salih Sadavî Salih, Fihristi Düzenleyen: Salahaddin Uygur, Mektebetü Ersika, İstanbul, Türkiye, 2010, 3/424; Ziriklî, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali (ö. 1396/1976), *el-A'lam*, Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 5. Bsk., Beyrut-Lübnan, 2002, 8/212; Kehhale, Ömer b. Rıza b. Muhammed Rağıb Abdülgani (ö. 1408/1987), *Mucemü'l-Müellifin*, Mektebetü'l-Müsenna-Bağdat, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ts., 13/266; İbnü'l-İmad, Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî (ö. 1089/1678), *Şezerâtü'z-Zeheb*, thk. Mahmud el-Arnâvut, Hadisleri tahrir eden: Abdülkadir el-Arnâvut, Daru İbn Kesir, 1. Bsk., Dimaşk-Beyrut, 1406/1986, 3/246; Bağdatlı İsmail Paşa, İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim (ö. 1399/1978), *Hediyetü'l-Ârifîn*, Eğitim Bakanlığı desteğiyle yayımlamıştır, İstanbul, 1951, 2/558.

⁴ Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Usûl ila Tabakati'l-Fuhûl*, 3/424; Ziriklî, *el-A'lam*, 8/212.

⁵ Erdebil: Günümüzdeki İran'ın otuz bir vilayetinden biridir. şehir, ülkenin kuzeybatısında yer alır ve Azerbaycan ile sınırı vardır. Merkezi Erdebil şehridir. Ahalisi İran azınlık etnik grubu Azeri Türklerinden oluşmaktadır. *El-Envâr li Amali'l-Ebrar* adlı eserin yazarı Şeyh Erdebilî eş-Şafîî de bu şehre mensuptur. Bkz. Yakut el-Hamevî, *Mucemü'l-Buldan*, 1/145; Saffet Köse, "Erdebilî, Yûsuf b. İbrahim", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul; TDV Yayınları, 1995), 11: 279.

<https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D8%A8%D9%8A%D9%84> (Erişim: 22.05.2020).

Mensup olduğu mezhep yönüyle de kendisi için “eş-Şafî” nispeti kullanılmıştır.

Ehl-i hadis ekolüne mensup olması sebebiyle “muhaddis” de denilir.⁷ Çünkü o *el-Mefâtiḥ Şerhi'l-Mesâbih* ve *el-Ezhâr fi Şerhi'l-Misbâh min Ehadisi Seyyidi'l-Ebrâr* isimli eserleri telif etmiştir. Bu iki eser hakkında ilerleyen sayfalarda müellifin eserleri başlığı altında bilgi verilecektir.⁸

Yusuf b. İbrahim'e "İmam" lakabı verilmiştir. Bu onun mezhepteki saygınlığını gösterir kanaatindeyiz. Ayrıca fakih de denilmiştir. Bu lakab onun fıkıhla ilgili *el-Envâr* adlı eseri telif etmesi sebebiyle olduğu kanaatindeyiz.

İmam lakabı sözlükte kendisine uyulan kimsedir. Terim anlamı ise, bu anlamın dışında değildir. Erdebilî'ye çok ilim sahibi olması, döneminde geniş ufuklu olması sebebiyle “Şeyhu'l-Maşrık” lakabı verilmiştir. Nitekim İbn Hacer Askalanî *ed-Dürerü'l-Kâmine* adlı eserinde şöyle der:

“O bu dönemde doğunun şeyhi (*Şeyhu'l-Maşrık*) büyük değere sahip, çok bilgili ve yetmiş yaşının üstünde yaşaması sebebiyle denildi.”⁹

4. Doğumu

İmam Erdebilî'nin hayatı hakkında bilgi veren tabakât ve biyografi kaynakları onun doğumu ile ilgili bir şey zikretmemiştir. Hayatı ile ilgili bilgileri ise şöyle özetlenebilir:

İbn Kâdî Şühbe tabakâtında İmam Erdebilî'nin hicrî 775/1373 yılına kadar Erdebil'de kaldığını söyler.¹⁰ Kâtip Çelebî tabakâtında verdiği bilgiye göre, o sırada yaşı yetmiş geçmişti.¹¹

⁶ Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed (ö. 852/1448), *ed-Dürerü'l-Kâmine*, thk. Muhammed Abdülmuaıyyid Zan, Meclisü Dairetü'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 2. Bsk., Haydarbad-Hindistan, 1392/1972, 6/158; Sehâvî, Şemsüddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir b. Osman b. Muhammed (ö. 902/1496), *ed-Dav'u'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, (Beyrut: Menşurâtü Daru Mektebetü'l-Hayat, ts., 5/117.

⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, 6/158; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tasi'*, 5/117; Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Usûl ilâ Tabakati'l-Fuhûl*, 3/424.

⁸ Bk. 12. sayfadaki Hadis çalışmaları.

⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine fi Ayani'l-Mieti's-Samine*, 6/285.

İbnü'l-İmad el-Hanbelî,¹² Yusuf b. İbrahim'in hicrî 775/1373 yılına kadar Erdebil'de olduğunu zikreder. Kâtip Çelebî'nin tabakâtında verdiği bilgiye göre o zikredilen yılda doksan yaşını geçmişti.¹³

İbn Hacer el-Askalanî¹⁴ Yusuf b. İbrahim'in 779/1377 yılında hayattta olduğu Erdebil'de yaşadığını kaydeder. Kâtip Çelebî'nin tabakâtından aktardığı bilgilere göre o söz konusu yılda yetmiş yaşını geçmişti.¹⁵

5. Vefatı

Erdebilî'nin vefat tarihi hususunda farklı görüşler vardır. İbnü'l-İmad onu yaklaşık hicrî 779/1377 yılında vefat edenler arasında zikreder.¹⁶ İbn Hacer ise, vefat tarihini net olarak belirtmez, ancak Erdebilî'nin 779/1377 yılında hayatta olduğunu kaydeder.¹⁷ Aynı şekilde İbn Kâdî Şühbe¹⁸ de İmam Erdebilî'nin vefat tarihini net bir şekilde zikretmez. Ancak o Erdebilî'nin hicrî sekizinci asrın son yirmili yıllarında yani hicrî 760/1359 - 780/1379 yılları arasında vefat etmiş olabileceğinden bahseder. Kâtip Çelebî, Erdebilî'nin

¹⁰ Tam adı Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Esedî eş-Şehbî ed-Dımaşkî, Takiyyüddindir. Döneminin Şam fakihî ve tarihçisi ve âlimidir. Dımaşk ahalisindendir. Birçok eseri vardır. Onlardan biri ise *Tabakâtü's-Şafîye*. Bkz. Zirikî, *el-A'lam*, 6/61-62.

¹¹ İbn Kâdî Şühbe, Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer (ö. 851/1447), *Tabakâtü's-Şafîye*, thk. El-Hafız Abdülalim Han, Alemü'l-Kütüb, 1. Bsk., Beyrut, 1407, 3/138; Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Usûl ila Tabakati'l-Fuhûl*, 3/424.

¹² Tam adı Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmad el-Akrî el-Hanbelî'dir. Tarihçi, fakih ve edebiyat âlimlerindedir. *Şezerâtü'z-Zeheb* onun teliflerindedir. Hicrî 1089/1678 yılında vefat etmiştir. Süyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir Celalüddin (ö. 911/1505), *Hüsnü'l-Muhazare fi Tarihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Daru İhyai'l-Kütübî'l-Arabî (İsa el-Babî el-Halebî ve ortakları), 1. Bsk., Mısır, 1387/1967, 1/356.

¹³ İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 3/264.

¹⁴ Tam adı Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Kennânî el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer'dir. İlm ve tarih erbabındandır. Aslen Askalan'lı (Filistin) olup doğumu ve vefat yeri (ö. 852/1448) Kahire'dir. Çok sayıda değerli kitap telif etmiştir. Bunlardan biri ise *ed-Dürerü'l-Kâmine fi Ayani'l-Mieti's-Sâmine* adlı eseridir. Bkz. Zirikî, *el-A'lam*, 1/178.

¹⁵ Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, 6/158.

¹⁶ İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 3/264.

¹⁷ Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, 6/158.

¹⁸ Tam adı Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Esedî eş-Şehbî ed-Dımaşkî, Takiyyüddin'dir. Döneminin Şam fakihî, tarihçisi ve âlimidir. Dımaşk ahalisindendir. Hicrî 851 yılınca vefat etmiştir. Eserlerinden biri ise *el-İ'lam bi Tarihi'l-İslam Münteka Tarihi'l-İslam li'z-Zehebî*. Bkz. Zirikî, *el-A'lam*, 6/61.

vefat tarihini 779/1377 olarak kaydetmiştir.¹⁹ Böylece Erdebilî'nin tahmini vefat tarihinin hicrî 775/1374-780/1379 yılları arasında olduğu söylenebilir.

Erdebilî'nin vefat tarihinde muvafık görüş belirtenler Ömer Rıza Kehhale²⁰ ve Bağdatlı İsmail Paşa'dır. Ancak İsmail Paşa²¹ "bir rivayette Erdebilî'nin vefat tarihini hicrî "776" olarak kaydetmiştir.²² Saffet Köse'nin hazırladığı DİA maddesinde de vefat tarihi hakkında; "vefat tarihi kaynaklarda 776 (1374) ve 799 (1397) olarak da geçmektedir", şeklinde farklı kayıtlardan bahsedildiği görülür.²³ Bu durumda, Erdebilî'nin en az 70 en fazla doksan sene ömür sürdüğü söylenebilir.

6. Ailesi

Kaynaklarda İmam Erdebilî'nin hayatı ve ailesi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak Erdebilî'nin Şirvan doğumlu, Kahirî ve Hanefî nispetlerine sahip Şeyh Tacüddin İvaz b. Muhammed el-Erdebilî'nin oğlu Şeyh Celalüddin Ubeydullah'ın dedesi olduğu kaydedilmiştir.²⁴

Torun Celaleddin kabiliyetli ve becerikli tabiplerdendi. Fakih el-Cemal Yusuf el-Erdebilî ondan kızını tedavi etmesini talep etti. Onun yanına geldi ve hastalığının çok tehlikeli olduğunu ve her an gözetmesi ve takip etmesi gerektiğini söyledi. Kızının yanına rahatlıkla girip çıkabilmesi için babasından kızıyla evlenmesi hususunda ricada bulundu. Babası tereddüt etti. Bunun üzerine kızın annesi evliliğe rıza gösterdi ve evlilik teklifine olumlu cevap verdi. Böylece kızla evlendi ve onu tedavi etti. Kız sağlığına kavuştu. Evlilik

¹⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 1/195.

²⁰ Kehhale, *Mucemü'l-Müellifin*, 4/139.

²¹ Tam adı İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-Babânî el-Bağdadî (ö. 1399/1979), Bibliyografik bir âlimdir. Telifleri vardır. Aslen Babânî'dir. Bağdat'ta doğmuş ve ikamet etmiştir. Astane'ye yakın Mukrî Köy'de eseri *İzahü'l-Meknun fi'z-Zeyl ala Keşfü'z-zünûn* tamamlamak için bir süre ikamet etti.

²² Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, 2/558.

²³ Köse, "Erdebilî, Yûsuf b. İbrahim", DİA, 11: 279.

²⁴ Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, 6/158; Sehâvî, *ed-Davvu'l-Lami li Ehli'l-Karni't-Tasi*, 5/117.

neticesinde annesi “Ubeydullah”a hamile kaldı. Doğum yeri Erdebil’dir. el-Cemal’in torundur.²⁵

el-Cemal’in torunu Hanefî mezhebi âlimlerindedir. Bu Ubeydullah ise Şafî olup dedeleri de Şafî idiler. Atalarından bazılarının Şafî mezhebinde telif eserleri vardır. Hatta Erdebil ahalsinin tümü Şafî mezhebine mensuptular.

Akrabalarının aksine torunun Hanefî olmasının sebebi Emir Yılboğa’nın²⁶ Hanefî olması ve “kim Şafî mezhebini terk eder ve Hanefî olursa 500 dirhem veririm, onu görevlendiririm” sözüyle insanları teşvik etmesiydi. Böylece bir grup insan ve aralarında Ubeydullah’ın da bulunduğu bazı kişiler Hanefî mezhebine geçti. Doğum yeri Erdebil’di. O az önce zikredilen el-Cemal’in torunudur. O Şirvan beldesine geldi ve oradan da Kahire’ye geçti.²⁷ İlimlerde derinleşti. Şafî ve Hanefî mezheplerine göre dersler verdi.²⁸

B. İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ÂLİMLERİN HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Bu başlık altında Erdebilî hakkında âlimlerin görüşlerine, hocaları, öğrencileri ve ilmî eserleri hakkında bilgi verilecektir.

İmam Erdebilî, güzel vasıflar ve iyi hasletlerle tavsif edilmiştir. Biyografi yazarları kendisinden çok övgüyle bahseder. Çünkü o derin bilgisi ve Şafî mezhebi kitapları ve diğer mezheplerin kitaplarıyla ilgili geniş bilgisiyle bilinmektedir. Çağdaşları ve biyografi yazarları onun iyiliği ve bilgisine delalet eden birçok nitelikle övmüşlerdir. Âlimlerin onunla ilgili sözleri ve övgüleri farklı şekillerdedir.

²⁵ İbn Kutluboğa, Zeynüddin Ebü’l-Adl Kasım es-Sudûnî (Bu nispet babasının azatlısı Sudûn eş-Şeyhunî ile alakalıdır), el-Cemalî el-Hanefî (ö. 879/1474/), thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, Daru’l-Kalem, 1. Bsk., Dımaşk, 1413/1992, 1/332-333; Sehâvî, *ed-Davvu’l-Lami li Ehli’l-Karni’t-Tasi*, 5/117.

²⁶ Yılboğa el-Yahyevî: Dımaşk naibidir. Tam adı el-Emir el-Kebir Seyfüddin olup Şam naibi el-Emir Seyfüddin Tabta en-Nasırî’nin oğludur. Hicrî 748 yılında vefat etmiştir. Bkz. Safedî, *el-Vâfi bi’l-Vefâyât*, 29/24.

²⁷ Bkz. Sehâvî, *ed-Dav'u’l-Lami li Ehli’l-Karni’t-Tasi*, 5/117; İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü’l-Gumr bi Ebnâi’l-Umr*, 5/248-250.

²⁸ Bkz. Sehâvî, *ed-Dav'u’l-Lami li Ehli’l-Karni’t-Tasi*, 5/117; İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü’l-Gumr bi Ebnâi’l-Umr*, 5/248-250.

Hedyyetü'l-Ârifîn'nin yazarı onun hakkında: “O, allame imam ve Azerbaycan’da fakihlerin şeyhidir,”²⁹ demiştir. İbn Hacer el-Askalanî *ed-Dürerü'l-Kâmine*'de onun hakkında: “Zamanında Doğu'nun Şeyhi ve halkın kendisine müracaat ettiği kimsedir”³⁰ demiştir. İbn Kâdî Şühbe ise *Tabakâtü's-Şafîyye* adlı kitabında onun hakkında “Çok değerli ve ilimle dopdolu bir kimsedir,”³¹ Şeklinde bahsetmiştir.

Ayrıca eserleri şerî ilimlerin farklı disiplinleriyle ilgili olması sebebiyle âlimler tarafından iyi ve güzel vasıflarla tavsif etmeye layık görülmüştür.

1. Hocaları

Tarih ve biyografi kitaplarında İmam Erdebilî'nin (rh.a) zengin bir hayat hikâyesine yer verilmemiştir. Elde ettiğimiz kaynaklarda iki nedenden dolayı Erdebilî'nin hocalarına atıf yapılmadığı kanaatindeyiz:

Birinci Neden: Erdebilî görünmemeyi ve gizli kalmayı tercih ederdi ve kendini halktan tecrit ederek Yüce Allah’la yalnız kalmaya meyilli idi.

İkinci Neden: Müellifin, döneminin hocaları arasında daha sonra ele alınacağı üzere yaşadığı asırda siyasî sebeplerden dolayı şöhret sahibi olmamıştır. Nitekim İmam Erdebilî'nin döneminde Moğollar hüküm sürüyordu. Moğollar öldürme ve yıkmayı sevmeleri ile tanınıyordu. Bu İmam Erdebilî'nin kendisini ölümler ve felaketlerden korumak için hiçbir kimseye görünmediğine delalet eder. Bu ise, Erdebilî'nin izlediği adım ve yaptığı davranışın doğru olduğu ve ölümüyle sonuçlanacak felaketlere kendisini sürüklediği anlamına gelir. Özellikle küçüklere, büyüklere, hocaya, âlime merhamet edilmediği, herkesin İslam düşman olduğu ve dine zarar vermeye çalıştığı bir çağda Erdebilî'nin sergilediği tutum isabetli olmuştur. Muhtemelen bu iki sebepten dolayı biyografi ve tabakât kitapları yazarları İmam Erdebilî'nin (rh.a) hayatı hakkında bilgi vermemişlerdir.

²⁹ Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedyyetü'l-Ârifîn*, 2/558.

³⁰ İbn Hacer el-Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, 6/258.

³¹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şafîyye*, 3/138.

2. Öğrencileri

Daha önce de belirttiğimiz üzere doğal olarak siyasî sebepler ve savaşlar sebebiyle İmam Erdebilî'nin hocaları hakkında bilgi yoktur. Aynı şekilde kaynaklar onun öğrencileri hakkında da bilgi vermez. Ancak *et-Tuhfetü'l-Latife fi Tarihi'l-Medineti'-Şerife* adlı eserde “Muhammed b. Ahmed b. Yusuf eş-Şems Ebü'l-Hayr el-Ensârî'nin³² Erdebilî ile hicrî 763/1361 yılında el-Cemal Yusuf b. İbrahim el-Erdebilî ile görüştüğü, ona fıkıh alanında kalem aldığı *el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr* adlı eserini gözden geçirmesi için izin verdiği” nakledilmektedir.³³

Âlimler herhangi bir alanda bir kitap telif ettiklerinde çağdaşları olan âlimlere kitaplarını takdim eder ve inceleyip değerlendirmelerini ve müellife bildirmelerini istemeleri adettendi. Böylece kitap daha fazla itina gerektirirse müellife belirtirlerdi. Bu konuda aralarında birbirilerine icazet verirlerdi. Bu uygulama âlimler arasında senedin sağlamlığına teberruken yapılmaktaydı. Nitekim İmam Süyûtî *Tedribü'r-Ravî*'de şöyle der: “Alınmış icazet, davarlar ve ekini sulamaya verilen izin gibi addedilir; “icazet istedim, bana icazet verdi” dendiğinde “davarlarını ve toprağını sulamışsın” demektir. Aynı şekilde talebe âlimden ilmi hususunda icazet istediğinde- yani icazet talep ettiğinde- kendisine icazet verir. Böylece “tüm dinlediğim rivayetler konusunda falancaya icazet verdim” denir.³⁴ Şüphesiz icazet verildiğinde her iki tarafın bir diğeri karşısında gerçekte ders almış olmasa da hoca ve öğrenci mesabesinde olmuş olur.

3. Eserleri ve İlmî Çalışmaları

İmam Erdebilî'nin çağında şöhret bulduğuna herhangi bir şüphe yoktur. Çünkü o *el-Envâr* adlı eserin müellifi olarak tanınmıştır. Nitekim o ilmi ve kişiliğiyle olması gereken bir konumdadır. İmam Erdebilî sadece *el-Envâr* adlı eserinin telifi ile yetinmemiş ve ilmî

³² Tam adı Muhammed b. Ahmed b. Yusuf b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Mahmud b. el-Hasan, eş-Şems Ebü'l-Hayr el-Ensârî el-Meâdî ez-Zerendî el-Medenî'dir. Acem şehirlerinden olan Kazerûn'da ikamet etti. Hicrî 780/1378 yılında vefat etti. Bkz. Sehâvî, Şemsüddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir b. Osman b. Muhammed (ö. 902/1496), *et-Tuhfetü'l-Latife fi Tarihi'l-Medineti'-Şerife*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1414/1993, 2/442.

³³ Sehâvî, a.g.e., 2/443.

³⁴ Süyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir (ö. 911/1505), *Tedribü'r-Ravî fi Şerhi Takribi'n-Nevâvî*, thk. Abdülvehhab Abdüllatif, Mektebetü'r-Riyad el-Hadise, Riyad, ts., 2/42; Muhammed Gazi Davud, *Sebtü'l-İcazeti'l-İlmiyye el-İrakiyye*, Irak Fıkıh Akademisi Davet ve Fetva Yayınları, s. 11.

çalışmalarının yalnızca fıkıhla kısıtlı değildir. Tam aksine o farklı alanlar ve ilimlerde izler bırakmıştır. Onun telif eserleri aşağıdaki ilim dallarındadır:

a. Kur'ân İlimleri

Kur'ân ilimleri ile ilgili *en-Nasih ve'l-Mensuh* adlı eseri telif etmiştir. Bu eser Medine İslam Üniversitesi Kütüphanesi'nin el yazmaları bölümündeki mikrofilm kütüphanesi Kur'an bilimleri kitaplarının bulunduğu katalogda 104263 seri no ve 1166 numarada kayıtlı olduğu belirtilmiştir.³⁵

b. Hadis İlimleri

Hadis ilmiyle alakalı şu aşağıdaki kitapları telif etmiştir:

1. *el-Mefâtih şerhi'l-Mesâbih*: Eserin bir nüshası Medine İslam Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde 104263 seri no ve 443-444 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha Yemen el-Meraga Kütüphanesi nüshasının dijital bir kopyasıdır. Yemen el-Meraga kütüphanesinde bir diğer nüsha da bulunmaktadır.³⁶

Muhtemelen bu eser İbn Kâdî Şühbe ve İbnü'l-İmad el-Hanbelî'nin “Erdebilî Begâvî'nin *Mesâbih* adlı eserini üç cilt halinde şerhetmiştir” dedikleri eser olmalıdır.³⁷

2. *el-Ezhar fi Şerhi'l-Misbâh min Seyyidi'l-Ebrâr*: Eserin bir nüshası 45 (Feyzullah Efendi no. 464) numarada Kahire'de bulunan *Meahedü İhyai'l-Mahtutati'l-Arabiyye* adlı merkezde mevcuttur.³⁸

Kitabın Erdebilî'ye nispeti doğrudur. Nitekim *Tabakâtü'l-Fukâhâ* adlı eserde “*el-Envâr ve el-Ezhar* İzzüddin Yusuf Erdebilî'nin değerli iki eseridir” denilmiştir.³⁹

Erdebilî'nin *el-Ezhâr* adlı eserinin kendisine nispetini doğrulayan bir diğer kanıt da Azimâbâdî'nin *Avnu'l-Ma'bud* adlı eserinde ondan yaptığı şu nakildir:

³⁵ *Hizanetü't-Türas*, Fehrisü Mahtutât, Merkezü'l-Melik Faysal, 103/814.

³⁶ *Hizanetü't-Türasi*, Fehrisü Mahtutât, 58/204.

³⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şafiyye*, 3/138; İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 3/264.

³⁸ *Hizanetü't-Türasi*, Fehrisü Mahtutât, 96/336, no. 96684.

³⁹ Şirâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali (ö. 476/1083), *Tabakâtü'l-Fukahâ*, thk. İhsan Abbas, Daru'r-Raid el-Arabî, 1. Bsk., Beyrut-Lübnan, “1970, 1/290.

(وقال الأردبيلي في الأزهار: يقال في التمثيل للموافقة والملائمة كَفَّ في ساعد، وللمخالفة والمغايرة وَرَّكَ عَلَى ضِلْعٍ).

Erdebilî *el-Ezhâr*'da şöyle der: “Fikir birliği ve uyumu temsilen bir kolda bir avuç için (وَرَّكَ عَلَى ضِلْعٍ) izafeti, muhalefet ve karşıtlık için ise kaburga kemiğinde kalça (وَرَّكَ عَلَى ضِلْعٍ) izafeti kullanılır.”⁴⁰

Diğer bir yerde ise şöyle der: “Erdebilî *el-Ezhar*'da şöyle demiştir: bazı şarihler imrandan (umran) kastedilenin...” olduğunu söylemişlerdir.⁴¹

c. Fıkıh

Bu alanla ilgili tek eseri vardır. O da araştırma konumuz olan *el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr* adlı eserdir.

e. Şafiî Fakihlerin Biyografisi (Terâcim)

Bu alanda bir eserin sahibidir. İsmi zikredilmemiştir. Kahire'de bulunan Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de bir adet yazma nüshası 47761 seri no ve 5/194 kayıt numarasıyla bulunmaktadır.⁴²

C. ERDEBİLÎ'NİN *EL-ENVÂR Lİ AMALİ'L-EBRAR* ADLI ESERİ

Bu başlık altında *el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr*'ı kısaca tanıtarak kitabın adı, müellife aidiyeti, telif sebebi, ilmî değeri, âlimlerin bu kitap üzerindeki çalışmaları vesaire konular hakkında bilgi vereceğiz.

1. Eserin Adı

Kitabın müellifi İmam el-Erdebilî –Allah rahmet eylesin- *el-Envâr*'ın başında kitabını “*el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr*” şeklinde isimlendirdiğini belirtmiştir.⁴³ Hayatını anlatan biyografi ve tabakât kitaplarında geçen bilgiler onun bu sözünü doğrular niteliktedir. Nitekim *et-Tuhfetü'l-latife fi Tarihi'l-Medineti's-Şerife*⁴⁴ adlı eserin yazarı

⁴⁰ Azimâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsülhak (ö. 1310), *Avnü'l-Mabud*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye, 2. Bsk., Medine-i Münevvere, 1388/1968, 9/1270.

⁴¹ Azimâbâdî, *Avnü'l-Mabud*, 9/1360.

⁴² *Hizanetü't-Türasi*, Fehrisü Mahtutât, 48/763.

⁴³ Erdebilî, *el-Envar*, 1/13.

⁴⁴ Bkz. Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latife fi Tarihi'l-Medineti's-Şerife*, 2/443.

İmam Erdebilî'nin “*el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr*” adlı bir eseri olduğunu belirtmiştir. Bu isimle bir kitap yazma eser katalogları, Mektebetü'd-Devle ve Paris'te bulunan Ulusal Kütüphane'de de zikredilmiştir.⁴⁵

Araştıran kimsenin göreceği üzere bazı müellifler kendi özel çalışmalarında kitabı zikredilen ismine karşı çıkıp “*el-Envâr li Amali'l-Berere*” şeklinde vermişlerdir.⁴⁶

Melik Faysal Merkezi'ne bağlı *Hizanetü't-Türas*'ta ise “*el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr*” şeklinde kaydedilmiştir.⁴⁷

Şüphesiz kitabın en doğru ismi müellifin *el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr* olarak zikrettiği ve biyografi yazarlarının teyid ettiği isimdir.

2. Eserin Tanıtımı

el-Envâr, Şafîî mezhebinde yazılan önemli kitaplardandır. Okuyan kimsenin göreceği üzere müellif kitapta sadece fıkha odaklanmıştır. Özel olarak Şafîî mezhebine ait meseleleri ele almıştır. Ayrıca Şafîî mezhebinde tartışmalı olarak ortaya çıkan birçok meselelere de yer vermiştir. Aynı şekilde bu kitap Şafîî mezhebinde muhtasar kitaplardan kabul edilir. Nitekim Müellif *er-Ravza*'yı ihtisar etmiştir. İbn Kâdî Şühbe'nin *Tabakâtü's-Şafîîye*'de belirttiğine göre müellif kitabını Şafîî mezhebinin bir özeti olarak hazırlamıştır.⁴⁸ Yine İbn Kâdî Şühbe'ye göre müellif kitabını *Şerhu'l-Kebir*, *Şerhu's-Sagîr*, *er-Ravza*, *Şerhü'l-Lübab*, *el-Muharrer* ve *el-Hâvî* gibi Şafîî mezhebinde güvenilir yedi kaynaktan yararlanarak derlemiştir.⁴⁹

Daha önce de belirtildiği üzere bu eser Şafîî mezhebine özel olarak telif edilmiştir. Bu nedenle diğer mezheplerle mukayeseli konuların kitapta yer alması nadirattandır. Bunlardan biri de şüphenin olmaması gibi had şartlarının ele alındığı *Hudud Kitabı*'ndaki şu meseledir: “Sünnî bir âlimin güçlü delillerle onayladığı kadın ve erkekten her iki taraf için cinsel ilişkiye girmeyi mubah kılsa had uygulanmaz. İlişkiye giren haram olduğunu

⁴⁵ *Hizanetü't-Mahtutât*, Merkezü Melik Faysal: 48/760, Kayıt no: 47759.

⁴⁶ Carl Brokelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, trc. Abdülhalim en-Neccar, Daru'l-Maarif, 7. Kısım, 12/7-209.

⁴⁷ *Hizanetü't-Mahtutât*, Merkezü Melik Faysal: 61/549, no: 61774.

⁴⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şafîîye*, 3/138.

⁴⁹ İbn Kâdî Şühbe, *a.g.e.*, 3/138.

düşünürse bu da Hanefî mezhebinde⁵⁰ velisi olmadan nikâhlanan kimse ile cinsel ilişkiye girme kabilindedir. Malikî mezhebinde⁵¹ ise bu durum şahitsiz evlilik sayılır.”⁵² Bu sözden kastedilen şey eğer cinsel ilişkiye giren Şafîî ise şahitsiz ve velisiz olarak evlenip cinsel ilişkiye girerse had uygulanmaz. Çünkü şüphe haddi düşürür. Bu şüphe diğer mezheplere göredir.

el-Envâr 1427/2006 yılında Kuveyt’te Daru’z-Ziya tarafından Şeyh el-Fazıl Halef Mufzî el-Mutlak’ın tahkiki ve Şeyh Dr. Hüseyin Abdullah el-Ali’nin takdim yazısıyla ile neşredilmiştir.

3. Eserin Telif Sebebi

Herhangi bir ilimde telif eser ortaya koyan her müellif mutlaka bir telif sebebi beyan eder. İmam Erdebilî ise kitabının mukaddimesinde kitabını iki sebepten dolayı telif ettiğini belirtmiştir. Bu sebepler şöyledir:

Birincisi: İnsanların kolaylıkla müracaat edebileceği, öğrenmesi gereken ve kimsenin müstağni olmayacağı hükümleri bilmesi için bir kitabı telif etme isteğidir.

İkincisi: Bu hükümlerin amelde ve takvada kendisine ihtiyaç duyulan hükümler olmasıdır.⁵³

4. Eserin İlmî Değeri

İslam âlimleri genel olarak Şafîî fikhının ve içinde buldukları önemli meseleler nedeniyle özellikle “el-Envâr”ın değerinin farkındadırlar. Bu eser Şafîî fıkıh kaynaklarından bir kaynaktır. Eser Şafîî fikhının çoğu meselelerini kapsamaktadır. İlim talebeleri ondan büyük ölçüde istifade etmiştir. Bu eserin tüm dünya kütüphanelerinde yayılması, fetvada ona itimat edilmesi, âlimlerin onu önemseyerek ders vermeleri,

⁵⁰ Bkz. Zeylaî, Osman b. Ali b. Mehcen el-Bariî, Fahrudin el-Hanefî (ö. 743), *Tebyinü'l-hakaik Şerhu Kenzi'd-dekaik ve Haşiyetü'ş-Şelebî*, Matbaatü'l-Kübra el-Emiriyye- Bulak, 1. Bsk., Kahire, 1313, 2/117.

⁵¹ Mevak, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kasım b. Yusuf el-Abderî el-Gırnatî Ebu Abdillâh el-Malikî (ö. 897/1492), *et-Tacü ve'l-İklil li Muhtasarü'l-Halil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1416/1994, 5/16.

⁵² Erdebilî, *el-Envar*, 3/97.

⁵³ Erdebilî, *el-Envar*, 1/11.

talebelere ezberletmeleri ilmî değeri ve bereketli olduğunu göstermektedir. Nitekim bu eser fıkıh dersleri aşamalarında okutulan ders kitaplarındandır.

Kitabın âlimler arasında meşhur olması, özellikle bazı müelliflerin bu esere atıfta bulunmaları ve güzel bir şekilde benimsemeleri onun ilmî değerine delalet eder.⁵⁴ Tüm bunlar bu kitabın büyük faydalarını ve teliflerde sahibinin yüceliğini gösterir.

Zikredilmesi gereken diğer önemli bir husus ise *el-Envâr*'ın kaynaklarının çokluğu ve çeşitliliği olup onu sağlam ve ilmî değeri yüksek bir kitap haline getirmiştir. Öyle ki, bu kitaba güvenilir bir kaynak gibi müracaat edilmiş ve bilgilerine itimat edilmiştir. Erdebilî'nin de işaret ettiği üzere, o bir mesele için irili ufaklı otuz eseri okumuştur.⁵⁵

el-Envâr'ın âlimler arasında meşhur olmasına ve ilmî değerinin bilmelerinin birkaç sebebe dayandığı söylenebilir. Bunlar şöyledir:

Birinci Sebep: *el-Envâr* üzerine yapılan şerhler, haşiyeler, ta'likler kitabın ilmî değerini ortaya koymuştur. Nitekim âlimler müellifin ne kastettiğini açıklamak ve meselelerini tespit etmek için dikkatlerini bu kitap üzerine toplamışlardır. Böylece kitap meşhur olup ve Şafîî âlimler arasında önemli bir eserdir.

İkinci Sebep: İbn Hacer el-Heytemî,⁵⁶ Şihabüddin er-Remlî⁵⁷ ve Hatip eş-Şirbinî⁵⁸ gibi Şafîî mezhebi müteahhir âlimleri fetva ve kaza kitaplarında⁵⁹ *el-Envâr*'a itimad

⁵⁴ *el-Envar*'a atıf yapan ve bizim de onlardan nakilde bulunduğumuz en meşhur kitaplar arasında *Muğni'l-muhtâc*, *Tuhfetü'l-Muhtac ala Edilleti'l-Minhac ve Havşiha*, *el-Gurerü'l-Behiyye ve Havaşiha* ve *Esne'l-Metalib ve Havaşiha* gibi eserler bulunmaktadır.

⁵⁵ Erdebilî, *el-Envar*, 1/11.

⁵⁶ Tam adı Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî es-Sadî el-Ensârî Şeyhu'l-İslam Ebü'l-Abbas'tır. Şafîî mezhebi fakihlerinden olup Mısır'ın batı bölgesinde yer alan Ebü'l-Heytem mahallesinde hicrî 909/1503 yılında doğdu. Mekke'de hicrî 974/1566 yılında vefat etti. Birçok eserin müellifidir. En meşhurleri Şafîî fikhî alanında yazdığı *Meblağu'l-Arab fi Fezaili'l-Arab* (matbu), *Tuhfetü'l-Muhtac li Şerhi'l-Minhac* (matbu), *el-İâb fi Şerhi'l-Ubab* (elyazma) ve *el-İmdad fi Şerhi'l-İrşad li'l-Mukri'* dir. Bkz. Ziriklî, *el-Alam*, 1/233; Kehhale, *Mucemü'l-Müellifin*, 2/152.

⁵⁷ Tam adı Muhammed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Ensârî'dir. eş-Şafîî es-Sagîr olarak meşhur olmuştur. Bazı âlimler onu onuncu asrın müceddidi olduğu görüşündedirler. Babasından fıkıh, tefsir, nahiv, sarf, meânî, beyan ve tarih ilimlerini tahsil etti. Vefat tarihi hicrî 1004'tür. *Nihayetü'l-Muhtac* ve *Şerhu'z-Zebed* onun telif ettiği eserlerdendir. Bkz. *Hulasatü'l-Eser*, 3/342.

⁵⁸ Tam adı Muhammed b. Ahmed eş-Şirbinî el-Kahirî eş-Şafîî'dir. Hatib diye meşhur olmuştur. Şemsüddin şeklinde lakabı da vardır. Fakih, müfessir, mütekellim, nahiv ve sarf alimidir. Hicrî 977 yılında vefat etti.

etmişlerdir. Şüphesiz bu durum kitabın ilmî değerine ve talebeler arasında geniş bir şekilde saygınlık ve itibar kazandığını göstermektedir. Bu ilgi *el-Envâr*'ın âlimler arasında hüsnü kabul gördüğü ve ünlü olduğunu göstermektedir.

5. Âlimlerin Kitap Üzerindeki Çalışmaları (Şerhleri ve Haşiyeleri)

el-Envâr Şafîî fikhında büyük öneme sahip bir kitaptır. Çünkü bu eser sağlam bir metne sahip olup Şafîî mezhebinin müttetekun aleyh ve ihtilafı fıkıh meselelerini bir araya getirmiştir. Böylece talebeler ve müderrislerin özen göstermesine neden olmuştur. *el-Envâr*'ı ders kitap olarak kabul ederek ibarelerinin güzelliği sebebiyle okumuşlar ve okutmuşlardır.

İmam Erdebilî kitabının başında şöyle demiştir: “Bu kitap, ders ve fetvada bilinmesi gereken şerî hükümler ve dinî meselelerden ibarettir.”⁶⁰ Bu ifade öğrencinin derste ve fakihin fetvada kitaba ihtiyaç duyacağına işaret eder. Çünkü o kitabındaki meseleleri çoğunluğu Şafîî mezhebi fıkıh kaynaklarından olan 150 kitaptan derlemiştir.

Bu nedenle âlimler kitaptaki kavramların anlaşılması ve talebelere kolaylık sağlanması için esere şerhler, haşiyeler ve talikler yazma ihtiyacını hissetmişlerdir.

Keşfü'z-zünûn'un yazarı⁶¹ konuyla alakalı şunlar söylemiştir: “Bil ki, her kitap telif eden kimse, şerh edilmeden bizatihi anlaşılması için telif etmiştir. Şüphesiz şu aşağıdaki hususlardan dolayı şerh çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur:”

Birinci Husus: Müellifin son derece maharetli olması kitabındaki ibarelerinin güzelliği, ince anlamları veciz ifadelerle açıklaması, istenen şeye delaletinin yeterli

Telif ettiği eserler şöyledir: *es-Siracü'l-Munîr*, *Muğni'l-Muhtac*, *Fethu'l-Haliki'l-Malik Şerhi Elfiyeti İbn Malik* ve *el-Menâsiki'l-Kübra*. Bkz. Kehhale, *Mucemü'l-Müellifin*, 3/69.

⁵⁹ Bkz. Karadağî, Ömer, *Mukaddimetü'l-Menheli'l-Nazzac fi İhtilafi'l-Eşyah*, thk. Muhyiddin el-Karadâğî, Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1. Bsk. Beyrut, 1428/2007, s. 11.

⁶⁰ Erdebilî, *el-Envar*, 1/11.

⁶¹ Tam adı Mustafa b. Abdullah Katib Çelebî el-Kustantinî'dir. Hâcî Halife, el-Hac Halif, Molla Katip Çelebî, Şelebî olarak şöhret bulmuştur. Sultan IV. Murad'ın sırlarının katiplerinin başkanı ve onun döneminin Maliye Bakanı idi. Hicrî 1070/1659 yılında vefat etmiştir. Bekir b. Abdullah Ebu Zeyd b. Muhammed b. Abdullah b. Ebi Bekir b. Osman b. Yahya b. Gayhef b. Muhammed (ö. 1429/2008), *Tabakatü'n-Nessabîn*, Daru'r-Rüşd, 1. Bsk., 1407/1987, s. 67.

olmasıyla anlaşılır. Aksi takdirde müellifin maharetinden bahsedilemez. Müellife bazı şeylerin anlaşılmasını zorlaştırır veya anlaşılmaz hale getirebilir. Bu nedenle ibarelerdeki gizli anlamların daha fazla açıklanması için şerhe ihtiyaç duyulur. Âlimler bu yüzden bazı telif eserleri şerh etmişlerdir.

İkinci Husus: Çok net ve açık olması veya başka bir ilimle ilgili olması sebebiyle bazı örnek mukaddimleri hazfetmişler veya bazı örnek metinlerin tertip etmekten vazgeçmişlerdir.

Üçüncü Husus: Lafzın tevil içeren anlamları barındırma veya anlam inceliği, daha açık lafızla ifade etme veya mecazî lafızları içermeye ihtimali, bağlayıcı delaletin kullanılması sebebiyle şârih müellifin amacını ve tercihini açıklığa kavuşturmaya ihtiyaç duyar.⁶²

İmam Erdebilî birinci kategorideki müelliflerde olup kitabının lafızları zor ve kapalı olması ile diğer eserlerden ayrılmaktadır. Nitekim *Haşiyetü'l-Kumesra*'nın yazarı da bu hususu şöyle ifade etmiştir: “İfadelerde çok fazla zorluk olup mukaddimesinde de kapalı anlamlar kullanmıştır.”⁶³

el-Envâr'a hizmet eden eserler çok fazla ve çeşitlidir. Bazı müellifler kitabı şerh ederken bir kısmı ise haşiyeye ve talik çalışması ve diğer çalışmalar yapmışlardır. Allah lütüf ve keremiyle bu çalışmalardan on tanesine ulaştı. Kronolojik sırasına göre aşağıda vereceğiz:

a) Şerhu'l-Envâr: Bu şerh İmam Ali b. Ahmed b. Ömer b. Muhammed el-Buşî'nindir. Eski Mısır'da dünyaya geldi ve orada yetişti. Tedris, iftâ ve telif işlerine yöneldi. Hicrî 856 yılında vefat etti. *ed-Dav'u'l-Lâmi*'nin yazarı onun hakkında şöyle der: “Erdebilî'nin *el-Envâr* adlı eserine hacimli bir şerh yazmıştır. İbadetler kısmı hariç diğer kısımları on bir hacimli cilt halinde şerhini tamamlamıştır. İlk kısmı yazarken basit ve anlaşılır ifadelerle yazmıştır.”⁶⁴ Eser matbu değildir.⁶⁵

⁶² Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, 1/38.

⁶³ Müellifi meçhul, *Haşiyetü'l-Kümesra ale'l-Envar*, 1/5.

⁶⁴ Bkz. Sehâvî, *ed-Davvu'l-Lami li Ehli'l-Karni't-Tasi*, 5/178; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, 1/195; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, 1/733; Kehhale, *Mucemü'l-Müellifin*, 2/397.

b) *Envârü'l-Envâr li Amali'l-Ebrar*: Bu şerh el-Fetî diye meşhur olan Şeyh Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Muhammed el-Yemânî ez-Zebidî eş-Şafîî'nindir. Tedris ve telif işleriyle meşgul oldu. Kendisine talebeler gelirdi. Telif ettiği eserleri vardır. Onlardan bir ise *Muhimmatü'l-Muhimmat*'tır. Bu eserde İsnevî'ni *Mühimmat* adlı eserini ihtisar etmiştir. Hicrî 887 yılında vefat etmiştir.⁶⁶

el-Bedrü't-Tali adlı eserin yazarı şöyle demiştir: “Bu kitap *el-Envâr*'ın yazarı Erdebilî'nin *er-Ravza*'ya eklediği meseleleri içermektedir.”⁶⁷ *Envârü'l-Envâr* matbu değildir.⁶⁸

c) *Bastü'l-Envâr ale'l-Envâr li A'mâli'l-Ebrar*: Bu eser Şeyh İmam Ali Nuruddin Ali b. Muahmmmed el-Üşmunî el-Mısırî'nin *el-Envâr*'a yazdığı haşiyedir. Ali Nuruddin fakih, kelamcı ve nahiv âlimlerindendir. Hicrî 900 yılında vefat etmiştir.⁶⁹ Haşiyesi ise neşredilmemiş olup yazma halindedir.⁷⁰

d) *Muhtasarü'l-Envâr li Amali'l-Ebrar*: Bu eser İbn Ali Bafazl diye meşhur Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Muhammed Cemalüddin es-Sadî el-Hadramî el-Adenî *el-Envâr*'a yazdığı muhtasarıdır. Hadramut'ta dünyaya geldi. Fıkıh tahsil etti.

⁶⁵ Eseri yazma eser kataloglarından ve diğer kitaplardan aradık bulamadık. Ancak Sehâvî, Katip Çelebî, Bağdatlı İsmail Paşa kitabı kendi eserinde zikretmişlerdir (Dğrusunu Allah bilir). Bkz. Sehâvî, *ed-Davvu'l-Lami li Ehli'l-Karni't-Tasi*, 6/167; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, 1/195; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 1/733.

⁶⁶ Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Usûl ila Tabakati'l-Fuhûl*, 2/424.

⁶⁷ *el-Bedrü't-Tali*, 1/513.

⁶⁸ Eseri yazma eser katalogları ve elimizde mevcut matbu kitaplardan aradık, fakat bulamadık. Ancak biyografik ve bibliyografik eserlerde kitabın ismi geçmektedir. Bkz. Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, 1/195; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknun*, 3/138.

⁶⁹ Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Usûl ila Tabakati'l-Fuhûl*, 2/394; a.mlf., *Keşfü'z-zünûn*, 1/195

⁷⁰ Eserin bir adet yazma nüshası Melik Faysal İslam İnceleme ve Araştırma Merkezi'nde 5762 seri no, 800841 numarada kayıtlıdır. Mısır'ın Kahire şehrinde el-Ezheriyye Kütüphanesi'nde 103466 seri no ve 32/900 numarada kayıtlıdır. Bkz. *Hizanetü't-Türas: Fihrisü'l-Mahtutat*, 6/728.

Aden’de tedris ve ifta işlerini yaptı. Hicrî 903 yılında vefat etti.⁷¹ Eseri henüz neşredilmiş değildir.⁷²

e) *Bastü’l-Envâr*: Bu şerh fakih, kelamcı ve müfessir olan Şeyh Celalüddin Muhammed b. Esad es-Sıddîkî ed-Devvânî eş-Şafî’⁷³nindir. Hicrî 918 yılında vefat etti.⁷³ Eseri el yazma olup henüz neşredilmemiştir.⁷⁴

f) *Haşiyetü’ş-Şeyh Muhammed Müftiyü Kirman*:⁷⁵ Bu haşiyeye Kirman müftüsü Şeyh el-İmam Allame Muhyiddin Muhammed eş-Şafî’⁷⁶nindir. Haşiyeyi *el-Kevakibü’s-Saire* adlı eserin müellifi zikrederek hakkında şunları söylemiştir: “Şeyh Muhammed hicrî 935/1528 yılında hayattaydı. Kendisi bir Kur’ân tefsiri ve Erdebilî’nin *el-Envâr* adlı eserine yazdığı haşiyeye ve diğer eserlerini zikretmiştir. Onunla buluştuğu için Araplardan korktu ve memleketi Kirman döndü.”⁷⁶ Bu haşiyeye matbu değildir. Yazma eser kütüphanelerde haşiyenin yazma nüshaları hakkında her hangi bir bilgi yoktur. Eseri sadece *el-Kevakibü’s-Saire*’nin müellifi zikretmiştir.⁷⁷

g) *Haşiyetü el-Hac İbrahim*: Bu haşiyeye Gülşenî el-Mısırî olarak meşhur olan İbrahim b. Muhammed b. el-Hac İbrahim b. eş-Şihab b. Aydoğmuş’a aittir. Hicrî 940 yılında vefat etti.⁷⁸

Haşiyenin yazarı mukaddimesinde şöyle der: “Bu haşiyeler Şafî mezhebinde muteber kitaplar sayılan *Esne’l-Metâlib* isimli *Ravzü’t-Talib*’ın şerhi, Allame Şeyh

⁷¹ Ziriklî, *el-Alam*, 5/335.

⁷² Eserin bir adet yazma nüshası Kuveyt Yazma Eserler Enstitüsü’nde 47762 seri n ve 1703 numarada kayıtlıdır. Ayrıca bir başka yazma nüshası el-Ezheriyye Kütüphanesi’nde 223/1644 numarada kayıtlıdır. Bkz. *Hizanetü’t-Türas: Fihrisü’l-Mahtutat*, 48/764.

⁷³ Kehhale, *Mucemü’l-Müellifin*, 1/510.

⁷⁴ Eserin bir adet yazma eser nüshası 2209 (Şafî fihri 272) numarada kayıtlıdır. Bkz. *Hizanetü’t-Türas*, Merkezü Melik Faysal: 99/756.

⁷⁵ Kirman İran’ın şehirleridir. Ülkenin orta kesiminde yer alır, Kirman ilinin merkezidir. İran’ın en önemli şehirlerindedir. Yüzölçüm itibarıyla İran’da sekizinci şehirdir. Kirman ayrıca İran’ın tarihî ve kültürel bir şehridir. Bkz. Yakubî, *el-Büldan*, 1/114; <https://ar.wikipedia.org/wiki>.

⁷⁶ Kehhale, *Mucemü’l-Müellifin*, 2/68-69.

⁷⁷ Muhammed b. Muhammed el-Gazzî Necmüddin, *el-Kevakibü’s-Saire fi Ayani’l-Mieti’l-Aşire*, thk. Halil Mansur, Daru’l-Kütübi’l-Mansure, Mısır, 1418/1997, 2/68-69.

⁷⁸ Kâtip Çelebî, *Süllemü’l-Usûl ila Tabakati’l-Fuhûl*, 1/47.

Şihabüddin Ahmed İbn Hacer el-Heytemî'nin⁷⁹ *Minhâc*'a yazdığı *Tuhfetü'l-Muhtâc Şerhu'l-Minhâc*⁸⁰ adlı şerh ve diğer kitaplardan, *Sihah* ve *el-Kamus* gibi güvenilir Arap dili sözlüklerden istifade edilerek yazılmıştır.⁸¹ Bu haşiye matbudur.⁸²

h) Haşiyetü'l-Kumesra: Bu haşiyenin müellifi belli değildir. Ancak yazar mukaddimesinde telif sebebini şöyle açıklamıştır: “Erdebilî'nin *el-Envâr*'ı şehirlerde ve beldelerde ders ve fetva kitabı olarak yaygınlaştı. Takva yolunda insanların güvenilir kitabı, helalı haramdan ayırmak için fakihlerin başvurduğu kaynak haline geldi. Bu eserle amaçlanan sorunlar çözülmekteydi.”⁸³ Bu haşiye matbudur.⁸⁴

i) Şerhu'l-Envâr (Farsça): Bu şerh Şeyh Fethullah b. Ebi Yezid b. Abdulaziz eş-Şirvanî eş-Şafî'ye aittir. Şerhi bir cilt olarak Şahrüh Sultan'ın oğlu için kaleme almıştır. Ancak mezkûr emir kitabı yok etmiştir.⁸⁵

j) Şerhu'l-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr: Bu şerh Yahya b. Muhammed eş-Şirâzî'nin eseridir. Elimizdeki kaynaklardan müellifin hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulamadık. Bu şerh yazma eser kataloglarında Yahya b. Muhammed'e vefat tarihi zikredilmeksizin nispet edilmiştir. Şerhin Manchester'de 275 numarada, Mektebetü'z-Zahiriyye'de 2212 (275 Şafî Fıkhı) numarada ve 47760 seri numarada bir adet yazma nüshası kayıtlıdır.⁸⁶

6. Âlimlerin el-Envâr İle Alakalı Övgüleri

el-Envâr âlimlerin övgüsünü kazanmıştır. Özellikle kitabın detaylarına vakıf olanlar fetva ve derste güvenilir bir kaynak olarak kullanmıştır. Mesela *Haşiyetü'l-Kümesra*'nın

⁷⁹ Tam adı Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali İbn Hacer el-Heytemî es-Sadî el-Ensarî'dır. Mısır'ın Ebü'l-Heytem mahallesinde doğdu. Hicrî 974 yılında vefat etti. Büyük bir fakih olup birçok liimde telifleri vardır. Bazıları şöyledir: *Tuhfetü'l-Muhtac*, *Sevaik*, *Meblağu'l-Arab*. Bkz. Kehhale, *Mucemü'l-Müellifin*, 1/293.

⁸⁰ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, Mustafa Muhammed'in Mısır'da bulunan el-Mektebetü't-Ticariye el-Kübra adlı Matbaası, 1357/1983.

⁸¹ Bkz. *Haşiyetü el-Hac İbrahim ale'l-Envar*, 1/5.

⁸² Bu Haşiye *el-Envar* ile birlikte Müessesetü'l-Halebi ve Şürekauhu li'n-Neşr ve't-Tevzi tarafından neşredilmiştir, 14 Cevad Hüsnî Caddesi, Kahire, 1389/1969.

⁸³ *Haşiyetü'l-Kümesra ale'l-Envar*, 1/5.

⁸⁴ Bu Haşiye *el-Envar* ile birlikte Müessesetü'l-Halebi ve Şürekauhu li'n-Neşr ve't-Tevzi tarafından neşredilmiştir, 14 Cevad Hüsnî Caddesi, Kahire, 1389/1969.

⁸⁵ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lami li Ehli'l-Karni't-Tasi*, 6/167.

⁸⁶ Bkz. *Hizanetü't-Türas*, Merkezü'l-Melik Faysal: 48/762.

yazarı şöyle der: “Erdebilî’nin *el-Envâr*’ı şehirlerde ve beldelerde ders ve fetva kitabı olarak yaygınlaştı. Takva yolunda insanların güvenilir kitabı, helalî haramdan ayırmak için fakihlerin başvurduğu kaynak haline geldi. Bu eserle amaçlanan sorunlar çözülmekteydi.”⁸⁷ *Keşfü’z-zünûn*’nun yazarı Kâtip Çelebî “el-Envâr adlı eserin muteber ve yaygın bir eser olduğunu söylemiştir.”⁸⁸

Kitabın yazma nüshasının kapağında şairi belli olmayan şu mısralar yer almıştır:

ولا أخلاق من لطف جميل	جزاك الله يوسف كل خير
تفرد في الفتاوى عن مثيل	لقد أبرزت في الفتوى كتاباً
إلى الجنات والظلّ الظليل	هو الأنوار يهدي للبرايا
على المولى الإمام الأردبيلي	فرحمة ربنا أعداد رمل

“Allah, sana, karşılık olarak tüm hayırları versin Yusuf, güzel lütuftan daha sevimli ne olabilir.

Fetvada bir kitap ortaya koydun, fetvada benzerlerinden ayrıcalıklı oldu.”

Bu eser *el-Envâr*’dır, mahlûkatı cennetlere ve bitmeyen göklere ulaştırır.

Rabbimizin kum taneleri sayısınca olan rahmeti Mevla İmam Erdebilî’nin üzerinde olsun.⁸⁹

Kitabın güzel bir şekilde kabul gördüğü Erdebilî’nin kitabın telif sebebiyle ilgili söylediği şu sözü dikkat çekicidir: “Bu kitap, ders ve fetvada bilinmesi gereken şer’î hükümler ve dinî meselelerin bir araya getirilmiş halidir.”⁹⁰ Söz konusu meseleler ve hükümleri derste müderris olmayan ve derin bilgi sahibi olmayan kimsenin kavrayamaz.

⁸⁷ *Haşiyetü’l-Kümesra ale’l-Envar*, 1/5.

⁸⁸ Kâtip Çelebî, *Keşfü’z-zünûn*, 1/195.

⁸⁹ Erdebilî, *el-Envar* (Yazma nüshası), 1/3.

⁹⁰ Erdebilî, *el-Envar*, 1/11.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-ENVÂR'DA YER ALAN ZAYIF MESELELER

1.1. el-ENVÂR'DAKİ MESELELERİN ZAYIF OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİNİN NİTELİĞİ

1.1.1. Şâfiî Mezhebinde Mutemed Tanımı ve Tanıma Yolları

Sözlük Anlamı: el-Mutemed ve Umde sözlükte güvenmek, dayanmak ve yaslanmak demektir. Örneğin, kim dayanırsa itimat etmiştir. Bir şeye dayandım (اعتمدتُ على) demek, ona yaslandım demektir. Bu durumda o şeye güven ve gönül rahatlığı hissi de vardır.⁹¹

Terim Anlamı:

المعتمد في المذهب: هو كل حكم اجتهادي منقول عن الإمام الشافعي -رحمه الله- متأخر من غير تعارض مع كلام له آخر إلا ما استثنى من القول القديم.. أو ما خرَّجه الاصحاب على قواعده من غير معارضة.. أو مع المعارضة وكان راجحاً.. أو ما اتفق عليه الشيخان، فإن اختلفا فما قاله النووي، فإن لم يكن له فيه قول فما قاله الرافعي.. فإن لم يتعرض له، فما وافق كلام أكثر المحققين من الشراح وأهل الحواشي المعتمدين.

Şafiî mezhebinde "mezhepte mutemed" şu anlama gelir: İmam Şafiî'den (rh.a.) nakledilen ictihadî hükümler olup onun başka bir sözüne aykırı olmayan kavli-i cedidi, kavli-i kadiminden istisnaî bazı görüşler veya talebelerinin onun görüşlerine aykırı olmayacak şekilde onun metoduna göre tahrîc yoluyla elde ettikleri görüşler veya ona aykırı tercihe şayan veya şeyheynin (Nevevî ve Râfiî) ittifak ettikleri görüşlerdir. İhtilaf ettiklerinde ise Nevevî'nin görüşü, herhangi bir görüş bulunmadığında Rafîî'nin görüşü esas alınır. Her ikisinden herhangi bir görüş nakledilmediğinde ise şarihler, muteber haşiye yazarlarından oluşan muhakkiklerin görüşlerine muvafık olan görüşlerdir.⁹²

Tanımın açıklaması:

1- (هو كل حكم اجتهادي منقول عن الإمام الشافعي -رحمه الله-)

⁹¹ Cevherî, *es-Sihah Tacü'l-Luga*, 2/512 (عمد) md.; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, 3/303 (عمد) md.

⁹² Tanım şu kitaptaki uzun açıklamalardan özetlenerek alınmıştır: bkz. Muhammed Süleyman el-Kürdî el-Medenî (ö. 1194), *el-Fevaidü'l-Medeniyye fi men Yüfta bi Kavlihi min Eimmeti's-Şafîiyye*, Yayına hazırlayan: Bessam el-Cabî, Daru Nuru's-Sabah, 1. Bsk., 2011, s. 54, 56-57.

Bu ifade ittifak edilmiş tüm icthadî olmayan hükümleri tanımın dışına bırakmış olur ve mezhebin görüşü olmaz ve icthad kavramı altına girmez. Mezhep görüşü ihtilafli görüştür.

2- (متأخر من غير تعارضٍ مع كلامٍ له آخر إلا ما استثنى من القول القديم)

Müteahhir görüş, İmam Şafî'nin Irak'tan Mısır'a doğru yola çıktığında ortaya koyduğu kavli-i cedid gibidir. Bu kavli-i kadîmdeki görüşün nasihidir. Kavli-i kadim ile amel edilmez ve onu taklid etmek haramdır. İmam Şafî'ye nispet edilmesi doğru değildir.⁹³ Ancak kavli-i kadimden muteber olup kavli-i cedide aykırı olan bazı meseleler bundan müstesnadır. Nitekim bu meseleler 18 veya 20 veya aralarındaki ihtilafa göre⁹⁴ daha fazladır Burada o meselelerin zikredileceği yer değildir.

3- (أو ما خرَّجه الاصحاب على قواعده من غير معارضة)

Bu ifade ile İmam Şafî'nin öğrencilerinin onun metodunu esas almadan tahriç ettikleri görüşler hariç tutulmuştur. Nitekim bu görüşler şahsî rey mahiyetindedir. Hükmü ise kavli-i kadimin hükmü gibidir.⁹⁵

4- (أو مع المعارضة وكان راجحاً)

Ona aykırı tercihe şayan görüş ifadesiyle aykırı görüşler hariç tutulmuştur. Mutemed görüş sayılmaz. Şafî mezhebine müntesip eğer biliyorsa iki görüşten en son görüşe göre amel etmesi gerekir. Ama eğer bilmiyorsa Şafî'nin tercih ettiği görüşü veya iki görüşten daha çok tercih edilenine araştırır ve onunla amel eder. Şafî fakihler ihtilaf olduğunu görürse ve tercih ehli de değilse şu ikisinden birine yapar:

a) Çoğunluğun ve daha bilgin ve daha mütteki olanın isabetli bulduğu görüşe göre amel eder.

⁹³ Milibârî, Ahmed Kuya b. Ali eş-Şaliyatî (ö. 1374), *el-Avaidü'd-Diniyye fî men Yüfta bi Kavlihi min Mütehhiri's-Sadeti's-Şafîyye*, thk. Abdünnasir el-Milibârî, Daru'l-Besâr, s. 270.

⁹⁴ Bkz. Milibârî, *a.g.e.*, s. 276.

⁹⁵ Bkz. Milibârî, *a.g.e.*, s. 291.

b) En bilgin ile en mütteki olan ihtilaf ederse, bu durumda en mütteki olan görüşüne göre amel eder.⁹⁶

5- (أو ما اتفق عليه الشيخان، فإن اختلفا فما قاله النووي، فإن لم يكن له فيه قول فما قاله الرافعي)

İbn Hacer el-Heytemî *Tuhfe* adlı eserinde bu ifadenin açıklanması için şunları söylemiştir: “Ancak müteahhir muhakkiklerin (fakihlerin) ittifak ettikleri, meşayihlarımızın tavsiye etmeye devam ettikleri, onların da hocalarından ve öncekilerden naklettikleri, böylece mutemed görüş Nevevî ve Rafîî’nin ittifak ettikleri görüştür. Yani ikisinin izinden gidenlerin onların (Nevevî ve Rafîî’nin) görüşünün hatalı olduğu konusunda ittifak etmemeleridir... Nevevî ve Rafîî ihtilaf ettiğinde müellif onun dışında Rafîî’nin bir tercihini bulursa odur.⁹⁷

6- (فإن لم يتعرض له، فما وافق كلام أكثر المحققين من الشراح وأهل الحواشي المعتمدين)

Her ikisinden (Nevevî ve Rafîî’den) herhangi bir görüş nakledilmediğinde ise şarihler, muteber haşiye yazarlarından oluşan muhakkiklerin görüşlerine muvafık olan görüşlerdir. Birtakım meseleler hakkında Nevevî ve Rafîî görüş belirtmemiştir. Muhakkikler (fakihler)’den onlarla ilgili görüşler mevcut olup şerhlerindeki görüşlerine göre amel edilir. Bu şerhler şunlardır:

a) el-Kâdî Şeyhü’l-İslam Zekeriya el-Ensârî (ö. 926/1519)

b) Ebü’l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî (ö. 974/1566)

c) eş-Şihab Ahmed er-Remlî (ö. 957/1550)⁹⁸

d) Hatib Şirbinî (ö. 977/1569)⁹⁹

e) İbn Kasım el-Abbadî (ö. 992/1584)¹⁰⁰

⁹⁶ Nevevî, *el-Mecmu*, 1/65-69; *Süllemü’l-Müteallimi’l-Muhtac*, s. 17.

⁹⁷ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü’l-Muhtac*, 1/39.

⁹⁸ Tam adı Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Ensârî eş-Şafîî’dir. Kâdî Zekeriyya’dan ilim tehsil etti. Hicrî 971 yılında vefat etmiştir. *Şerhu Manzumetü’l-Beyzavî fi’n-Nikâh* ve *Risale fi Şurûti’l-İmame* önemli teliflerindedir. Bkz. Kehhale, *Mucemü’l-Müellifin*, 1/94.

⁹⁹ Hayatı hakkında daha önce bilgi verildi. s. 49.

f) eş-Şems er-Remlî (ö. 1004/1595)¹⁰¹

g) Ali eş-Şebramellisî (ö. 1087/1676)¹⁰²

Bunlardan nakledilen yaklaşık 1814 mesele bulunmaktadır ki, kitapların ibarelerine yaptıkları şerhlerinde zımnî (dolaylı) olarak incelemiştirler.¹⁰³

1.1.2. Şafîî Mezhebinde Mutemed Görüş ve Diğerleriyle İlgili İstilahlar

Fıkhî rumuzlar koyma meselesi çok önemli bir konudur. Çünkü bu rumuzlarla birçok cümle ve ibare ihtisar edilir. Bu metinlerin hazırlanmasında ana taleplerden biriydi. Bu terimlerin açıklaması meseleleri karıştırmamak ya da birbirlerinden nakletmek için önemli bir husustu. Fakihler bu rumuzlar ve terimlerin anlamlarını açıklamaya özen gösterdiler.

Bu nedenle, Şafîî mezhebi istilahları ve sırf onlarla ilgili birçok kitap vardır. Onlardan bir kısmı kitapların mukaddimelerinde bu açıklamalara yer vermişlerdir. Örnek verecek olursak İmam Nevevî'nin *el-Mecmu* adlı eser, *Muğni'l-muhtâc*, *Nihayet'l-Muhtâc*, *Haşiyetü Kalyubî* ve *Haşiyetü Umeyre* bunlardandır.

Onlardan bazıları ise Abdurrahman Alevî es-Sakkaf'ın¹⁰⁴ *el-Fevaidü'l-Mekkiyye*'si ve Muhammed b. Süleyman el-Kürdî'nin *el-Fevaidü'l-Medeniyye*'si gibi müstakil olarak kaleme alınan eserlerdir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Tam adı Şihabüddin Ahmed b. Kasım es-Sabbağ el-Abbadî el-Mısrî eş-Şafîî el-Ezherî'dir. İbn Hacer ve el-Cemal er-Remlî'den ilim tahsil etti. Bkz. Ziriklî, *el-A'lam*, 1/198.

¹⁰¹ Hayatı hakkında daha önce bilgi verildi. s. 49.

¹⁰² Tam adı Ali b. Ali eş-Şebramellisî eş-Şafîî el-Kahirî (ö. 997-1087)'dir. Fakih, usul alimi, tarihçi, bazı ilimlerde ortak telifleri vardır. el-Ezher'de ilim tehsil etti. Dikkatli bakışlı ve çok derin anlayışlıydı. Eserleri arasında *Hâşiyetü ala Nihayetü'l-Muhtac*, *Haşiyetü ala Şerhi's-Şemâil li İbn Hacer* ve *Haşiyetü ala'l-Mevahib* zikredilir. Bkz. *Hilyetü'l-Beşer*, 3/174.

¹⁰³ Bu meseleleri düzenli bir şekilde güzel ve dakik ibarelerle hocalarımızın hocası Allame Ömer Karadağî *el-Menhelü'n-Nazzac fi İhtilâfi'l-Eşyah*'ta ihtisar etmiştir. bkz. *el-Menhelü'n-Nazzac fi İhtilâfi'l-Eşyah*, thk. Ali Karadağî, Daru'l-Beşâir, 2007, s. 382.

¹⁰⁴ Tam adı Alevî b. Ahmed b. Abdurrahman es-Sekkaf el-Mekkî'dir. Fakih, edip ve birçok ilimde telif eseri vardır. Mekke'de 1255/1839 yılında dünyaya geldi. Orada Alevîlerin temsilciliği görevini yürüttü. Oranın emirinin daveti üzerine hac için hicret etti. Daha sonra Mekke'ye döndü. 1335/1916 yılında Mekke'de vefat etti. Birçok eserin müellifidir. Bazıları şöyledir: *Terşihü'l-Müstefidîn fi Furu'l-Fıkhî's-Şafîî*, *Fethu'l-Allam bi Ehkâmî'l-İslam*, otuz alimi özetlediği *Manzume*, *Ensabü Ehli'l-Beyt* ve *Mecmuatü Manzume fi Marifeti'l-Vakti ve'l-Kible*. Bkz. Kehhale, *Mucemü'l-Müellifin*, 6/295.

Araştırmanın göreceği üzere Şafî mezhebi ıstılahları hakkında konuşmanın İmam Nevevî'nin (rh.a) kitaplarından önce açıkça bulunmadığı, aksine onun kitaplarından sonra daha fazla özen gösterilmiştir. Çünkü ıstılahları açıklamanın çekirdeğini İmam en-Nevevî ve onun metodolojisi oluşturmuştur. Nitekim İmam Nevevî (rh.a) *el-Minhâc* adlı kitabında şöyle der: Nerede “el-ezhar veya meşhur olan görüşte (في الأظهر أو المشهور) dersem, burada iki veya çok fazla görüşün varlığından bahsedilir. Bu durumda ihtilaflı olanlardan güçlü olanına el-ezhar derim, aksi takdirde meşhur derim...”¹⁰⁶

Böylece İmam Nevevî (rh.a) metodolojisini ortaya koyarak Şafî mezhebi ıstılahlarını açıklamıştır. Daha sonra müellifler, sözlerini açıklarken Nevevî'nin yaklaşımını takip ettiler. Böylece müstakil risalelerde ele alınmaya kadar bu terimler hakkında konuşmaya devam ettiler.

İmam Nevevî'den (rh.a) sonra Şafî mezhebinde telif edilen kitaplarını inceleyen kimse onun eserinin diğer müellifler tarafından görüşlerin tercihi, zayıf olduğunu belirtme ve atıf yapmada etkisini açıkça görebilir. Bahsettiğimiz hususu tez çalışmamız olan Erdebilî'nin *el-Envâr* adlı eserinde de görmemiz mümkündür. Nitekim Erdebilî'nin kitabında yer verdiği terimler İmam Nevevî (rh.a) tarafından yazılanlardan çok farklı değildir.

Buna göre, İmam Nevevî (rh.a) tarafından geliştirilen terminolojinin bilinmesi gerekir ki, bize İmam Erdebilî'nin *el-Envâr*'da yer verdiği gibi ondan sonra gelen diğer fakihlerden kimlerin onun yaklaşımını takip ettiğini açıkça gösterebilir. Bu ıstılahlar şöyledir:

Birinci: el-Vechân veya el-Evceh (الوجهان أو الأوجه): Bu terim Şafî'nin talebelerinden ve onun mezhebine müntesip kimselere ait görüşler içindir. Çünkü onlar Şafî'nin metoduna

¹⁰⁵ Tam adı Muhammed b. Süleyman el-Kürdî el-Medenî eş-Şafî'dir. Fakih olup aklî ve naklî ilimlerde eserler telif etmiştir. 1127/1715 yılında Dımaşk'ta doğdu. Medine'de büyüdü. 1194/1780 yılında vefat etti. Önemli eserleri şöyledir: *el-Havaşi'l-Medeniyye ala Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Hadremiyye li'bni Hacer el-Heytemî fi Fürui's-Şafî, el-Fetâva, Caliyetü'l-Hem ve't-Tevan ani's-Saî li kazai'l-Hevaici'l-İnsan, es-Sagru'l-Bessam an Maani'l-Suveri'l-lleti Yuzevvic fiha'l-Hükkam ve Ukudu'd-Durer fi Beyani Mustalahati Tuhfetü İbn Hacer*, Bkz. Kehhale, *Mucemü'l-Müellifin*, 10/54.

¹⁰⁶ Nevevî, *Minhacü't-Tâlibîn*, s. 8.

görüşleri tahriç ederler, onun kurallarına göre ıstınbatta bulunurlar ve asılı itibariyle amel edilmese de bazı meselelerde ictihad ederler.¹⁰⁷

İkinci: et-Tarîk veya et-Turuk (الطَّرِيقُ، وَالطَّرِيقُ): Bu terim Şafîî'nin talebelerinin bir görüşün nakledilmesi hususundaki ihtilafını anlatır. Bazıları sanki bir mesele ile ilgili iki görüş ve vecih varmış gibi kendilerinden öncekilerden nakilde bulunmalarıdır. Birinin görüşünü tercih ediyor ve onu mezhepte mutemed görüş haline getiriyor.

Rafîî *eş-Şerhu'l-Kebir*'de “Şafîî'nin talebelerinin tarikleri vecihler olarak isimlendirilir” demiştir.¹⁰⁸ İmam Nevevî de buna benzer bir ifadeyi *el-Mecmu* adlı eserinin mukaddimesinde zikretmiştir. Söz konusu ifade şöyledir: “İki tarik ve aksi varsa iki vecih (وجهين) terimini kullanıyorlar.”¹⁰⁹

Üçüncü: el-Cedid (الْجَدِيدُ): İmam Şafîî'nin Mısır'da telif eser ve fetva olarak dile getirdiği görüştür. Meşhur ravileri dörttür: el-Müzenî (ö. 264/878),¹¹⁰ el-Buveytî,¹¹¹ er-Rebî el-Muradî¹¹² ve er-Rebî el-Cizzî.¹¹³ Ayrıca Harmele,¹¹⁴ Yunus b. Abdilala,¹¹⁵ Abdullah b.

¹⁰⁷ Bkz. Nevevî, *el-Mecmu*, 1/66; Hatîb Şirbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/105; *Haşiyetü Kalyubî ala Şerhi'l-Minhac*, 1/13; Ahmed Mikarrî Şemile el-Ahdel, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtac ila Marifeti Rumuzi'l-Minhac*, s. 48-74.

¹⁰⁸ Rafîî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, 6/87: (وقد تسمى طرق الأَصْحَابِ وَجُوهًا)

¹⁰⁹ Bkz. Nevevî, *el-Mecmu*, 1/66; Hatîb Şirbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/106; Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 1/49; *Haşiyetü Kalyubî ala Şerhi'l-Minhac*, 1/40; *Haşiyetü Umeyre*, 1/13.

¹¹⁰ Tam adı İsmail b. Yahya b. İsmail Ebu İbrahim el-Müzenî'dir. İmam Şafîî'nin talebelerindedir. Mısır'lıdır. Zahid, alim ve müctehid imamlardandır. Şafîîlerin imamlarındandır. *el-Camiü'l-Kebir*, *el-Camiü's-Sagır*, *el-Muhtasar* (elyazma) ve *et-Tergib fi'l-İlm* onun eserlerindedir. Mezine (Mudr) şehrine nispetle Müzenî'dir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lam*, 1/329.

¹¹¹ Tam adı Yusuf b. Yahya el-Kureşî Ebu Yakub el-Buveytî'dir. İmam Şafîî'nin talebelerindedir. Onun yerine talebelere ders verdi ve fetva verdi. Mısır'lıdır. Es-Said el-Edna bağlı Büeyt kasabasındandı. Vasık döneminde Kur'ân'ın yaratılması tartışmaları zamanında katır üzerinde Bağdat'a getirildi ve ondan “Kur'ân mahlûktur” demesi istendi. O bu sözü söylemedi, bunun üzerine hapsedildi. Bağdat'ta hapisteyken öldü. Ziriklî, *el-A'lam*, 8/257.

¹¹² Tam adı er-Rebî b. Süleyman b. Abdülcebbâr b. Kamil el-Muradî'dir. Azatlısı Ebu Muhammed el-Mısırî el-Müezzin'dir. Şafîî'nin öğrencisi ve hizmetkârdır. Şafîî'nin Cedit kitaplarının (kavl-i cedit) ravisidir. Şeyh Ebu İshak şöyle der: “O Şafîî'nin kitaplarını rivayet eden kimsedir.” Şafîî şöyle demiştir: “er-Rebî benim rivayetimdir.” Zehebî şöyle demiştir: “er-Rebî hadis ilminde Müzenî'den daha bilgindi. Müzenî ise fıkıhta ondan daha fazla bilgindi. Sanki er-Rebî hadisten başka bir şey bilmezdi ve Müzenî fıkıhtan başka bir şey bilmezdi. Hicrî 173 veya 174 yılında doğdu. Hicr 207 yılı Şevval ayında vefat etti. İmam Şafîî onunla ilgili şöyle derdi: “O talebelerimin en iyi hafızlarındandı.” Bkz. İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şafîiye*, 1/65; Sübkî, *Tabakâtü's-Şafîiye*, 2/131.

ez-Zübeyir el-Mekkî,¹¹⁶ Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakem¹¹⁷ ve babası¹¹⁸ ve bunların dışındakiler meşhur râvîlerden sayılır. Bunların ilk üçü bizzat rivayet edenlerdir. Geriye kalanlar bu üçünden aralarındaki farklılığa rağmen birtakım sınırlı şeyleri nakledenlerdir.¹¹⁹

Dördüncü: el-İhtiyar ve el-Muhtar (الاحتیاز والمختار): Müctehidin usul delillerinden kendi içtihadıyla istinbat ettiğine denir.¹²⁰

Beşinci: el-Kadim (القديم): Şafîî'nin Irak'ta telif ettiği eseriyle dile getirdiği görüşüdür. Bu eser *Kitabü'l-Hücce* veya bundan verdiği fetvadır. Kavlı Kadim'in dört

¹¹³ Tam adı er-Rebî b. Süleyman b. Davud el-Cizzî Ebu Muhammed el-Ezdî'dir. Azatlısı el-Mısırî el-Arec'dir. İmam Şafîî'nin talebelerinden ve râvîlerindedir. Hicrî 256 Zilhicce ayında vefat etti. Sübkî, *Tabakâtü's-Şafîiye*, 1/64.

¹¹⁴ Tam adı Harmele b. Yahya b. Abdullah b. Harmele b. İmran et-Tücibi Ebu Hafs el-Mısırî'dir. Meşhur hafızlardan ve Şafîî'nin talebelerinden ve onun kavlı-i cedit'inin (mezheb-i cedit) en büyük râvîlerinden birisidir. Ebu İshak şöyle der: "Hadis hafızı idi, *el-Mebstut* ve *el-Muhtasar* adlı eserleri telif etti." İbn Yunus şöyle der: "İbn Vehb'in hadisinde (rivayetinde) insanların en bilgili olanıydı." Eşheb ona bakar ve şöyle derdi: "O en iyi meşhur ehli idi." Hicrî 166 yılında doğdu. Hicrî 243 veya başka bir rivayette 244 yılı Şevval ayında vefat etti. Sübkî, *Tabakâtü's-Şafîiye*, 1/131.

¹¹⁵ Tam adı Yunus b. Abdilala b. Meysere b. Hafs b. Hayyan es-Sadeî Ebu Musa el-Mısırî'dir. İmam Şafîî'nin talebelerinden ve hadis âlimlerinden olup Müslim *Sahih*'inde, Nesaî ve İbn Mace ondan rivayet etmişlerdir. Tahavî şöyle der: "Akıllı biri idi. Şafîî'den garip görüşler rivayet etmiştir." Zehebî şöyle der: "Bilgisi, fazileti, takvası, zahitliği, fıkıh bilmesi ve eyyamü's-nası hakkında bilgi sahibi olması sebebiyle Mısır diyarında ilimde üstünlük kazanmıştır." Hicrî 170 yılı Zilhicce ayında doğdu. Müzenî'nin vefat yılı olan hicrî 264 yılı Rebiü'l-Ahir ayında vefat etti. İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şafîiye*, 1/73.

¹¹⁶ Bkz. Tam adı Ebu Bekir Abdullah b. ez-Zübeyir b. İsa el-Kureşî el-Esedî el-Mekkî el-Humeydî'dir. İmam Şafîî ile Mekke'den Bağdat'a, oradan da Mısır'a yolculuk yaptı. Şafîî ölünceye kadar onunla beraberdi. Sonrasında Hicrî 219 yılında vefat edene kadar Mekke'lilere fetva vermek için Mekke'ye döndü. *Tabakâtü'l-Fukahâ*, 1/99.

¹¹⁷ Tam adı Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdilhakem el-Mısırî'dir. Hicrî 182 yılında doğdu. Babas önde gelen âlimlerdendi. Şafîî sevgi beslerdi. Kendi Malikî mezhebine müntesipti. Oğlu da babasının mezhebinde büyüdü. Malikî âlimlerden olan Eşheb ve İbn Vehb'dan ilim tahsil etti. İmam Şafîî Mısır'a gelince derslerinde hazır bulunda ve ondan fıkıh öğrendi. Hicrî 268 yılı 10 Zilkade Çarşamba günü vefat etti. Bkz. Zehebî, *Siyerü Alami'n-Nübela*, Müessesetü'r-Risale, 12/497.

¹¹⁸ Tam adı Abdullah b. Abdilhakem İbn Ayün b. Leys Ebu Muhammed el-Mısırî el-Malikîdir. İmam Malik'in talebelerindedir. Fakih ve Mısır diyarının müftüsüdür. Azatlısının Hz. Osman'ın (r.a.) olduğu nakledilir. Oğlu Muhammed b. Abdullah'ı İmam Şafîî'den ayrılmaması için teşvik ederdi. Hicrî 214 yılı Ramazan ayında yaklaşık 60 yaşında iken vefat etti. Bkz. Şirazi, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, 1/151; Zehebî, *Siyerü Alami'n-Nübela*, 10/220.

¹¹⁹ Bkz. Nevevî, *el-Mecmu'*, 1/66 vd.; Hatîb Şirbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/108-109; Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 1/45; *Haşiyetü Umeyre*, 1/15; *Haşiyetü Kalyubî ala Şerhi'l-Minhac*, 1/15; el-Ahdel, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtac*, s. 55-57.

¹²⁰ Bkz. el-Mendîlî, Abdülkadir b. Abdülmuttalib el-Endelüsî, *el-Hazâinü's-Seniyye*, nşr. Müessesetü'r-Risale, 1. Bsk., 1425/2004, s. 183; es-Sekkaf, *el-Fevâdü'l-Mekkiyye*, s. 43.

meşhur ravisi şöyledir: İmam Ahmed b. Hanbel, ez-Zaferanî,¹²¹ el-Kerabisî,¹²² ve Ebu Sevr.¹²³

İmam Şafîî, kavl-i kadim'den rücû etmiştir. İmam Şafîî şöyle der: “Kavl-i kadim’i benden rivayet edene müsaade ve iznim yoktur.” İmam Nevevî “kavl-i kadim’in mezhepteki görüşten kabul etmek helal değildir” demiştir. Maverdî *el-Havî* adlı eserinde şöyle der: “İmam Şafîî tüm eski kitaplarını yenisiyle (kavl-i kadim’i kavli-i cedid’le) değiştirmiş ve ikinci kez telif etmiştir. Sadak (mehir) kitabı bunlardan hariç olup cedidde değiştirmemiş ve yeniden telif etmemiştir. Ancak bazı yerlerde değiştirmiş ve bazı yerlerde eklemelerde bulunmuştur. Ancak çoğu olduğu gibi kalmış, diğer fîrudaki geriye kalan kitaplarını *el-Ümm* adlı kitabında bir araya getirmiştir.”¹²⁴ *el-Minhâc*’da kavli-i kadim olarak tabir edilen toplam yirmi sekiz lafız bulunmaktadır.¹²⁵

Altıncı: el-Kavlân veya el-Akvâl (القولات - أو الأقوال): İmam Şafîî’ye ait görüşler için kullanılır. İki kavli-i kadim veya iki kavli-i cedid yahut kadim ve cedidden oluşan iki görüş olabilir. Bunları İmam Şafîî bu iki görüşü aynı anda söylemiş olabileceği gibi iki farklı zamanda da söylemiş olabilir. İkisinden birini tercih etmiştir veya tercih etmemiştir.

Yedinci: es-Sahih (الصحيح): İhtilafın zayıf olduğu zamanda bu tabir kullanılır.

Karşısındaki görüşün çürütüldüğünü, aldığı yerin zayıf olduğunu bildirir.

¹²¹ Tam adı Hüseyin b. Muhammed Ebu Ali el-Bağdadî ez-Zaferanî’dir. İb Hayyan *es-Sikât* adlı eserinde şunları kaydetmiştir: “Şafîî’nin râvîsidir. Ahmed ve Ebu Sevr İmam Şafîî’nin huzurundayken (rivayetleri) okuma görevi ona verilmişti.” Maverdî şöyle der: “O kavli-i kadimin en güvenilir râvîlerindendi. Hicrî 260 yılı Ramazan ayında vefat etti.” Bkz. Zehebî, *Siyerü Alami’n-Nübelâ*, 12/262; Sübkî, *Tabakâtü’s-Şafîyyetü’l-Kübra*, 2/114.

¹²² Tam adı Hüseyin b. Ali b. Yezid Ebu Ali el-Bağdadî el-Kerabisî’dir. Şafîî’den fıkıh tahsil etti. Ehl-i mezhebine mensup olanların ilkidir. İbn Adiy şöyle demiştir: “Onun insanların ihtilaflarını zikrettiği telif eserleri vardır. Söz konusu meseleleri ezberden bilirdi. Hicrî 245 yılında vefat etti.” İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü’s-Şafîyye*, 1/63.

¹²³ Tam adı İbrahim b. Halid Ebi’l-Yeman Ebu Sevr’dir. Künyesinin Ebu Abdullah olduğu nakledilir. Şafîî ve diğerlerinden fıkıh tahsil etti. Âlim ve fakihdir. Ebu Bekir el-Ayün şöyle der: “Ahmed b. Hanbel’e onun hakkında sordum, dedi ki: 50 senedir sünnet üzere olduğunu biliyorum. Süfyan es-Sevrî misali hadis ve fıkıh birleştirdiği ahkâm ile alakalı telif eserleri vardır. Hicrî 240 yılında vefat etti. Kavli-i kadimin ravilerindendir.” Taberî, *Tabakâtü’s-Şafîyye*, 2/74.

¹²⁴ *el-Havî el-Kebir*, 9/452.

¹²⁵ Bkz. Nevevî, *el-Mecmu’*, 1/66; Hatîb Şirbînî, *Mugni’l-Muhtac*, 1/108-109; Remlî, *Nihayetü’l-Muhtac*, 1/45; *Haşiyetü Kalyubî ala Şerhi’l-Minhac*, 1/15; *Haşiyetü Umeyre*, 1/15; el-Ahdel, *Süllemü’l-Müteallimi’l-Muhtac*, s. 59.

İmam Nevevî'nin (rh.a) ıstılahlarını açıklarken diğerk kavillerle (görüşlerle) kıyaslandığında es-Sahih (الصحيح) lafzını İmam Şafî'ye saygısından ve ona nispet edilen bir görüşün vasfını çürütmek zorunda kalmamak için kullanmadığı aşikârdır.¹²⁶

İmam er-Remlî şöyle der: “Meşhurun ezhardan ve es-sahihin el-esahtan daha güçlü olduğu açıktır.”¹²⁷

Sekizinci: el-Esah (الأصح): İhtilaf güçlü olduğunda bu tabir kullanılır. Karşısındaki görüşün sahih, aldığı (aktardığı) yerin güçlü olduğunu bildirir.

Haşiyetü'l-Kalyubî'de konuyla ilgili şu bilgilere yer verilmiştir.¹²⁸ “el-Esah veya Sahih görüşün hangisinin daha güçlü olduğu ve hangisiyle amel edileceği ihtilaf etmişlerdir. Bir görüşe göre birincisiyle (el-Esah) amel edilir denilmiştir. Güçlü olduğu içinde hocamız er-Remlî bu yönde fetva vermiştir. Diğerk bir görüşte ise ikincisiyle (es-Sahih) amel edilir denilmiştir. Çünkü bu esah görüşe daha yakındır. Bir kısım fakihler bu görüştedirler. Bu daha doğru ve isabetlidir. Aynı el-ezher ve meşhur için de söylenmiştir.”¹²⁹

Dokuzuncu: et-Meşhur (المشهور): Bu terimle İmam Şafî'ye ait ihtilafli iki görüş veya görüşlerden biri zayıf ise kullanılır. Yine müdrikinin zayıflığı, karşısındaki görüşe göre garipliği de bu terimle ifade edilir.¹³⁰

Onuncu: el-Mezheb (المذهب): “Müfta bih” görüş mezhep kavramıyla ifade edilir. Bu terimle görüşlerin rivayet zincirindeki (turuk) ihtilaf anlaşılır. Böylece mezheple tabir edilenin iki görüşten biri veya iki vecihten biri olduğu söylenebilir.¹³¹

¹²⁶ Hatîb Şîrbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/111; Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 1/45; el-Ahdel, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtac*, s. 50.

¹²⁷ Hatîb Şîrbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/106; Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 1/45-51; *Haşiyetü Kalyubî ala Şerhi'l-Minhac*, 1/15; el-Ahdel, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtac*, s. 54.

¹²⁸ *Haşiyetü Kalyubî ala Şerhi'l-Minhac*, 1/14.

¹²⁹ Hatîb Şîrbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/111; Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 1/45; el-Ahdel, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtac*, s. 50.

¹³⁰ Hatîb Şîrbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/106; Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 1/45-48; *Haşiyetü Kalyubî ala Şerhi'l-Minhac*, 1/13-14; el-Ahdel, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtac*, s. 49.

Onbirinci: en-Nass (النص): İmam Şafî'nin görüşlerindedir –burada vurgulandığı üzere- mezhepte ihtilafli olan görüşten râcih olanıdır. Karşısındakinin çok zayıf bir vecih veya benzer meselede nasstan tahric edilen görüş olup onunla amel edilmez. Onun kavlinin nas olarak isimlendirilmiştir. Çünkü İmamdan alıntı yapıldığı için yücedir veya rivayet zinciri imama kadar ulaşır. Örneğin hadisi falancaya aktardım (نصت الحديث إلى فلان) demek ona sunmak demektir.

Nass lafzının mansustan farklı olduğu unutulmamalıdır. Mansus ifadesiyle bazen nas bazen kavil (görüş) ve bazen ise vecih olarak yorumlanır. Nasla onun râcih (tercihe şayan) görüşü kastedilir.¹³²

Onikinci: el-Ezhar (الأظهر): İmam Şafî'ye ait iki görüşten biri ve görüşlerinde ihtilaf güçlü ise bu ifade kullanılır. Aldığı yerin güçlü olması, karşısındakinin aleyhine ortaya çıktığını anlatır.¹³³

Onüçüncü: el-Kavlü'l-Muharrec (القول المخرج): İmam Şafî'nin nassının karşısındaki kavil (görüş)dir. Benzer meselede onun nassı olup amel edilmez. Rafî'nin teyemmüm babından belirttiğine göre tahric şekli şöyledir: “Şafî benzer şekilde iki farklı hükmü cevap olarak söyler, ikisi arasındaki elverişli olan farkı açıklamaz, talebeleri her şekilde diğerlerine onun cevabını naklederler, her bir şekilde iki görüş meydana gelmiş olur ki, mansus ve muharrecdir. Burada mansus olan diğerinde muharrecdir, diğerinden mansus olan burada muharrecdir. Bu durumda nakil ve tahric yoluyla iki görüş vardır denir. Buna benzer meselelerde Şafî'nin talebelerin tahric konusunda ittifak etmemeleridir. Askine kimi tahric yapar, bazıları ise iki şekil arasında fark ortaya koyar.”

¹³¹ Hatîb Şîrbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/106; *Haşiyetü Kalyubî ala Şerhi'l-Minhac*, 1/14; el-Ahdel, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtac*, 65.

¹³² Nevevî, *Minhacü't-Tâlibîn*, s. 65; Hatîb Şîrbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/106-107; Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 1/45-49; *Haşiyetü Kalyubî ala Şerhi'l-Minhac*, 1/13-15; Ahmed b. Ebi Bekir el-Alevî, *el-İbtihac fî Beyani İstılahı'l-Minhac*, s. 666; el-Mendîlî, *el-Hazâinü's-Seniyye*, s. 182; Alevî b. Ahmed es-Sekkaf, *el-Fevâdü'l-Mekkiyye*, Matbaa: Mustafa el-Babî el-Halebî, 1900, s. 46; el-Ahdel, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtac*, s. 72.

¹³³ Hatîb Şîrbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/106; Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 1/45-49; *Haşiyetü Kalyubî ala Şerhi'l-Minhac*, 1/13-14; el-Ahdel, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtac*, s. 48-49.

Esah (en doğru) görüş şöyledir: el-Kavlü'l-Muharrec (tahrir yoluyla elde edilen görüş) mukayyed olan dışında İmam Şafî'ye nispet edilmez. Çünkü görüşünden vazgeçmiş (rücu etmiş), olabilir, böylece ayırt edici özelliği zikretmiştir.¹³⁴

Ondördüncü: el-İmla (الإملاء): İmla, İmam Şafî'nin ihtilaf olmaksızın Mısır'da imla yoluyla aktardığı kitaplarına denir. Talebelerinin kitaplarında tekrar olarak zikredilir. Bunlar hacim itibariyle emalîler gibidir. İmlanın, emalî olduğu dair evhamlar isabetsizdir. Bu hususta İmam Nevevî şöyle uyarıda bulunmuştur: “*el-Mühezzeb*'de farklı yerlerde imlayı kullanıyor, bunun kavli-kadim kitaplarından olduğu zannı oluşmuştur..., Bunun üzerine uyarıda bulundum, *el-Mühezzeb*'in şerhinde açıkladım bu kuruntu ve vehim Allah lütfuyla yok oldu. İmam Rafî birçok yerde imlanın kavli-kadim olduğunu açıklamıştır. Yanlış algıdan korktuğu için bahsetmiştir. *el-Mühezzeb*'in “izaletü'n-necase” babının sonunda zikredilen kavli-kadime dair imla kavli-kadimdir. Bu bahsedilen imladan değildir.”¹³⁵

Onbeşinci: Denildi “Kîle” veya Bir sözünde “Fi Kavlin” (قيل أو في قول): Bu ifadelerden şu aşağıdaki dört husus anlaşılır:

- a) Mesele İmam Şafî'nin talebeleri arasında ihtilafıdır.
- b) Söz konusu ihtilafın İmam Şafî'nin görüşlerinden biri görüş olmayıp talebelerinin bakış açısındaki bir ihtilaftır.
- c) Meselenin zayıf olduğuna işaret için kîle veya fi kavlin (قيل أو في قول) denilir.
- d) el-Esah ve es-Sahih görüşlerin karşılaştırılmasında Şafî'nin talebelerinin bakış açılarını ifade etmek için kullanılır. el-Ezhar ve meşhurun karşılaştırılmasında kullanılmaz; çünkü bu iki ifade ile Şafî'nin görüşleri kastedilir, başkasının değil.¹³⁶

¹³⁴ Hatîb Şirbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/107; Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 1/50.

¹³⁵ Bkz. Nevevî, *Tehzîbü'l-Esma*, 2/421; İbn Kesir, *Tabakâtü'l-Fukahai's-s-Şafîyîn*, 1/157-158.

¹³⁶ el-Ahdel, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtac*, s. 66.

1.2. İBADETLER BÖLÜMÜNDE YER ALAN ZAYIF MESELELER

Yukarıda geçtiği üzere şafiî mezhebinde mutemed görüş ve tanıma yolları anlatıldı. Bu şartlar ve adımlara göre mutemed görüşe kadar kuvvetli görüşlerin boyutları açıklanmıştır. *El-Envâr*'ın yazarı Erdebilî gibi kitap yazan ve telifler yapan diğer âlimlerin râcih (tercihe şayan) görüşün isabetli olarak zikretmede büyük bir payı vardır.

Aynı şekilde, âlimlerin kitaplarında açıklama ve izah ile ele aldığı meselelerin bahsedilmesine yol açan ibarelerinde zayıflık gerektiren bir bozukluk meydana gelmedi.

Erdebilî'nin meseleleriyle ilgili yapılan incelemelerin çoğunda şeyheynin (İmam Râfîf ve Nevevî) görüşüne rastlanmamıştır. Bu ise, bakışları şerh ve haşiye yazarı müteahhir âlimlerin kanaatlerine doğru yönelmiştir. Onların şerhlerinde amel edilecek birtakım görüşler mevcuttur. Bunlar şöyledir: el-Kâdî Zekerîya el-Ensârî (ö. 926/1520), Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî (ö. 974/1566), eş-Şihab Ahmed er-Remlî (ö. 957/1550), Hatîb Şirbinî (ö. 977/1569), İbn Kasım el-Abbâdî (ö. 992) ve eş-Şems er-Remlî (ö. 1004/1595). Biz de bu meseleleri ele alarak, nakiller yaptık ve onlar hakkında söylenenleri aktardık. Bütün bunlar bu bölümde ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

1.2.1. Taharet ve Teyemmüm Kitâbı'ndaki Zayıf Meseleler

Bu başlıkta Erdebilî'nin eserinde zayıf kabul edilen hususlara başlıklar halinde temas edilecektir.

1.2.1.1. Abdest Esnasında Başka Bir Niyette Bulunma

Soru: Abdest alan kimse, abdest esnasında –örneğin abdest aldı ve abdeti ile beraber serinlemeye de niyet etse- başka bir niyette bulunursa, ya da ibadet maksatlı bir niyete dünyevî maksatlı ikinci bir niyet daha ilave etse niyetini yenilemek mi gerekir veya yeniden yıkamak yeterli midir?

İmam Erdebilî'ye göre yeniden niyet etmesi gerekir, mutemed olan görüşe göre niyetini yenilemesi gerekmemektedir. Nitekim İmam Erdebilî Taharet bölümünde şöyle

der: “Muteber yani asıl olması gereken niyeti unutup ikinci derecede önemli olan serinleme ve temizlenmeye niyet ederse bu niyeti batıl olur, yeniden niyet etmesi gerekir.”¹³⁷

Ebü'l-Kasım el-Abbâdî *el-Gureru'l-Behiyye*'ye yazdığı haşiyesinde niyeti yenilemesi gerekmediğini söyleyerek bunu tercih etmiş ve buna öncelik vermiştir, der. İlâveten el-Abbâdî, “Bunun anlamı niyeti yenilemenin şart olması mıdır veya serinlemeyi niyet etmeden yeniden yıkamak yeterli midir? Bu konuda *el-Envâr*'da birincisi zikredilmiştir. Tercihe şayan olan ise ikincisidir.” el-Abbâdî bunun gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: “Çünkü bir uzvun serinlemek için yıkanması niyete tesir ettiği anlamına gelmez.”¹³⁸

1.2.1.2. İpek ve Diğerlerinden Dokunmuş Kumaşın Kullanılması

Mesele: Eğer kumaşı kullanan ipekten ve diğer maddeden eşit olarak üretilip üretilmediği hususunda şüphelenirse, bunu kullanmak caiz midir?

İmam Erdebilî şöyle demiştir: “Eğer ipeğin oranı ile ilgili şüpheye düşerse, yani az mı veya çok mu olduğuna dair tereddüdü varsa bunu kullanmak haram olur.”

Bu konu Taharet bölümünün, *Erkeğin Giymesinin Haram Olduğu Şeyler Faslı*'nda şöyle geçmektedir: “Eğer ipek diğerine göre ağırsa ipek ve onun dışındakilerden oluşan bileşimin kullanımı haramdır. Diğer madde daha fazla veya eşitse haram olmaz. Eğer oranı hakkında şüphelenirse haram olur.”¹³⁹

Tuhfetü'l-Muhtâc'da müellif şöyle der: “Eğer ipeğin oranı ile ilgili şüpheye düşerse, yani az mı veya çok mu olduğuna dair tereddüdü varsa bunu kullanmak haram olmaz. Bunu tercih etmiş ve *el-Envâr*'a aykırı olarak zikretmiştir.

¹³⁷ Erdebilî, *el-Envâr*, 1/42.

¹³⁸ *Haşiyetü'l-Abbâdî ala Gureri'l-Behiyye: el-Gureri'l-Behiyye fi Şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye*, Zekeriya el-Ensarî, Zekeriya b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriya el-Ensarî Zeynüddin Ebu Yahya es-Süneykî (ö. 926), Matbaatü'l-Yemeniyye, 1/89.

¹³⁹ Erdebilî, *el-Envâr*, 1/214.

Tuhfetü'l-Muhtâc 'daki metin şöyledir: “Eğer oranın eşitliği hakkında şüpheye düşerse, tercihe şayan görüşe göre aslolan helalliktir. Bu *el-Envâr*'ın bazı nüshalarına aykırıdır.”¹⁴⁰

Bu mesele ile ilgili kural eşit oran hakkındaki şüphedir. Ama eğer ipek miktarı diğer maddeye göre ağırlık itibariyle fazla ise bu kumaşın kullanımını haramdır. Eğer ipek miktarı az ise kullanımını haram olmaz.

1.2.1.3. Teyemmümle Temizlenmiş Kadının Kocasının Suyu Gördüğü Anda Cinsel İlişkiyi Sonlandırması Meselesi

Meselenin aslı şöyledir: Kadın hayızlı iken temizlenir ve kocasına cinsel mübaşeret imkânı vermek için su bulunmadığı için teyemmüm ederse, cinsel ilişki esnasında kadın değil koca suyu görürse hemen cinsel ilişkiyi sonlandırır mı yoksa devam eder mi?

İmam Erdebilî “derhal cinsel ilişkiye son verir” demiştir.

Nitekim Teyemmüm bölümünde şöyle der: “Hayızlı kadın teyemmüm ederse – cünüp gibi- her şey ona mubah olur, kocasıyla cinsel ilişkiye girmesi de mubah hale gelir. Bir teyemmümle çokça cinsel ilişkiye girebilir. Cinsel ilişki esnasında eğer su bulursa, ilişkiyi sonlandırması gerekir.”¹⁴¹

Muğni'l-Muhtâc, *Nihayetü'l-Muhtâc* ve *Esne'l-Metâlib* gibi Şafî mezhebindeki güvenilir kaynaklarda kocanın cinsel ilişkiyi sonlandırması gerekmediği belirtilmiştir.

Nitekim *Muğni'l-Muhtâc*'ın yazarı şöyle der: “Hayızlı kadın suyun bulunmamasından dolayı teyemmüm ederse, kocası onunla mübaşerette bulunduğu sırada suyu görürse Kâdî Ebu't-Tayyib ve diğerlerine göre münasebette bulunması haramdır. *El-Mecmu'* ve diğer kitaplarda geçtiği üzere teyemmümle temizlenmesi batıl olduğu için kocasından derhal ayrılması gerekir. Eğer kadın değil koca suyu görürse kadın temizlik hali

¹⁴⁰ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 3/24.

¹⁴¹ Erdebilî, *el-Envar*, 1/83.

devam ettiği için cinsel ilişkiyi sonlandırması gerekmemektedir. Bu görüş *el-Envâr*'da yer alan cinsel ilişkinin sonlandırılması görüşüne aykırıdır.¹⁴²

Nihayetü'l-Muhtâc 'da bu konu şöyle geçmektedir: “Hayızlı kadın temizlenip suyun yokluğu sebebiyle teyemmüm ederse, kocasıyla cinsel ilişki sırasında suyu gördüğünde taharetinin batıl olması nedeniyle ilişkiden çekilmesi gerekir. Nitekim görmesiyle bunu bilmiştir. Ancak eğer koca suyu görürse kadının tahareti devam ettiği için cinsel ilişkiye son vermez. Bu *en-Envâr* yazarının görüşüne aykırıdır.”¹⁴³

Esne'l-Metalib yazarı şöyle der: “Eğer hayızlı kadın suyun bulunmaması gerekçesiyle teyemmüm eder ve kocasıyla ilişkiye girdiği sırada suyu görürse ilişkiden çekilmesi gerekir. Eğer cinsel ilişki sırasında koca suyu görürse kadının taharet halinin devam etmesinden dolayı cinsel ilişkiden çekilmesi gerekmemektedir.”¹⁴⁴

Meseledeki kural ise kocanın suyu görmesi ve kadının suyu görmemesidir. Kadın suyu görürse teyemmüm batıl olur ve derhal cinsel ilişkinin sonlandırılması gerekir. Çünkü taharet hali sona ermiştir. Eğer kadın değil koca suyu görürse cinsel ilişkiyi sonlandırması gerekmiyor. Çünkü kadının tahareti olduğu gibi devam eder.

1.2.2. Salat (Namaz) Kitâbı'nda Yer Alan Zayıf Meseleler

Bu başlıkta namazla ilgili beş mesele incelenecektir. Bu meseleler aşağıda verilmiştir:

1.2.2.1. Cuma Hutbesinde ve Diğerlerinde Niyetin Hükümü

Soru: Hatip Cuma hutbesi için hutbeyi okumak istediğinde ayrıca hutbe için niyeti aklına getirmesi şart mıdır?

İmam Erdebilî şöyle söylemiştir: Niyet hutbenin şartlarından bir şarttır. Şafî mezhebinde mutemed görüşe göre bu durumda ayrıca niyet etmek vacip değildir.

¹⁴² Hatîb Şirbinî, *Muğni'l-Muhtac*, 1/269.

¹⁴³ er-Remlî, Şemsüddin Muhammed b. Ebi'l-Abbas Ahmed b. Şihabüddin (ö. 1004), *Nihayetü'l-Muhtac ila Şerhi'l-Minhac*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1404/1984, 1/309.

¹⁴⁴ Zekeriya el-Ensârî, Zekeriya b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriya el-Ensârî Zeynüddin Ebu Yahya es-Süneykî (ö. 926), *Esne'l-Matalib fi Şerhi Ravzü't-Talib*, thk. Muhammed Muhammed Tamır, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, ts., 1/89.

Buna mukabil İmam Erdebilî Cuma namazı bölümünde şöyle demiştir: “Hutbenin şartlarına gelince...niyettir,”¹⁴⁵ diyerek yukarıdaki görüşüne zıt kanaat belirtmiştir.

Hatib Şirbinî *Muğni'l-Muhtâc* adlı eserinde hutbede niyetin vacip olmasının illetini şöyle açıklamıştır: “Camide namaz kılmada niyet vacip olduğu gibi hutbede niyet vaciptir. Her ikisi de farz olup taharet, setr-i avret ve müvalât şarttır”¹⁴⁶

Ancak İmam Hatîb Şirbinî mutemed görüşte hutbede niyetin şart olmadığını açıklamış ve şart koşanların görüşünün zayıf olduğunu söylemiştir.

Hatîb Şirbinî şöyle demiştir: “*el-Mecmu'* nun abdest babında vurgulandığına göre hutbede niyet etmek vacip değildir... Bir görüşe göre namazda vacip olduğu gibi hutbede niyet vaciptir. el-Kâdî bu görüştedir yani İbnü'l-Mukrî *Ravzu't-Talib* ve Erdebilî *el-Envâr'* da bu görüşü takip etmişlerdir. Ancak mutemed görüş birincisidir.”¹⁴⁷

1.2.2.2. Tadil-i Erkan ve Nafile Namazda İki Secde Arasındaki Celseyi Terkedenin Namazının Batıl Olması

Soru: Namaz kılan kimse tadil-i erkânı ve nafile namazda iki secde arasındaki celseyi terk ederse namaz batıl olur mu veya olmaz mı?

Bu sorudaki hale göre, İmam Erdebilî namazın sahih olduğunu ve batıl olmayacağı görüşünü tercih etmiştir. Nitekim namaz bölümünün "namazda tadil-i erkânın şartları" kısmında şöyle söylemiştir: “Namaz kılan kimse tadil-i erkân ve nafile namazda iki secde arasındaki celseyi terk ederse namaz batıl olmaz.”¹⁴⁸

Tuhfe' de müellif namazın batıl olacağını belirtilerek *el-Envâr'* da söylenenin imkânsız olduğunu ve oradaki görüşün zayıf olduğunu vurgulamıştır. Nitekim Şafî mezhebinde namazda en önemli unsurlardan birisi ta'dil-i erkandır.

¹⁴⁵ Erdebilî, *el-Envâr*, 1/203.

¹⁴⁶ Hatîb Şirbinî, *Muğni'l-Muhtac*, 1/555.

¹⁴⁷ Hatîb Şirbinî, *a.g.e.*, 1/555.

¹⁴⁸ Erdebilî, *el-Envâr*, 1/130.

Nitekim İbn Hacer el-Heytemî şöyle söylemiştir: “*Tahkik*¹⁴⁹ ve diğer kaynaklarda belirtildiği gibi namazda nafile bile olsa hem tadil-i erkân hem de iki secde arasında celse ve sükûnet vaciptir. Bazı kitaplarda iki secde arasında celse ve iç huzur/itmi'nân gerekliliği murad edilmemiş ve zayıftır. Bu ise *el-Envâr*'daki vurgunun hilafıdır.”¹⁵⁰

Şafiî mezhebinde mutemed görüşe göre farz namazlarda olduğu gibi iki secde arasında celseyi ve itmi'nân terk ederse namazı batıl olur.

1.2.2.3. Namaz Kılan Kimsenin İki Ayağı Arasındaki Mesafe

Soru: Namaz kılan kimsenin iki ayağı arasındaki mesafe ne kadar olmalıdır? Dört parmak mı yoksa bir karış miktarı mıdır?

İmam Erdebilî dört parmak miktarı kadar olduğunu söylemiştir. O, Namaz bölümünde şöyle der: “İki ayak arasında dört el parmak miktarı kadar mesafe bırakmak müstehaptır.”¹⁵¹

et-Tuhfe ve *en-Nihaye*'de namaz kılan kimsenin ayaklarının arasındaki mesafenin miktarı bir karıştır. Nitekim *et-Tuhfe*'de müellif şöyle söylemiştir: “İki ayağı arasında bir karış mesafe koymak sünnettir. Bu görüşün *el-Envâr*'da belirtilen dört parmak mesafe görüşünün aksinedir.”¹⁵²

En-Nihaye'de müellif şöyle demiştir: “*el-Envâr*'da belirtilen dört parmak mesafe görüşünün aksine ayakları namaz kılariken bir karış kadar ayırmak sünnettir.”¹⁵³

1.2.2.4. Namazda Kasten “Âmin”in Mim’ini Şeddeli Okumanın Hükmü

Soru: Namazda kasten “âmin” lafzının mim’ini şeddeli, yani “âmmîn” şeklinde okuma namazı batıl kılar mı?

¹⁴⁹ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 2/62. Bu eser İmam Nevevî'nin Daru'l-Cil tarafından 1413/1992 yılında yayımlanmış eseridir. Adil Abdülmevcud ve Şeyh Ali Muavvez eserin tahkikini yapmışlardır.

¹⁵⁰ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 2/62.

¹⁵¹ Erdebilî, *el-Envar*, 1/124.

¹⁵² İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 2/21.

¹⁵³ er-Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 1/465.

Cevap: İmam Erdebilî'ye göre “âmin” lafzının mim'ini şeddeli okuma namazı batıl kılabilir. Bu görüşü Namaz bölümü "kıraat şartları" kısmında şöyle açıklamıştır: “Sessiz ve sesli namazda Fatıha suresinden sonra imam ve cemaatin veya tek başına namaz kılanın “âmin” lafzını şeddesiz medli veya medsiz söylemesi sünnettir. Kasten şeddeli söylese namazı batıl olur.”¹⁵⁴

Buna karşılık, *Nihayetü'l-Muhtâc*'da dua amacıyla namazda “âmin” lafzın kasten şeddeli söyleme namazı batıl kılmayacağı belirtilmiştir.

Nitekim er-Remlî şöyle demiştir: “Amîn lafzının medli ve medsiz olarak şeddeli okunduğunda bu kelimenin manası hakkında şöyle denilmiştir: “Yani sana doğru yöneldik ve sen hayal kırıklığına uğratmayacak kadar en cömertsin” ki buna lahn (dildeki hata) denir. Aksine şaz ve münkerdir. *el-Mecmu*'da geçtiği üzere ancak dua niyetiyle yapıldığında namazı batıl kılmaz. Bu da *el-Envâr*'daki görüşün aksinedir.”¹⁵⁵

Bu meselede kural; dua niyeti taşımayan kasıtlı olarak âmin lafzını şeddeli okumak namazı batıl kılabilir. Dua niyetiyle olursa namazı batıl kılmaz. İmam Erdebilî dua niyetiyle olsun veya başka bir sebeple olması arasında herhangi bir fark gözetmemiştir.

1.2.2.5. Aralarını Ayıran Bina Olmasına Rağmen Mescitte Muktedinin İmama Uyması

Soru: Müstakil binalar imam ve muktedi arasında engel teşkil ederse, kapılar da gedikli yani sürekli açık değilse imama uymak sahih olur mu?

Cevap: İmam Erdebilî'nin *el-Envâr*'daki ibaresinin zahirine baktığımızda mutlak olarak sahih olduğunu anlaşıyor. Nitekim Erdebilî şöyle der: “Bir mescide bitişik olan başka mescit, bitişik mülkiyet gibidir. Eğer birinin kapısı sonda ise ikisi de tek mescit hükmündedir.”¹⁵⁶

¹⁵⁴ Erdebilî, *el-Envâr*, 1/127.

¹⁵⁵ er-Remlî, *Nihayetü'l-Muhtâc*, 1/489.

¹⁵⁶ Erdebilî, *el-Envâr*, 1/175.

İbn Hacer el-Heytemî ve Şihabüddin er-Remlî *el-Envâr*'daki Erdebilî'nin sözüne karşı çıkararak mescitlerden birinin kapısının sonda olması ve genellikle geçişi engellememesi şartıyla imama uymanın sahih olduğunu söylemişlerdir.

Nitekim İbn Hacer el-Heytemî *et-Tuhfe*'de şöyle demiştir: “Tek mescit ikisini bir araya getiriyorsa her ne kadar mesafeler uzak ise ve gedikli kapıları olan binalar engel teşkil ediyorsa da ittifakla imama uymak sahihtir. Şeyheyin¹⁵⁷ sözü de anlatıldığı üzere böyle olup Erdebilî'nin *el-Envâr*'da zikrettiği görüşüne aykırıdır.”¹⁵⁸

En-Nihaye'deki metin ise şöyledir: “Her ne kadar mesafeler uzak ve ikisi arasındaki gedikli kapılar ona doğru veya üst kısımda ise de imama uymak sahihtir. Şeyhaynin sözünden anlaşılan bu şekilde olup *el-Envâr*'daki söze aykırıdır.”¹⁵⁹

1.2.3. Zekât ve Sıyam (Oruç) Kitâbı

Zekât ve oruçla ilgili aşağıdaki şu iki meseleyi inceleyeceğiz:

1.2.3.1. Zekât Kitabı: Etin Sadaka-i Fıtır Olarak Verilmesinin Hükümü

Soru: Ramazanın sonunda mükellef olanın fıtır sadakası olarak yaşadığı beldesindeki yaygın olarak tüketilen buğday, arpa, hurma vesaire gibi yiyeceklerden bir sa‘ vermesi vaciptir. Ancak eti fıtır sadakası olarak vermek caiz midir?

İmam Erdebilî, etin sadaka-i fıtır olarak verilmesine cevaz vermiştir. Nitekim Zekat bölümünde şöyle der: “Fıtır sadakası vacip olan öşre tabi yiyeceklerden (معشرات)ve etten verilebilir.”¹⁶⁰

Esne'l-Metâlib'de ise etin sadak-i fıtır olarak verilmesinin yeterli olmayacağı zikredilmiştir. *Esne'l-Metalib*'in müellifi *el-Envâr*'daki sözün Iraklıların kitaplarından¹⁶¹ nakledilenlere aykırı olduğunu dile getirmiştir.

¹⁵⁷ İmam Nevevî ve İmam Rafî' dir.

¹⁵⁸ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 2/314.

¹⁵⁹ er-Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 2/199.

¹⁶⁰ Erdebilî, *el-Envar*, 1/280.

¹⁶¹ Bu kitapların en meşhurları el-Kâdî Ebü'l-Hasan el-Mâverdî el-Basrî'nin *el-Hâvî* adlı eseri, el-Kâdî Ebü't-Tayib et-Taberî'nin *et-Talika*'sıdır. el-Kâdî Ebu Alî el-Bendenicî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed el-

Esne'l-Metalib'deki metin şöyledir: “İçyağı ve et fitır sadakası için yeterli değildir. *el-Mecmu*'da Nevevî bu görüşün doğru olduğu ve Şafî'den bu yönde sözü olduğunu, talebelerinin ise bu şekilde fikirler ileri sürdüğünü, *el-Envâr*'da geçen ibarenin yeterli olmadığı ve gelen nakillere aykırı olduğunu belirtmiştir.”¹⁶²

1.2.3.2. Oruç Kitâbı

Oruçla ilgili aşağıdaki şu üç mesele incelemeye tabi tutulacaktır:

1.2.3.2.1. Birinci Mesele: Geceleyin Oruca Niyet Ettiğinden Şüphelenmesi

Soru: Oruçlu kimse gündüz vakti niyet edip etmediği konusunda şüphelenirse, daha sonra günün çoğunun geçtiğini hatırlasa orucu sahih olur mu?

Cevap: İmam Erdebilî “günün çoğunun geçmesinden önce hatırlarsa orucu sahih olur. Aksi takdirde günün çoğu geçtiyse orucu sahih değildir” demiştir.

Nitekim Oruç bölümü, "oruçta şüphelenme" konusuyla ilgili şunları söylemiştir: “Niyette veya gecelemede şüpheye düşerse, günün çoğunun geçmesinden önce hatırlarsa orucu sahih olur, aksi takdirde sahih olmaz”¹⁶³

Mutemed görüşe göre ise, günün çoğunun geçmesinden sonra hatırlarsa ve orucu niyet ederse, orucu sahihtir. Hatta el-Ezreî¹⁶⁴ “güneşin batmasından sonra bile hatırlarsa sahih olur ve bu açıktır” demiştir.

İbn Hacer el-Heytemî'nin *et-Tuhfe*'de belirttiğine göre günün büyük çoğunluğu geçtiyse bile orucu sahihtir demekle *el-Envâr*'daki sözün zayıf olduğunu göstermiştir.

Nitekim *et-Tuhfe*'deki metin şöyledir: “Niyet ve gecelemede (sahura kalkma) konusunda gündüz şüphe ederse, günün çoğunun geçmesinden sonra bile hatırlarsa orucu

Mehamilî ve Selim er-Râzî'ye Iraklılar metodu takip edenler denir. Çünkü bunlar Şafî mezhebi fûrû-ı fıkıh tedvinin Bağdat'taki başkanlığının kendisiyle son bulduğu İsferyini diye meşhur olan Şeyh Ebu Hamid Ahmed el-Fakih'in metodunu benimsemişlerdir. Bu nedenle onları metodu Iraklıların metodu olarak meşhur olmuştur. Bkz. el-Ahdel, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtac ila Marifeti Rumuzi'l-Minhac*, s. 53.

¹⁶² Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-Matalib*, 1/392.

¹⁶³ Erdebilî, *el-Envar*, 1/309.

¹⁶⁴ Tam adı Ahmed b. Hamdan b. Abdülvahid Ebü'l-Abbas Şihabüddin el-Ezreî'dir. Şafî fakihlerindendir. Şam'ın Ezruât bölgesinde dünyaya geldi ve Kahire'de fıkıh tahsil etti. Halep'te mahkeme naibi olarak görev yaptı. Hicrî 783 yılında vefat etti. Bkz. Zirikî, *el-A'lam*, 1/119.

sahihtir. *el-Envâr*'daki "eğer günün çoğu geçtiyse sahih olur, aksi takdir sahih olmaz" şeklindeki ifade zayıftır."¹⁶⁵

Şafiî mezhebinde bu meselede mutemed olan görüşe göre İbn Hacer'in *et-Tuhfe*'de "eğer günün çoğu geçtiyse, oruçlu hatırlarsa niyet ederse orucu sahih olur; çünkü İbn Hacer meselenin inceleme ve değerlendirilmesini Nevevî'nin *el-Mecmu*'ndaki sözünden ve el-Ezreî'nin sözünden nakletmiştir."¹⁶⁶

1.2.3.2.2. İkinci Mesele: Unutarak Orucunu Yiyenin Yediği Miktar

Soru: Oruçlu kimse ramazan gününde unutarak yerse, az yemekle mi çok yemekle mi orucu bozulur, çokluk ölçüsü Şafiî mezhebinde nedir?

İmam Erdebilî'ye göre oruçlunun üç lokma veya daha fazlayı unutarak yediğinde orucu bozulmuş olur. Orucu bozulmaz diyenlerin görüşünün zayıf olduğunu, çokluk ölçüsünün üç lokma olduğunu zikretmiştir.

Erdebilî, Oruç bölümünün "orucu bozan şeyler" bahsinde şöyle der: "Eğer unutarak yer içerse orucu bozulmaz. Ancak eğer üç lokma kadar çok yer içerse orucu bozulur. Diğer bir görüşe göre az veya çok olması farketmez."¹⁶⁷

İbn Hacer el-Heytemî *et-Tuhfe*'de şöyle demiştir: "Üç lokma veya daha fazla yerse orucu bozulmaz." Ona göre *el-Envâr*'daki görüş zayıftır. Nitekim oruç bölümünde şöyle demiştir: "*el-Envâr*'da yer alan çokluğun üç lokma olduğu ihtilafıdır. Az miktarı da kaydetmişlerdir. Bence en sahih görüş orcun bozulmamasıdır. Allah doğrusunu bilir."¹⁶⁸

İbn Hacer el-Heytemî meselenin gerekçesini şu sözüyle açıklar: "İlgili hadisin¹⁶⁹ hükmünün umûmîliği sebebiyledir. Namaz kılan kimse oruçlunun aksine hatırladığında kusurlu sayılır, yeme gibi orucu bozan her şeyi oruçlu gerçekleştirirse orucu bozulmaz."¹⁷⁰

¹⁶⁵ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 3/388.

¹⁶⁶ Bkz. İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, 3/388.

¹⁶⁷ Erdebilî, *el-Envar*, 1/313.

¹⁶⁸ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 3/408.

¹⁶⁹ Hadisi Buharî *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den tahrir etmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: (إذا نسي فأكل) (وشراب، فليتم صومه، فإنما أطعمه الله وسقاه

1.2.3.2.3. Üçüncü Mesele: Ölmek Üzere Olan Bir İnsan ya da Hayvanı Kurtarmak İçin Orucunu Bozan Kimsenin Kaza ve Keffaretinin Hükmü

Soru: Bir kimse ölmek üzere olan muhterem/Müslüman bir insan veya eti yenilen hayvanı kurtarmak için orucunu açmak zorunda kalırsa keffaretle birlikte kaza gerekir mi? Veya sadece kaza ile yetinir mi?

İmam Erdebilî göre bu durumdaki kişi kaza ile birlikte fidye de öder.

Nitekim o şöyle der: “Kişi, eti yenilen bir hayvanı boğularak veya yanarak ölmek üzere olduğunu gördüğünde, onu kurtarmak için orucunu bozmak zorunda kalırsa, orucunu bozması vacip olup bozduğu oruç için fidye ve kaza gerekir.”¹⁷¹

Şafiî mezhebindeki mutemed görüşe göre kaza gerekir keffaret gerekmez. Nitekim İbn Hacer el-Heytemî *Tuhfetü'l-Muhtâc*'da kazanın vacip olduğunu, fidyenin gerekmediğini söyler. Bu görüşü *el-Envâr*'daki görüşe tercih etmiştir.

Nitekim *et-Tuhfe*'de şöyle demiştir: “İnsan dışındaki hayvan ve cansız bir varlığı, mesela yanan bir ekini veya başkasını kurtarmak için orucunu bozmak zorunda kalırsa fidye vermez.” *el-Envâr*'da tartıştığı husus ise mutlak olarak hayvanı kurtarmak için orucunu bozduğunda fidye verir, diğerlerinde ise vermesi gerekmez. Birincisi benim tercih ettiğime uygundur,¹⁷² kaydı vardır.

İbn Hacer el-Heytemî'nin araştırdığına göre Şafiî mezhebindeki mutemed görüşe göre insan ölmek üzere olan bir hayvan için orucunu bozarsa fidye vermesi gerekmez, aksine sadece orucunu kaza eder.

1.3. MALÎ MUAMELELERDE YER ALAN ZAYIF MESELELER

Bu başlık altında bey, selem ve kefalet akitlerinde yer alan bazı zayıf meseleler incelenecektir:

yedirmişim ve içirmiştir.” Bkz. Buhârî, “Siyam”, *Babü's-Siyam İza Ekele ev Şeribe Nasıyen*, Hadis no: 1933, 3/31.

¹⁷⁰ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 3/408.

¹⁷¹ Erdebilî, *el-Envar*, 1/320.

¹⁷² İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 3/444.

1.3.1. Bey‘ Kitabı

1.3.1.1. Birinci Mesele: Şahit Getirme Şartıyla Bey Akdi

Soru: Müvekkil, bey akdinde vekile şahit getirmeyi şart koşarsa, bey akdi meydana gelmiş olur mu, mün'akid olur mu?

İmam Erdebilî akdin meydana gelmeyeceğini Kitabü'l-Büyû'da şöyle ifadelerle zikretmiştir: “Müvekkil, bey’ akdinde vekile şahit getirmeyi şart koşarsa bey’ akdi münakid olmaz.”¹⁷³

Şafî mezhebinde mutemed görüşe göre ise bey akdi gerçekleşir. Nitekim *Mugni'l-Muhtâc* 'da geçtiği üzere “şahit getirmekle bey akdi meydana gelir ve fasit olmaz, bunu *el-Envâr*'da yer alan görüşün aykırı olarak zikretmiştir.” Yine *Mugni'l-Muhtâc* 'da şöyle denilmiştir: “Vekilin şahit şartıyla yaptığı alışveriş geçerli değildir... Gerçekte bu alışveriş gerçekleşmiş olur. *er-Ravza*'da bu şekilde geçmektedir. Bu mutemed görüşü olup *el-Envâr*'ın yazarı Erdebilî'nin görüşe aykırı ve onun görüşünün isabetsiz olduğu göstermektedir.”¹⁷⁴

Hatîb Şirbinî müvekkilin vekile şahit getirme şartıyla yapılan akdin gerçekleşmeyeceğiyle ilgili meselenin gerekçesini “çünkü şahitler niyet hakkında bilgi sahip değillerdir” demiştir.¹⁷⁵

1.3.1.2. İkinci Mesele: Babanın Küçük Çocuğu Adına Satın Almasının Hükmü

Soru: Eğer bir kimse kendi zimmetindeki mal ile küçük çocuğu adına bir şey satın alırsa, bu çocuk için mi baba için mi gerçekleşir?

Erdebilî “bu satın almanın baba için olduğunu, semenin çocuk malında karz olmuş olur” demiştir.

Nitekim Erdebilî şöyle der: “Küçük çocuğu adına kendi malından bir şey satın alan kimse, el-Kâdî Hüseyin'e göre bu akit çocuk için yapılmış olur. Kaffâl göre akdin yapan

¹⁷³ Erdebilî, *el-Envar*, 1/397.

¹⁷⁴ Hatîb Şirbinî, *Mugni'l-Muhtac*, 2/329.

¹⁷⁵ Hatîb Şirbinî, *a.g.e*, 2/329.

kişi (baba) için gerçekleşmiş olur der. Bu görüş Şâfiî'nin talebelerinin ifadeleriyle uyumludur.”¹⁷⁶

Şafiî mezhebinde mutemed görüşe göre satın alma çocuk için yapılmış olur. İbn Hacer el-Heytemî *Tuhfetü'l-Muhtâc adlı* eserinde Bunu akdin çocuk için olacağını semenin hibe sayılacağını zikretmiştir. Hacer el-Heytemî *Tuhfetü'l-Muhtâc* adlı eserinde *el-Envâr*'daki sözü zayıf olarak değerlendirmiş ve sebebini şöyle açıklamıştır: “el-Kâdî'nin görüşün daha uygundur, bu babanın çocuğu yerine mehiri vermesine benzer. Mehir çocuğun mülkü olur ve ayrılık ile babaya değil ona döner.”¹⁷⁷

1.3.1.3. Üçüncü Mesele: Tafsilat Vermeden Yapılan Ortaklığın Hükümü

Soru: “Eğer bir kişi (ortak) diğer ortağına seni satışı ortak yaptım” derse ve ortak yapacağı satışın mahiyetini söylemezse, bu ortaklık akdi geçerli midir, değil midir?

İmam Erdebilî bu akdin batıl olduğuna hükmetmiştir.

Kitabü'l-Büyû'de şöyle demiştir: “Ortak ‘Köleye yarı yarıya seni ortak yaptım’ derse ve bunun satış veya akit olduğunu zikretmezse bu ortaklık kesinlikle batıl olur.”¹⁷⁸

Şafiî mezhebinde mutemed görüşe göre söz konusu şirket sahihtir. İbn Hacer el-Heytemî *Tuhfetü'l-Muhtâc*'da bu durumda bey' akdi batıl olmaz demiştir. Nitekim kitabında bu mesele şöyle yer almıştır: “Halk arasında “seni ortak yaptım” şeklinde mutlak olarak söylerse, akit sahihtir. Mebi' aralarında ortaktır.” Meselenin gerekçesini “çünkü bu lafız halk arasında kullanılan bir lafızdır”¹⁷⁹ sözüyle açıklamıştır. Kanaatimizce bu şekilde neye ortak olduğu bilinmeyen bir ortaklıkta "ğarar" bulunması nedeniyle en azından bu akid fasit sayılmalıdır. Eğer bu belirsizlik giderilmezse bu durumda akid batıl kabul edilmelidir.

¹⁷⁶ Erdebilî, *el-Envâr*, 1/406.

¹⁷⁷ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, 5/337.

¹⁷⁸ Erdebilî, *el-Envâr*, 1/469.

¹⁷⁹ Nevevî, *Minhacü't-Talibîn*, 1/104; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, 4/427.

1.3.2. Selem Kitabı: Süt Mayasının¹⁸⁰ Karz (Borç) Olarak Verilmesi

Soru. Bir kimse süt mayasını borç almak isterse, bu ona caiz olur mu, olmaz mı?

İmam Erdebilî *el-Envâr*'da caiz olmadığını Kitabü'l-Kıraz'da şöyle açıklamıştır: "Süt mayasını borç almak caiz değildir."¹⁸¹

Hatîb Şirbinî *Mugni'l-Muhtâc*'daki sözünden anlaşıldığı üzere süt mayasını borç almak caizdir. Bu görüşü *el-Envâr*'a aykırıdır. Nitekim Hatîb Şirbinî şöyle demiştir: "*et-Tetimme*'nin¹⁸² yazarı çiğ mayanın borç alınmasıyla ilgili iki görüş zikretmiştir. Birincisi: cevaz görüşü olup bazı müteahhirun âlimlerin tercihidir. Sürekli devam eden bir âdet olması sebebiyle caiz olması açıktır. Bu görüş *el-Envâr*'daki adem-i cevaz görüşüne aykırıdır."¹⁸³ Buradaki aykırılık, ödünç alınjan süt mayasının çok az olması ve kalitesinin farklı olmasından kaynaklanabilir. Fakat halk arasında sürekli cereyan eden bir faaliyet olması sebebiyle, bir nevi adı konulmamış da olsa "istihsan" sebebiyle buna cevaz verildiği, Erdebilî'nin ise bu konuda isabet etmediği söylenebilir.

1.3.3. Kefâlet Kitabı: Dirhemler ve Dinarların Kefalet Hükümü

Soru: Dirhemler ve dinarlarla (altın ve gümüş para ile) kefâlet sahih midir?

İmam Erdebilî *el-Envâr*'da caiz bunun caiz olmadığını Kitabü'l-Kefalet'te şöyle açıklamıştır: "Dirhemler ve dinarlarla kefâlet sahih değildir."¹⁸⁴

Şafiî mezhebindeki mutemed görüşe göre her ikisiyle de kefâlet caizdir. er-Remlî *Esne'l-Metalib*'a yazdığı haşiyesinde dirhemler ve dinarlar kefâletin caiz olduğunu ve *el-Envâr*'daki görüşün zayıf olduğunu belirtmiştir. Nitekim Remlî şöyle der: "*el-Envâr*'da gasbedilen dirhemler ve dinarlarla sahih değildir... sözü zayıftır."¹⁸⁵

¹⁸⁰ Revbe (الروبة): Çiğ süttten elde edilen mayaya denir. Mayalamak için süte katılır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 1/440; Hatîb Şirbinî, *Mugni'l-Muhtac*, 3/33.

¹⁸¹ Erdebilî, *el-Envar*, 1/513.

¹⁸² Bu eser Ebu Said el-Hirevî'nindir. Hayatı hakkında daha önce bilgi verildi. s. 110.

¹⁸³ Hatîb Şirbinî, *Mugni'l-Muhtac*, 3/33.

¹⁸⁴ Erdebilî, *el-Envar*, 1/590.

¹⁸⁵ Bkz. *Haşiyetü'l-Remlî el-Kebir ala Esne'l-Matalib*, 2/242.

1.4. VEKÂLET, İKRAR VE ARİYET KİTAPLARINDA YER ALAN ZAYIF MESELELER

Bu başlık altında şu aşağıdaki üç meselenin incelemesine yer verilecektir:

1.4.1. Vekâlet: Alacaklının Borçlusuna Kendi Zimmetindeki Hak İle Satın Alması İçin Vekâlet Vermesinin Hükümü

Soru: Eğer alacaklı borçlusuna “bana kendi zimmetindeki mal ile bir şey satın al” derse, bu satın alma sahih olur mu olmaz mı?

İmam Erdebilî, alacaklının borçlusuna verdiği vekâletin sahih olduğu görüşünü kabul etmiştir. Nitekim Vekâlet kitabında şöyle der: “Kişi borçlusuna ‘bana kendi zimmetindeki maldan bir köle satın al’ derse, borçlu satın alsa, bu satın alma müvekkil adına sahihtir, kölenin aynı (bizzat kendisi) müvekkilin olur.”¹⁸⁶

İbn Hacer el-Heytemî, Erdebilî'nin sözünü destekleyerek *et-Tuhfe*'de gerekçesini kabız (teslim alan) ve mukbız (teslim eden) birliği söz konusu değildir demiştir. Nitekim o şöyle der: “*el-Envâr*’da geçtiği üzere bir kimse borçlusuna ‘bana kendi malından bir köle satın al’ derse, borçlu bunu yaparsa, bu satın alma müvekkil için geçerlidir. Borçlu burada zimmetten beri olur. Bu görüş üstün ve evladır. *El-İşraf*¹⁸⁷ ve diğer eserlerde müvekkil için gerçekleşmiş olmaz görüşüne göre insanın başkasının vekil olduğu halde kabız ve mukbızın birliği söz konusu olduğu için kendi malını yok etmesi düşünülemez.”¹⁸⁸

Şebraelisî, *Nihayetü'l-Muhtâc*'a yazdığı haşiyesinde bu vekâletin sahih olmadığını ve *el-Envâr*'daki görüşün zayıf olduğunu belirtmiştir. Nitekim o şöyle der: “Alacaklı borçluyu kendi zimmetinde olan maldan bir şey satın alması için vekil tayin ederse, *el-Envâr*'ın aksine bu vekâlet sahih değildir.”¹⁸⁹ Gerekçesini ise şöyle açıklamıştır: “Mal

¹⁸⁶ Erdebilî, *el-Envar*, 1/616.

¹⁸⁷ Bu eser Ebu Said el-Hirevî'nindir. Hayatı hakkında daha önce bilgi verildi.

¹⁸⁸ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 5/350.

¹⁸⁹ Tam adı Ebü'z-Ziya Nuruddin Ali b. Ali eş-Şebraelisî eş-Şafî el-Kahirî (ö. 1087)'dir. Fakih, usul âlimi, tarihçi, bazı ilimlerde ortak telifleri vardır. el-Ezher'de ilim tehsil etti. Bkz. Kehhale, *Mucemü'l-Müellifin*, 7/153.

ancak sahih kabızla zimmete geçmiş olur, burada sahih kabız yoktur, çünkü kendisi için kişi hem kabız hem de mukbız olmaz.”¹⁹⁰

1.4.2. Babalığı İkrar Etmede Beyyine

Soru: Bir kimse başkasının nesebini ikrar ederse, ikrar ettiği kimse köle ise ve beyyineye ihtiyaç duyarsa, küçük ve büyük olması şart mıdır?

İmam Erdebilî (rh.a) *el-Envâr*'da küçük veya büyük olmasının şart olmadığını Kitabü'l-İkrar'da şöyle ifade etmiştir: “Başkasının kölesinin ve azatlısının babası olduğunu ikrar eden kimse, ikrar edilen küçük veya büyük olması fark etmeksizin ancak beyyine ile ikrar geçerli olabilir.”¹⁹¹

Mugni'l-Muhtâc 'da belirtildiğine göre ikrar edilenin *el-Envâr*'da belirtilenin aksine büyük olması gerekir. *Mugni'l-Muhtâc* 'da konu şöyle geçmektedir: “Nesebi ikrar edilen kimsenin başkasının kölesi, küçük ve deli azatlısı olmaması gerekir. Efendinin velâ hakkını korumak için babalık ikrar sahih olmaz. Aksine beyyineye ihtiyaç vardır. Buluş yaşına gelmiş baliğ kişi ikrarı tasdik ederse, bu onayı kabul edilir. Bu görüş *el-Envâr* yazarının kabul edilmez şeklinde tercih ettiği görüşüne aykırıdır.”¹⁹²

1.4.3. Ariyet: Kullanmadan Telef Olan Ariyetin Tazmini

Soru: Kişi bir şeyi ödünç alırsa ve kullanmadan, aldığı ödünç eşyayı telef ederse, mislini mi yoksa telef günündeki kıymetini mi tazmin eder?

İmam Erdebilî telef günündeki kıymetini tazmin edeceğini Kitabü'l-Ariye'de şöyle ifade etmiştir: “Ödünç alınan şey ister olduğu gibi dursun isterse telef olsun teslim külfeti ödünç alana aittir. Eğer kişi kullanmadan mal telef olursa, kişi, o malı mislî olarak o günkü değeri üzerinden tazmin eder.”¹⁹³

İbn Hacer el-Heytemî'nin *et-Tuhfe*'de belirttiğine göre kıyemî malda telef ettiği günün kıymetini kıyemî olarak tazmin eder, mislî malda ise mislini tazmin eder. Bu *el-*

¹⁹⁰ Şebramlisî, *Haşiyetü Şebramlisi ala Nihayetü'l-Muhtac*, 5/61.

¹⁹¹ Erdebilî, *el-Envar*, 2/31.

¹⁹² Hatîb Şirbinî, *Mugni'l-Muhtac*, 3/305.

¹⁹³ Erdebilî, *el-Envar*, 2/38.

Envâr'da geçen görüşü zayıf olduğunu göstermektedir. Nitekim Erdebilî şöyle der: “Mütekavvim malda telef ettiğin günün kıymetini, mislî malda mislini tazmin eder. İbn Ebî Asrûn bu görüştedir. Es-Sübkî ve diğerleri de bunu tercih etmiştir. Kıymetin gerekli olduğunu vurgulaması bakımından *el-Envâr*'daki görüş daha üstün ve evladır.”¹⁹⁴

1.5. GASB, İHYAÜ'L-MEVÂT VE VEDİADA YER ALAN ZAYIF MESELELER

Bu başlık altında üç farklı meselenin incelenecektir. Bu meseleler şöyledir:

1.5.1. Gasb

1.5.1.1. Birinci Mesele: Davarların Hapsedilmesinde Tazminat Meselesi

Soru: Çoban davarları telef etmek amacıyla hapsederse tazminle yükümlü müdür?

İmam Erdebilî “eğer amacı telef etmekse tazmin eder, aksi takdirde tazminin gerekmediğini Kitabü'l-Gasb'da şöyle açıklamıştır: “Mal sahibi veya çoban davarları hapsederse, davarlar susuzluk sebebiyle telef olursa tazmin etmez. Ancak eğer hapsetmekle telef etmeyi amaçladıysalar tazmin ederler. Yemin etmekle amacı tasdik edilir. Diğer bir görüşe göre mutlak olarak tazmin etmez.”¹⁹⁵

El-Mugni ve *en-Nihaye*'de geçtiği üzere mutlak olarak tazmin etmez. Nitekim *el-Mugni*'de yazar şöyle der: “Mal sahibi davarlarını hapseder ve zalimce telef olmalarına sebep olursa tazmin etmez. Bu görüş *el-Envâr*'da damanla ilgili tashih edilen (tercih edilen) görüşe aykırıdır.”¹⁹⁶

1.5.1.2. İkinci Mesele: Hayvanın Gece Telef Ettiğinin Tazmini

Soru: Mal sahibi veya çoban geceleyin hayvanların kapısını ya da ağızlarındaki torbayı açarsa, hayvanlar da ekini telef ederse, bu zarar tazmin edilir mi edilmez mi?

el-Envâr'da geçtiği üzere eğer gece olduysa tazmin eder, gündüz olduysa tazmin etmez. Nitekim Kitabü'l-Gasb'da şöyle der: “Eğer hayvanın ipini (رباط) çözerse, hayvan

¹⁹⁴ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 5/421.

¹⁹⁵ Erdebilî, *el-Envar*, 2/48.

¹⁹⁶ Hatîb Şirbinî, *Mugni'l-Muhtac*, 3/340.

bulunduğu yerden çıkar ve ekini telef ederse, gece olmadığı sürece tazmin etmez, tazmin gerektiğinde ipi açan tazmin eder.”¹⁹⁷

Hatîb Şirbinî hayvan gece çıksa da tazmin etmeyeceğini *el-Mugni*'de şöyle anlatmıştır: “Geceleyin kapı açıldıktan sonra hayvan çıkar ve ekini veya başka bir şeyi telef ederse kapıyı açan kişi tazmin etmez. İbnü'l-Mukrî *el-Envâr*'da belirtilenin aksine tazmin etmeyeceğini vurgulamıştır.” Gerekçesini de şöyle açıklar: “Çünkü başkasının hayvanın vereceği zarardan onları koruması gerekmiyor.”¹⁹⁸

1.5.2. İhyaü'l-Mevât Kitabı: Devlet Başkanının (Emirü'l-Mü'minîn) Fey Arazilerini Temlik

Soru: Eğer devlet başkanı âtil ve sahihsiz arazinin (mevat) işletilip faydalı hale getirilmesi niyetiyle başkasına tahsis ederse, bu caiz midir değil midir?

İmam Erdebilî maslahat olsun veya olmasın başkasına temlik için yapılan bu uygulamanın caiz olmadığını *el-Envâr*'ın Kitabü İhyai'l-Mevat başlığı altında şöyle ele almıştır: “Devlet başkanının fey arazilerini temlik olarak sahiplendirmesi caiz değildir.”¹⁹⁹

Et-Tuhfe'de bir maslahat görüldüğünde ölü arazilerin ihyası için tahsis edilmesinin caiz olduğu belirtilmiştir. İbn Hacer böylece *el-Envâr*'daki ifadenin zayıf olduğunu ortaya koymuştur. O şöyle der: “Devlet başkanı bir maslahat gördüğünde beytü'l-mal arazisi temlik yoluyla tahsis etme yetkisine sahiptir. Bu ifade *el-Envâr*'daki zayıf görüşün aksinedir.”²⁰⁰

¹⁹⁷ Erdebilî, *el-Envar*, 2/51.

¹⁹⁸ Hatîb Şirbinî, *Mugni'l-Muhtac*, 3/341.

¹⁹⁹ Erdebilî, *el-Envar*, 2/187.

²⁰⁰ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 6/203-205.

1.5.3. Açlıktan Ölen Vedianın Tazmini

Soru: Bir kimse yük hayvanlarını başkasına emanet olarak bıraksa, söz konusu hayvanlar da açlıktan ölse, kendisine emanet bırakılan kişi de bunu biliyorsa kelle başı (بالقسط)²⁰¹ tazmin eder mi yoksa topluca (بالجميع) mı öder.?

Erdebilî'nin *el-Envâr*'ında geçtiği üzere kelle başı tazmin edilir. Nitekim İmam Erdebilî Kitabü'l-Vedia'da şöyle demiştir: “Yük hayvanını emanet olarak verirse, onun için birincisin hükmü geçerli olup ot ve su vermesi gerekir, eğer bu ikisini yapmasını söylediye kendisine emanet edilen kimse (mûda‘) bundan çekinir de bir müddet geçerse tazmin eder. Hayvan ölürse tazmin eder, emanet edilen eksilirse yine tazmin etmekle mükelleftir. Süre hayvanlara göre değişir. Bu süreden önce ölürse tazmin etmez. Daha önceden açlık susuzluk yoksa kendisine emanet edilen kimse (muda‘) bunu biliyorsa kelle başı tazmin eder.”²⁰²

en-Nihaye'de topluca (بالجميع) tazmin edilir hükmüne yer verilir. Nitekim müellif şöyle der: “Eğer bir yük hayvanını emanet eder ve yemini, yiyeceğini vermezse tazmin eder... Eğer bu süre geçerse ve daha önceden susuzluk ve açlık yoksa tazmin etmez, biliyorsa topluca tazmin eder, bu *er-Ravza* ve aslında söylenen söze muvafık olup mutemed görüş budur. Her ne kadar İbnü'l-Mukrî (ابن المقرئ) ve *el-Envâr*'ın yazarı kelle başı tazmin edilir görüşüne vurgu yapmış olsalar da.”²⁰³

Daha net bir şekilde örnek verecek olursak, eğer bir kimse bir deveyi hapsederse ki, deve üç gün yemeden içmeden yaşayabilir. Koyun ise bir günden fazla aç ve susuz kalması imkânsızdır. Eğer deve hapsedilmek suretiyle iki günde ölürse koyuna kıyas edilerek tazminle yükümlü olur. Bu görüş topluca tazmini savunanların görüşüdür. Kelle başı

²⁰¹ Kıst (قسط) yani kelle sayısına göre olup süreye göre değildir. Örneğin ikisi yaralarsa, yaralayanların sayısı belli değilse, kelle sayısına göre tazmin edilir. Cemi (جميع) açıklama içindir, eğer yük hayvanı yiyecek ve içecek olmadan yaşayabilecek süreden daha az bir sürede telef olursa, diğer yük hayvanı ise başkasının yaşadığı süre kadar yaşayamıyorsa, bu nedenle tazmin tümüne (cemiye) göredir derler, bu görüş mutemeddir. Şebramlisî, *Haşiyetü Şebramlisî ala Nihayetü'l-Muhtac*, 6/121.

²⁰² Erdebilî, *el-Envar*, 2/329.

²⁰³ Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 6/121.

görüŖüne sahip olanlara göre tazmin etmez. Bu da dayanıklılık açısından devenin baŖka hayvanlardan farklı olmasıyla ilgilidir. Allah en doğrusunu bilir.

1.6. NİKÂH, TALAK VE RADA (SÜTANNELİK) KİTAPLARINDA YER ALAN ZAYIF MESELELER

Nikâh, talak ve rada' ile ilgili Ŗu aŖađıdaki birkaç mesele incelenecektir:

1.6.1. Nikâh Kitabı

1.6.1.1. Küçüğün Cinsel Organına Bakmanın Hükümü

Soru: Küçük çocukların (buluğ çağına girmeyen) cinsel organına bakmak haram mıdır, değil midir? *El-Envâr*'da müellif caiz olduğunu Kitabü'n-Nikah'ta Ŗöyle yer vermiŖtir: “Küçüğün cinsel organına bakmak caizdir.”²⁰⁴

Ebü'l-Kasım el-Abbâdî *el-Gurer*'e yazdığı haŖiyesinde küçüğün cinsel organına bakmanın caiz olmadığını Ŗöyle anlatmıŖtır: “*el-Envâr* yazarı Erdebilî, el-Kâdî el-Hüseyn b. Muhammed el-Mervruzî²⁰⁵ (ö. 462/1069) ve Ebu Sa'd el-Mütevelli'ye²⁰⁶ uymak suretiyle küçüğün cinsel organına temyiz (erkek veya kız olduğunu ayırt etmek) için bakmak caizdir” demiŖtir. Mutemed görüŖe göre ise, zaruret hali dıŖında küçüklerin cinsel organına bakmak haramdır.”²⁰⁷

1.6.1.2. Vekilin Mehr-i Müsemmanın İki Rakam Aralığı Arasından En Az Olan Miktarla Evlendirmesi

Soru: Kadının velisi mehrini belirlerse, velinin evlendirme vekili belirlenenden daha az bir miktar veya mehrin miktarını belirlemeden kadını evlendirirse, bu akit batıl olur mu veya mehr-i misil gerekir mi?

²⁰⁴ Erdebilî, *el-Envar*, 2/356.

²⁰⁵ Bkz. İbn Hallikan, Ebü'l-Abbas Ŗemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Hallikan el-Bermekî (ö. 681), *Vefayatü'l-Ayan ve Enbai Ebnai'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas, nŖr. Daru Sadır, Beyrut, ts., 6/165.

²⁰⁶ Safedî, *el-Vaği bi'l-Vefeyat*, 18/133.

²⁰⁷ *HaŖiyetü'l-Abbâdî ala Gureri'l-Behiyye*, 4/99.

el-Envâr'da bu nikâhın batıl olduğu şöyle belirtilmiştir: “Eğer veli mehir miktarını belirlerse, ancak vekil belirlenin dışında ve mehri belirtmeden evlendirirse, bu nikâh batıldır.”²⁰⁸

Esne'l-Metalib'de akdin mehr-i misil ile sahih olacağını belirtilmiş ve bunun *el-Envâr*'daki görüşe aykırı olduğunu şöyle ifade edilmiştir: “Veli tarafından tayin edilen vekilin mehirle ilgili icraatını *el-Envâr*'da sahih olmadığına vurgu yapılanın aksine akit sahihtir.”²⁰⁹

1.6.1.3. Farklı Velilerden Birinin Evlendirmesi

Soru: Kocasından muhala'a yoluyla boşanan kadın, geriye kalan diğer velilerinin rıza olmaksızın velilerinden sadece biri tarafından kendi rızasıyla ikinci kez evlendirildiği takdirde, bu akit sahih olur mu veya olmaz mı?

Bu meselede fakihler ihtilaf etmişlerdir. İmam Erdebilî ise bu akdin sahih olmadığı yönünde bir görüş serdetmiştir.²¹⁰

Begavî, İmam Nevevî bu akdin sahih ve lazım olduğu görüşündedirler. Nevevî, Hatîb Şirbinî ve Şemsüddin er-Remlî bu görüşün mutemed görüş olduğunu belirtmiştir.

Nitekim *Mugni'l-Muhtâc* 'da şöyle geçmektedir: “Veliler denklik olmadan evlenmesine rıza gösterirlerse, daha sonra koca muhala'a yoluyla boşarsa, velilerden biri diğer velilerin rızası olmaksızın kadının rızası olduğu halde evlendirirse, bu evlilik sahihtir. Bu mesele *er-Ravza*'da geçmekte olup velilerin birinci evlilikte rızaları olduğu için sahihtir. Fakat bu *el-Envâr*'ın yazarının görüşüne aykırıdır.”²¹¹

Nihayetü'l-Muhtâc'da bu mesele şöyle geçmektedir: “Veliler denklik olmadan evlenmesine rıza gösterirlerse, daha sonra koca muhala'a yoluyla boşarsa, velilerden biri diğer velilerin rızası olmaksızın kadının rızası olduğu halde mehri belirtmeden evlendirirse, bu evlilik sahihtir. Bu mesele *er-Ravza*'da geçmekte olup velilerin birinci

²⁰⁸ Erdebilî, *el-Envar*, 2/385.

²⁰⁹ Zekerîya el-Ensârî, *Esne'l-Matalib*, 3/136.

²¹⁰ Erdebilî, *el-Envar*, 2/390.

²¹¹ Hatîb Şirbinî, *Mugni'l-Muhtac*, 2/272.

evlilikte rızaları olduğu için sahihtir. Fakat bu *el-Envâr*'ın yazarının vurgu yaptığı görüşünün aksinedir.”²¹²

1.6.2. Boşanma (Talak)

1.6.2.1. Birinci Mesele: Boşanma (Talak)'da Kinevî Lafızlar

Soru: Bir kimse karısına “talak bana lazımdır” derse, bu lafız boşanmada sarih mi, kinaye midir? *El-Envâr*'da belirtildiğine göre bu lafız kinevî lafızlardandır. Erdebilî, sarih diyenlerin görüşünün zayıf olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Eğer koca ...talak bana lazımdır, vaciptir, farzdır, sakıttır, vakidir, bir görüşe göre lazımdır lafzı sarihdir.”²¹³ Mutemed görüşe göre bunlar sarih lafızlardandır.

El-Gurer'de bu konu şu şekilde yer almıştır: “*el-Envâr*'da “talak bana lazımdır, vaciptir, sakıttır, vakidir” lafızları kinevî olarak zikredilmiştir. Ancak bu görüş şeyheynin (Râfî ve Nevevî) görüşüne aykırıdır. Şeyheyn şöyle demiştir: Bir kimse “talak bana lazımdır, vaciptir” derse bu sarih lafızdır.”²¹⁴

1.6.2.2. İkinci Mesele: “Sen boşsun nasıl istersen” (أنتِ طالقٌ كيفِ شئتِ) Sözüyle

Boşanmanın Hükümü

Soru: Bir kimse karısına “Sen boşsun nasıl istersen” (أنتِ طالقٌ كيفِ شئتِ) derse, karısı boşanmayı dilesin veya dilemesin derhal boşanmış olur mu.

İmam Erdebilî *el-Envâr*'da derhal boşanmış olacağını Kitabü't-Talak'ta şöyle ifade etmiştir: “Eğer karısına “sen boşsun nasıl istersen...” veya “nasıl dilersen” derse, ister boşanmayı dilesin veya dilemesin derhal boşanma gerçekleşmiş olur.”²¹⁵

Mutemed görüşe göre boşanmış olmaz. Bunu *Nihayetü'l-Muhtâc* yazarı zikretmiş ve bu görüşü *el-Envâr*'daki görüşe tercih etmiştir.

²¹² Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 6/254.

²¹³ Erdebilî, *el-Envar*, 2/498.

²¹⁴ Zekerîya el-Ensârî, *el-Gurerü'l-Behiyye*, 4/454.

²¹⁵ Erdebilî, *el-Envar*, 2/530.

Nitekim *Nihayetü'l-Muhtâc*'ın ifadesi şöyledir: “Sen boşsun derse veya reddederse” sözü münecciz talaktır. “Dilersen veya reddedersen” lafzı biriyle talaktır. Veya “nasıl istersen” yahut “hangi şekilde istersen” derse, ister boşanmayı dilesin, isterse dilemesin, İbnü'l-Mukrî'nin *el-Envâr* yazarına uyararak vurguladığına göre talak gerçekleşir. Ancak *er-Ravza*'nın itkîn (köle azadı bölümünün) sonunda belirtildiğine göre boşanma meclisinde kadın boşanmayı dilemediği (istemediği) sürece boşanmanın gerçekleşmemesi gerekir. Ama eğer mecliste boşanmayı dilerse boşanma gerçekleşir. Bu tercihe şayan görüştür.”²¹⁶

1.6.3. Rada' Kitabı

1.6.3.1. Cariyenin Efendisiyle Süt Kardeş Olduğunu İkrar Etmesi

Soru: Eğer cariye efendisi ve kendisi arasında sütkardeşliğinin olduğunu ikrar ederse, bu ikrar cinsel ilişkiden sonra kabul edilir mi?

El-Envâr'da cinsel ilişkiden önce ikrarı kabul edilir, sonrasında ikrar ederse merdut olduğunu Kitabü'r-Rada'da şöyle ifade etmiştir: “Cariye efendisi dışındaki biriyle sütkardeş olduğunu ikrar ederse, söz konusu kişiyle evlenmesi haram olur. Ama eğer efendisiyle sütkardeş olduğunu ikrar ederse, bakılır eğer cinsel ilişkiden sonra bunu dile getirirse ikrarı kabul edilmez. Cinsel ilişkiden önce ise ikrarı kabul edilir.”²¹⁷

Şihabüddin er-Remlî şu görüştedir: Cinsel ilişkiden önce bile olsa cariyenin ikrarına itibar edilemez. Bunun *el-Envâr*'daki görüşe aykırı olduğunu belirtmiştir. Nitekim şöyle demiştir: “Eğer cariye kendisi ve efendisi arasında sütkardeşliğinin olduğunu ikrar ederse, efendisiyle ilgili bu ikrar cinsel ilişkiden önce olsa bile tercih edilen görüşe göre kabul edilemez. Bu görüş *el-Envâr*'ın yazarının görüşünün hilafıdır.”²¹⁸

Temkin ya da istibra (cinsel ilişkiye girmeme) kuralı ise cariyenin efendisine kendi nefsinin teslim etmesidir. Mutemed görüşe göre cinsel ilişkiden önce veya sonra cariyenin ikrarına itibar edilemez.

²¹⁶ Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 7/35.

²¹⁷ Erdebilî, *el-Envar*, 3/69.

²¹⁸ Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, 7/84.

1.7. EYMAN, KEFFARET VE YİYECEKLER KİTAPLARINDA YER ALAN ZAYIF MESELELER

Bu başlık altın üç örnek mesele incelenecektir:

1.7.1. Eyman Kitabı: Fasit Bey Yapmayacağına Yemin Edenin Yeminini Bozması

Soru: Eğer bir kimse fasit bey (satış) yapmayacağına dair yeminde bulunursa, daha sonra da fasit satış yaparsa yeminini bozmuş olur mu?

El-Envâr'da bu durumdaki şahısın yeminin bozulmayacağını Kitabü'l-Eyman'da şöyle belirtmiştir: “Bir kimse fasit bey yapacağına yemin edip fasit bey (satış) yaparsa yeminini bozmuş olmaz.”²¹⁹

İbn Hacer el-Heytemî *Tuhfetü'l-Muhtâc*'da yeminini bozacağı görüşünü tercih ederek şu ifadelerle açıklamıştır: “Eğer fasit bey yapmayacağına yemin edip, fasit bey yaparsa ikisinin²²⁰ tercihine esas alınır. Konuyla ilgili iki görüş vardır: Birincisi yeminin bozulmayacağına dair *el-Envâr*'ın yazarı Erdebilî'nin tercihidir. Diğeri ise İmam Nevevî'nin yeminin bozacağı şeklindeki tercihidir.”²²¹

1.7.2. Keffâret Kitabı: Zıhar Keffâreti Orucunu Kesintiye Uğramasıyla Nafile Oruca Dönüşme Hükümü

Soru: Eğer bir kimsenin zıhar keffareti (orucu) varsa, orucun yarısını tutup sonra kesse, tuttuğu oruçlar nafile oruca dönüşür mü, dönüşmez mi?

El-Envâr'da geçtiği üzere tutulan oruç nafile oruca dönüşmeyeceği Kitabü'l-Keffare'de şöyle ifade etmiştir: “Bir gün bile araya kesinti uğrasa hatta son gün bile olsa, orucunu mutlaka yeniden başlamak zorundadır. Daha önce tuttuğu oruçlar nafile oruç olmaz.”²²²

El-Gurerü'l-Behiyye'de *el-Envâr*'daki görüşün ihtilafı olduğu şöyle anlatılmıştır: “Tutulan oruçların fasit olacağı veya nafile oruca dönüşeceği ile ilgili iki görüş vardır.

²¹⁹ Erdebilî, *el-Envar*, 2/623.

²²⁰ İmam Nevevî ve İmam Rafî.

²²¹ Bkz. İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 10/62.

²²² Erdebilî, *el-Envar*, 3/21.

Zevaldan önce öğle namazını niyet etmesi ve benzeri konular *er-Ravza*'da yer almıştır. Bu meselenin aslı ve tercih edilen görüşe göre orucun nafîle oruca dönüşmesidir. Bu zahir görüştür. *El-Envâr* yazarı daha kesintiye uğramadan önceki oruçların nafîle oruca dönüşmeyeceğini söylemiştir.”²²³

1.7.3. Yiyecekler Kitabı: Cellâlenin Etinin Yenmesinin Hükümü

Soru: Necis yemle beslenen cellâlenin etinin yenmesi haram olur mu, olmaz mı?

İmam Erdebilî *el-Envâr*'da cellâlenin etinin yenmesinin necaset ortaya çıksın veya çıkmasın yenmesinin mekruh olduğunu Kitabü'l-Et'ime'de şöyle ifade etmiştir: “Cellâlenin etinde veya terinde necaset kokusu ortaya çıkar, etinin yenmesi mekruhtur, bir diğer görüşe göre haramdır.”²²⁴

Mutemed görüşe göre mutlak olarak haramdır. Nitekim İmam İbn Hacer el-Heytemî *Tuhfetü'l-Muhtâc*'da bu şekilde söyleyerek el-Envâr'da yer alan görüşün zayıf olduğunu şöyle açıklamıştır: Begavî'den nakledilen el-Envâr'daki görüşe göre ette necis bir şey hissedildiği zaman haram olur. Fakat Mutemed görüşe göre cellâlenin her durumunda haramdır “Aksi takdirde cellâlenin haram olduğuna dair görüşün zayıf olduğu dayanaksız kalır.”²²⁵

1.8. DİYÂT, HUDUD, DAVA, CİHAD, İMAMET, VİZARET, İMARET VE EŞKİYANIN ÖLDÜRÜLMESİ KİTAPLARINDA YER ALAN ZAYIF MESELELER

Bu başlık altında şu aşağıdaki meseleler incelemeye tabi tutulacaktır:

²²³ Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin b. Şeref (ö. 676/1277), *Ravzatü't-Talibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, thk. Züheyr eş-Şavis, nşr. el-Mektebü'l-İslamî, 3. Bsk., Beyrut, Dımaşk, Amman, 1412/1991, 8/302; Zekeriya el-Ensarî, *el-Gurerü'l-Behiyye*, 4/319.

²²⁴ Erdebilî, *el-Envar*, 3/432.

²²⁵ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 9/387.

1.8.1. Diyât Kitabı: İnsanın Doğal Dışından Fazla Olan Dışının Erşi

Soru: Bir kimse başka bir kimsenin dişine vurursa, kişinin dişleri 32 dişten fazla ise, fazla olan diş için erş²²⁶ mi gerekir veya hükûmet-i adl²²⁷ mi gerekir?

el-Envâr'da fazla dişine vurduğunda hükûmet-i adl gerektiği Kitabü'd-Diyat'ta şöyle açıklanmıştır: “bir dişi vurursa... kişinin dişi 32 dişten fazla ise erş veya hükûmet gerektiğiyle ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır: En sahih görüş ikincisidir.”²²⁸

Tufetü'l-Muhtâc'da fazla diş için erş gerekir hükmüne yer verilmiş ve *el-Envâr*'daki görüşün ihtimalden uzak olduğu şöyle ifade edilmiştir: “hesaptaki fazlalık diş sayısındaki fazlalıktır. *el-Envâr* yazarının tercihi fazla diş için hükûmet-i adl gerekir görüşü tercih edilen görüş değildir.” İbn Hacer meselenin gerekçesini şöyle açıklamıştır: “Çünkü kırka kadar bölünmüşse, örneğin, dişlerden sekiz tanesinden hangisi hükûmet-i adl tek başına kalıncaya kadar artmasına hükmedilir. Kemik kırıklarında geçtiği üzere erşin çokluğu onun çokluğuyladır. Diyeti belki diyetleri artarsa, hükmün sorumluluğu toplu olarak değil ferdi olarak karar verilen şeyden başka bir şey değildir.”²²⁹

1.8.2. Hudud Kitabı: Karısını Üç Talakla Boşadıktan Sonra Cinsel İlişkiye Giren Kimsenin Hükümü

Soru: Karısını üç talakla boşayan kimse onunla tekrar karı-koca münasebetinde bulunursa had cezası uygulanır, uygulanmaz mı?

²²⁶ Erş (أرش): Ölümle sonuçlanmayan müessir fiillerde mağdura ödenen tazminata denir. Bkz. Kasım b. Abdullah b. Emir Ali el-Konevî er-Rumî el-Hanefî (ö. 978), *Enîsü'l-Fukaha fî Tarîfi'l-Elfazî'l-Mütedavele beyne'l-Fukaha*, thk. Yahya Hasan Murad, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2004, s. 110.

²²⁷ Hukume (الحكومة): Yararlamalarda miktarı belli olmayan ve mağdura ödenen tazminattır. Şöyle ki, kişinin bedeninde bir yaralanma meydana gelir de foksionunu kaybedip organın kendisi yok olmazsa, hâkim erşini şöyle kıyaslayarak hükmeder: Bu mağdur (yaralanan kişi) köle ise, bedeninde bir foksion kaybı yoksa bu yaralanmanın tazminatı 1000 dirhemdir. Bu yara foksion kaybı ile beraberse tazminat miktarı 700 dirhemdir. Foksion kaybı tazminat miktarını 10 dirhem azaltır. Yaralayan kişi hür kimseye ödeyeceği diyetin onda birini öder. Çünkü mağdur hürdür. Bu ise fakihlerin kullandığı yaranma tazminatı olan hukumdur. Bkz. el-Konevî, *Enîsü'l-Fukaha*, s. 109.

²²⁸ Erdebilî, *el-Envar*, 3/176.

²²⁹ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 8/469.

el-Envâr'da bilerek cinsel ilişkiye girdiğinde had cezası tatbik edileceğini Kitabü'l-Hudud'da şöyle açıklamıştır: “Bilerek annesi veya kızı... yahut üç talakla boşadığı karısıyla cinsel ilişkiye girerse had cezasına çarptırılır.”²³⁰

Mutemed görüşe göre had uygulanmaz. Nitekim Hatîb Şirbinî *Mugni'l-Muhtâc* 'da şöyle demiştir: “Her ne kadar boşanma bâin bile olsa, *el-Envâr*'da hadd cezasının tatbik edileceği vurgulanmış olsa da söz konusu mesele ile ilgili er-*Ravzu't-Talib*'daki görüş haddin uygulanmaması yönündedir.”²³¹

1.8.3. Dava Kitabı: Gaib'e Vekil Tayin Etmenin²³² Hükümü

Soru: Hâkimin gaib bir kimse yerine başka birini vekil tayin etmesi müstehap mıdır?

İmam Erdebilî *el-Envâr*'da vekil tayin etmesinin müstehap olduğunu şu ifadelerle beyan etmiştir: “Gaibi inkâr edene hâkimin vekil tayin etmesi şart değildir, eğer yaparsa caizdir, aksine müstehap olur.”²³³

Tuhfetü'l-Muhtâc 'da hâkim vekil tayin etmesinin gerekmediği belirtilmiştir. İbn Hacer el-Heytemî *el-Envâr*'daki görüşün mutemed görüşe aykırı ve böyle bir görüşü kabul etmenin ihtimal dışı olduğunu şu ifadelerle açıklamıştır: “Esah (en doğru) görüşe göre hâkimin gaibi inkâr edene ve ondan sonra gelene vekil tayin etmesi gerekmemektedir. Çünkü o ikrar etmiş olur. Vekilin inkârı yalan olmuş olur. Evet, ihtilaftan kurtulmak için tayin edilmesinde bir beis yoktur. Bazı durumlarda yalanı affedildiğinden gerçekleşmiş olmaz. *El-Envâr*'da müstehap görüşü kabul edilmesi imkânsızdır.”²³⁴

1.8.4. Cihad Kitabı: Ganimet Taksiminde Deve Değil Katıra Öncelik Verilmesi

Soru: Müslümanlar ganimet elde ettiklerinde, taksim yapılırken deveye mi öncelik verilir, katıra mı?

²³⁰ Erdebilî, *el-Envar*, 3/298.

²³¹ Hatîb Şirbinî, *Mugni'l-Muhtac*, 4/494.

²³² Musahhar (المسخر): Mahkemeye hazır olamayan (gelemeyen) davalıya hâkim tarafından tayin edilen vekildir. Bkz. Sadî, Ebu Ceyb, *el-Kâmusu'l-Fıkhî lugaten ve Istilahen*, Daru'l-Fıkr, 2. Bsk., Dımaşk, 1408/1988, s. 387.

²³³ Erdebilî, *el-Envar*, 3/496.

²³⁴ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 10/165.

el-Envâr'da taksim sırasında deveye değil katıra öncelik verileceğini Kitabü'l-Cihad'da şöyle açıklamıştır: “Devlet başkanı ganimetleri taksim ederken fili katırdan daha fazla verir²³⁵, katırı deveden daha fazla dağıtır.”²³⁶

Mutemed olan görüşe göre katıra değil deveye öncelik verilir. Bu görüşü İmam Şirbinî tercih etmiş ve *el-Envâr*'daki görüşün zayıf olduğuna şu sözleriyle işaret etmiştir: “Deveye mi öncelik verilir, ya da katıra mı, bu hususta iki görüş vardır. Bir görüşe göre deve önce taksim edilir. Diğer bir görüşe göre taksimde katıra öncelik verilir. Nitekim bu *el-Envâr*'daki tercih edilen görüştür. Birinci görüş şeyhimizin²³⁷ tercih ettiği görüştür. Bazıları devenin katıra tercih edilmesinin onun melez olduğuna hamletmişlerdir. Aksi görüşü savunanlar da vardır. Birinci tercihe şayandır.”²³⁸

1.8.5. İmamet, Vizaret, İmaret ve Eşkîyanın Öldürülmesi Kitabı

1.8.5.1. “Allah Bana Cenneti Verirse Girmem” Diyenin Tekfir Edilmesinin Hükmü

Soru: Bir kimse “Allah bana cenneti verse girmezdim” derse tekfir edilir mi?

İmam Erdebilî (rh.a) İmamet, Vizaret, İmaret ve Eşkîyanın Öldürülmesi Kitabı'nda bu sözü söyleyenin tekfir edileceğini, tekfir edilemez şeklindeki görüşün zayıf olduğunu belirtmiştir.²³⁹

Mutemed olan görüşe göre bu sözü küçümseme niyetiyle veya başka bir sebepten söylenin arasında fark vardır. *Muğni'l-muhtâc* 'da müellif “bu sözü küçümseme ve muhtaç olmama düşüncesiyle söylerse dinden çıkmış olur. Eğer mutlak olarak söylediye kâfir olmaz. Nitekim İmam Şirbinî şöyle der: “*el-Envâr* yazarı “Allah bana cenneti verse

²³⁵ Razh (رضخ): Bu ifade atıyye (hediye) yani karşılıklı bağış demektir. Bkz. Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Side el-Mursî (ö. 458), *el-Muhkem ve'l-Muhitü'l-Azam*, Abdülhamid Hindâvî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1421/2000, 5/41 (رضخ) md.

²³⁶ Bkz. Erdebilî, *el-Envar*, 3/350.

²³⁷ Hatîb Şirbinî'nin de *el-Muğni*'nin başında vurguladığı gibi o Şeyhu'l-İslam Zekeriya el-Ensari'dir. Nitekim şöyle demiştir: “Ufuklarda şöhreti yayılan şehimiz müttaki, temiz, zeki olup ondan faydalanmayı, öğrencilerinin de ondan faydalanmasını Allah nasip etsin, faziletli, değerli Şeyhu'l-İslam Zekeriya'dır.” Hatîb Şirbinî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/86.

²³⁸ Hatîb Şirbinî, *Mugni'l-Muhtac*, 4/170.

²³⁹ Bkz. Erdebilî, *el-Envar*, 3/275.

girmezdim” diyen kimsenin kâfir olduğunu söylemiştir. Evla olan (tercih edilen görüşe göre) el-Ezreî şöyle demiştir: “küçümseme ve ihtiyaç duymama amacıyla söylerse dinden çıkar, ama eğer mutlak olarak söylerse kâfir olmaz.”²⁴⁰

²⁴⁰ Hatîb Şirbinî, *Mugni'l-Muhtac*, 5/432.

İKİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI BAZI FİKHÎ MESELELER

Araştırmalarımız İmam Erdebilî'nin taassup derecesinde mezhep merkezli düşündüğü, mezhebine aşırı bağlı olduğu ortaya çıkarmaktadır. Onun mezhep taassubu, telif ettiği kitabı ‘‘Envâr’’ da açıkça görülür. Kitabın zayıf olduğuna hükmedilen meseleleri ise Şafî mezhebinin kurallarıyla kıyas edilmesi açısından zayıftır, diğerlerine göre zayıf olması gerekmez. Bu yüzden, diğer mezheplere göre bu meselelerdeki hükmün ne kadar onaylandığı ve hükme ne kadar muhalefet edildiğinin açığa çıkması için diğer mezheplerde bu meselelerden bir örnek sunma zarureti duyduğuna kanaatindeyiz. Böylece bu meselelerin genel İslami fıkıh haritasındaki konumu ortaya çıkacaktır.

Biz araştırmalarımız esnasında bu meselelerden en tartışmalı olanlarını ve en çok göze çarpanları seçtik. Bunlar şu dört meseledir; "hutbede niyetin hükmü, unutarak orucunu bozanın yemek miktarı, boşanmadaki bazı imalı lafızlar, cellâlenin etini yemek." İnşallah bu meseleler ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

2.1. HUTBEDE NİYETİN HÜKMÜ

Niyetin, özellikle ibadetlerde, ittifakla kabul edilen şeri gerekliliklerden olduğu bilinmektedir. Fakihler arasında bazı bölümlerin niyetle mi, yoksa niyet olmadan mı sahih olacağı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Bu bölümlerden biri de Cuma hutbesi ve diğer hutbelerdeki niyettir. Bu meselede, hutbenin niyet olmadan sahih olup olmayacağını inceleyeceğiz.

2.1.1. Fakihlerin Görüşü

Fakihler hutbenin sahih olmasında niyetin şart olduğu konusunda iki farklı görüş ortaya koymuşlardır:

Birinci Görüş: Niyet hutbenin şartlarından, niyet olmaksızın hutbe sahih olmaz.

Hanefîler²⁴¹ ve Hanbelîler²⁴² bu görüştedir.

Mecme'ul Enhur'da şöyle denmiştir: Cuma hutbesinin sahih olması için niyet şarttır. Mesela, Hutbe i'rad kişi minbere çıktıktan sonra hapşırırsa ve niyeti kastetmeden hapşırık için elhamdülillah derse hutbe sahih olmaz.²⁴³

Er-Ravzun-nediyy'de şöyle denmektedir: İki hutbenin 11 şartından sekizincisi niyettir.²⁴⁴

İkinci Görüş: Hutbede niyet gerekli değildir.

Şafî mezhebi bu görüşü tercih etmektedir.²⁴⁵ İmam İbn Hacer, *Tuhfetü'l-Muhtâc* kitabında, “Hutbe için niyet gerekli değildir” demiştir.²⁴⁶

İmam Hatib eş-Şirbini, *Muğni'l Muhtâc* kitabında, “Abdest bölümünde tam olarak beyan edildiği gibi hutbede niyet gerekmez, İbn-i Abdüsselam'ın fetvaları da bu yöndedir” demiştir.²⁴⁷

2.1.2. Delilleri

Birinci görüşe sahip olanların delilleri:²⁴⁸ Hz. Ömer'den nakledilen şu hadisi delil olarak gösterdiler: Hz. Peygamber'in şöyle dediğini duydum, Ameller niyetlere göredir. Herkes için ancak niyet ettiği şey vardır. Kimin hicreti elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.”²⁴⁹

²⁴¹ Şeyhîzade Damad Efendî, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (ö. 1078), *Mecmeu'l-Enhür fi Şerhi Multaka'l-Ebhur*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ts., 2/510.

²⁴² Bkz. Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn İbn Hasan b. İdris el-Buhûtî el-Hanbelî (ö. 1051), *Dekaiku Üli'n-Nüha bi Şerhi'l-Münteha (Şerhu Müntehe'l-İradât)*, Alemü'l-Kütüb, 1. Bsk., 1414/1993, 316/1.

²⁴³ Şeyhîzade Damad Efendî, *Mecmeu'l-Enhür fi Şerhi Multaka'l-Ebhur*, 2/510.

²⁴⁴ Ba'îf, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed, *er-Revzü'n-Nedi Şerhu Kafi'l-Mübtedi* (ö. 1189), nşr. Abdurrahman Hasan Mahmud, Müessesetü's-Sadiyye, Riyad, ts., s. 115.

²⁴⁵ Bkz. İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 2/452.

²⁴⁶ Bkz. İbn Hacer el-Heytemî, a.g.e., 2/452.

²⁴⁷ Hatîb Şirbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/555.

²⁴⁸ Tahtavî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Hanefî (ö. 1231), *Haşiyetü't-Tahtavî ala Merakü'l-Felah Şerhi Nuri'l-İzah*, thk. Muhammed Abdülaziz el-Halidî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1418/1997, s. 509; Buhûtî, *Dekaiku Üli'n-Nüha bi Şerhi'l-Münteha*, 1/316.

²⁴⁹ Buharî, *Sahihu'l-Buharî*, Kitabü Bedi'l-Vahy, 1/6 (no: 1).

Bu hadis genel olarak, bir ibadet olması sebebiyle Cuma hutbesini de kapsamaktadır.²⁵⁰

İkinci görüşe sahip olanların delilleri: Niyet zorunlu değildir. Çünkü hutbe zikir, emri bil maruf, nehyi ani'l-münker, dua ve kıraatten oluşur. Bunların hiçbirinde niyet şart değildir. Çünkü bunlar biçim itibariyle mükemmel ve hakikati itibariyle Allah'a yönelik olan, Allah için yapıldığına niyet edilmesi gerekmeyen ibadetlerdir.²⁵¹

2.1.3. İmam Erdebilî'nin Bakış Açısı

İmam el-Erdebilî birinci görüşü savunanlar arasındadır. Hutbenin şartları konusunda şöyle demiştir: Hutbenin şartları: niyet ve farzdan önce olması vesairedir.²⁵²

2.1.4. Tercih

Fakihlerin görüşlerini ve delillerini sunduktan sonra, tercihe şayan görüşün, hutbede niyetin şart olmadığını savunan ikinci görüş olduğu sonucunun daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Daha önce de aktardığımız gibi, ‘’ Hutbe; zikir, emri bil maruf, nehyi ani'l-münker, dua ve kıraatten oluşur. Bunların hiçbirinde niyet şart değildir,’’ demişlerdir. Birinci görüş sahiplerine göre, hutbe ve namazdan oluşan ve vacip olan Cuma ibadetinin bir cüzü olduğu için hutbede niyet gereklidir. Sanki onlar niyeti bu bileşik hakikat için gerekli görmüşlerdir. İkinci görüşe göre niyeti gerektiren bir durum olmadığı için şart değildir. Çünkü gerekli olsaydı sadece hutbe için değil tüm Cuma ibadeti için gerekli olurdu.

2.2.UNUTARAK ORUCUNU BOZANIN YEME MİKTARI

Oruçlunun orucunu bozan çeşitli şeyler vardır. Şeriate göre orucu bozan şeylerden biri de yemektir. Fakihler arasında, miktarı ne kadar olursa olsun, kasıtlı olarak yemek yemenin orucu bozduğu konusunda ihtilaf yoktur. Ancak, unutan kişinin orucunu bozan yemek miktarını belirlemek konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda üç görüş vardır:

²⁵⁰ Buhûtfî, *Keşşefü'l-kına* adlı eserinde (2/33) bu meselede söz konusu hadisi delil olarak beyan etmiştir.

²⁵¹ Bkz. Erdebilî, *el-Envar*, 1/203.

²⁵² Hatîb Şirbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 1/555.

2.2.1. Fakihlerin Görüşü

Birinci Görüş: Unutan kişinin, az veya çok olsun, yemek ve içmekle orucu bozulmaz. Bu Hanefî ve Şafî mezheplerinin görüşüdür.²⁵³

İmam Serahsî²⁵⁴ bu konuda şöyle demiştir: Kim orucunu unutarak yer, içer veya cinsî mübaşerette bulunursa orucu bozulmaz. Bu hem farz oruç için hem de nafîle oruç için gereklidir.²⁵⁵

Nihayetü'l-Matlab'da ise şöyle denmektedir: Kim oruç tuttuğunu unutup yerse orucu bozulmaz. Yediği az veya çok olsun, bir kez veya defalarca olsun fark etmez.²⁵⁶

İmam Nevevi şöyle demiştir: Eğer unutarak yerse ve yediği miktar az ise kesinlikle orucu bozulmaz. Yediği miktar çok ise, namazda unutarak çok konuşmada olduğu gibi iki görüş vardır. Bana göre burada en doğru olan, orucun bozulmamasıdır. Allah en iyi bilendir.²⁵⁷

İkinci Görüş: Unutan kişi çok yerse orucu bozular. Çok olan ise üç lokma olarak belirlenmiştir. Bu Şafîlerin görüşüdür.²⁵⁸

Mugni'l-Muhtâc Minhâcü't-Talibin'de şöyle denmektedir: (Eğer unutarak yerse orucu bozulmaz... ancak çok yerse bozular.) Bununla orucu bozular (aslında). Bu yüzden namazda da unutarak az konuşmak değil, çok konuşmak namazı bozar. Çok ise el-Envâr'da "üç lokma" olarak belirtilmiştir.²⁵⁹

²⁵³ Bkz. Serahsî, Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl (ö. 483/1090), *el-Mebsut*, Daru'l-Maarife, Beyrut, 1414/1993, 3/65; Nevevî, *el-Mecmu*, 6/323.

²⁵⁴ *Mebsut*'un yazarı Şemsü'l-Eimme lakaplı büyük imam Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Ebu Bekir es-Serahsî'dir. Bkz. İbn Kutluboğa, Zeynüddin Ebü'l-Adl Kasım es-Sudunî el-Cemâli (ö. 879/1474), *Tacü't-Teracim fi Tabakatü'l-Hanefiyye*, thk. Muhammed Hayır Ramazan, Daru'l-Kalem, 1. Bsk. 1413/1992, 2/44.

²⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, 3/65.

²⁵⁶ Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf b. Muhammed Ebü'l-Meali Rüknuddin İmamü'l-Haremeyn (ö. 478), *Nihayetü'l-Matleb fi Dirayeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazim Mahmude d-Dib, nşr. Daru'l-Minhac, 1. Bsk., 1428/2007, 4/27.

²⁵⁷ Nevevî, *Ravzatü't-Talibîn*, 2/363.

²⁵⁸ Nevevî, *Ravzatü't-Talibîn*, 2/363, Zekeriya el-Ensarî, *el-Gurerü'l-Behiyye*, 2/213.

²⁵⁹ Hatîb Şirbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 2/158.

Üçüncü Görüş: Az veya çok olsun yemek orucu mutlak surette bozar. Bu Malikî²⁶⁰ ve Hanbelî²⁶¹ mezheplerinin görüşüdür. *et-Tac ve'l-İklil* isimli eserde şöyle nakledilmiştir: Kim ramazanda unutarak yer veya içer veya cinsel ilişkiye girerse sadece kaza etmesi gerekir.²⁶²

el-Hidayetü Ala Mezhebi İmam Ahmed kitabında şöyle denmiştir: Kim unutarak, haram olduğunu bilmeyerek veya ikrah ile yer veya içerse orucu bozulmaz.²⁶³

2.2.2. Delilleri

Birinci görüşe sahip olanların delilleri: Hanefî²⁶⁴ ve Şafî²⁶⁵ mezhepleri Ebu Hureyre (r.a)'ın Hz. Peygamber'den naklettiği şu hadisi delil olarak göstermektedir: Bir kişi unuttuğunda yer ve içerse, orucunu tamamlasın. Çünkü ona yedirip içiren ancak Allah'tır.²⁶⁶

Ayrıca şu sözü delil göstermişlerdir: Kim oruç tutarken unutarak yerse orucunu tamamlasın. Ona yedirip içiren ancak Allah'tır.²⁶⁷

Delillerin gerekçesi: İmam el-Kâsânî²⁶⁸ şöyle demiştir: Ona yedirip içiren ancak Allah'tır. Bu ibare, kendi isteğiyle ve kasıtlı olarak yapmadığı için amelin kula nispetini düşürmüştür. Bu mana her şey için geçerlidir. İlet nas ile belliyse, hüküm de nas ile belli olur ve hüküm illetin umumunu kapsar.²⁶⁹

²⁶⁰ Bkz. Mevak, *et-Tacü ve'l-İklil*, 3/350.

²⁶¹ Bkz. İbn Kudame, Muhammed Muvaffikuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemâilî el-Makdisî (ö. 620), *el-Mugnî*, Mektebetü'l-Kahire, Kahire ts., 3/119.

²⁶² Mevak, *et-Tacü ve'l-İklil*, 3/350.

²⁶³ Kuluzânî, Mahfuz b. Ahmed b. el-Hasan Ebu'l-Hattab, *el-Hidaye ala Mezhebi'l-İmam Ebi Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Abdüllatif Hemim-Mahir Yasin el-Fehl, Müessesetü Gerras li'n-Neşr ve't-Tevzi, 1. Bsk., 1425/2004, s.158.

²⁶⁴ Bkz. Serahsî, *el-Mebst*, 3/65.

²⁶⁵ Bkz. Remlî, Şihabüddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ahmed b. Hamza (ö. 957), *Fethu'r-Rahman bi Şerhi Zübedi İbn Reslan*, Daru'l-Minhac, 1. Bsk., Beyrut, 1430/2009, s. 473

²⁶⁶ Buharî, *Sahihu'l-Buharî*, Oruç Kitabı, Bab: Unutarak yiyen ve içen kişi, 3/31 (no. 1933).

²⁶⁷ Buharî, a.g.e., Oruç Kitabı, Bab: Unutarak yiyen ve içen kişi, 8/36 (no. 6669).

²⁶⁸ Alaaddin Ebu Bekir b. Mesud b. Ahmed el-Kâsânî, Hanefî fakihî, Haleplidir. *Bedâ'î'u's-Şanâ'î' fi tertîbi's-Şerâ'î'* adlı eser onundur. Hicrî 587 yılında vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lam*, 2/70.

²⁶⁹ Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587), *Bedâ'î'u's-Şanâ'î' fi tertîbi's-Şerâ'î'*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Bsk., Beyrut, 1406/1986, 2/90.

İkinci görüşe sahip olanların delilleri: Bu görüştekiler, bir şeyi unutarak çok yapmanın nadir bir durum olduğunu açıklayarak, az yemenin değil çok yemenin orucunu bozduğunu söyleyenlerdir. Nitekim namaz da, unutarak az konuşmakla değil, çok konuşmakla bozulur. Unutan kişinin orucunu bozan çok miktar ise, el-Envâr'da olduğu gibi, üç lokmadır.²⁷⁰

Üçüncü görüşe sahip olanların delilleri: Malikî mezhebi şu kıyası delil olarak göstermiştir: Orucu unutan namazı unutan gibidir.²⁷¹

Hanbelî mezhebi şunu delil olarak göstermiştir: Herhangi bir özür olmaksızın, yediği şey gıda da olsa, çakıl taşı ve çekirdek gibi gıda olmayan bir şey de olsa oruca muhalif bir iş yaptığı için yemiş sayılır.²⁷²

2.2.3. İmam Erdebilî'nin Tercih Ettiği Görüş

Unutan kişi çok yerse orucu bozulur. Çok yemek üç lokmadır. Bundan daha azını yerse orucu bozulmaz. Bu, ikinci görüşe sahip olanların tercih ettiği görüştür. Oruç kitabında, orucu bozan şeylerden uzak durma babında şöyle demiştir: Eğer unutarak yer veya içerse: sadece üç lokma kadar çok yerse orucu bozulur. Fark yoktur da denmiştir.²⁷³

2.2.4. İhtilafın Neticesi

Oruç tuttuğunda unutarak yiyen kişi hakkında şunlar ortaya çıkıyor:

Birinci görüşe göre, kesinlikle orucu bozulmaz.

İkinci görüşe göre, eğer üç lokmadan az yerse orucu bozulmaz ancak üç lokma ve daha fazlasını yerse orucu bozulur.

Üçüncü görüşe göre, kesinlikle orucu bozulur.

²⁷⁰ Bkz. Hatîb Şirbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 2/158; Zekeriya el-Ensârî, *el-Gurerü'l-Behiyye*, 2/215.

²⁷¹ İbn Rüşd el-Hafîd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595), *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, nşr. Daru'l-Hadis, Kahire, 1425/2004, 2/65.

²⁷² Bahaüddin el-Makdisî, Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed Ebu Muhammed (ö. 624), *el-Udde Şerhu'l-Ummde*, Daru'l-Hadis, Kahire, 1424/2003, s. 166.

²⁷³ Erdebilî, *el-Envar*, 1/313.

2.2.5. Tercih

Âlimlerin görüşlerini ve delillerini sunduktan sonra, kanaatimize göre en doğru görüşün, az veya çok olsun, unutarak yiyen kimsenin orucunun bozulmadığını söyleyen birinci görüş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun sebepleri şunlardır:

- 1- Birinci görüşe sahip olanların sahih olarak nakledilmiş delillere dayanması.
- 2- Kıyas, üçüncü görüşe sahip olanların aksine, sahih olarak nakledilen hadislere muhalefet edemez.
- 3- Bunda kullar için genişlik ve kolaylık vardır. Özellikle kasıtlı olmadığında, kolaylıkla ilgili külli kaide bunu gerektirir.

2.3. BOŞANMADA KİNEVÎ LAFIZLAR

Allahu Teâla'nın neseplerin belirlenmesinde ve erkekle kadın arasındaki ilişkinin düzenlenmesinde nikâh akdini vesile kılması şeriatındaki rahmetindedir. Bu ilişkinin bitirilmesi için belli bir yol tayin etmiştir ki o da talaktır. Buradan âlimlerin yaptığı talak tanımının manasını da anlıyoruz: "Nikâh akdi, boşama lafzı ve benzeri ifadelerle bozulur."²⁷⁴

Talakın gerçekleşmesi için belli siygalar vardır. Bunlardan biri niyet aramamıza gerek olmayan sarih lafızdır. Adamın eşine hitaben; "sen boşsun, boşanmış bir kadınsın, seni boşadım" demesi gibi.²⁷⁵

Bunlardan bir diğeri "kinayeli" lafızlardır. Adamın karısına; "sen birsin, bâin, rahmini temizle, ailenin yanına git, özgürsün, seni bıraktım" gibi şeyler söylemesidir.²⁷⁶

Adamın karısına "bana talak şarttır" sözü ihtilaflı olan sözlerden biridir.

Bu sözü İmam Erdebilî Envâr'da zikretmiştir²⁷⁷ ve kendisinin bu konuda bir tercihi vardır.

²⁷⁴ Hatîb Şirbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 4/455.

²⁷⁵ Meydanî, Abdülğani b. Talib b. Hammade b. İbrahim ed-Dımaşkî (ö. 1298), *el-Lübab fi Şerhi'l-Kıtab*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts. 3/40.

²⁷⁶ Bkz. Hatîb Şirbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 4/459.

Soru: “Bana talak şarttır” siygasıyla talak gerçekleşir mi gerçekleşmez mi?

Eğer gerçekleşir dersek o zaman niyete ihtiyaç var mıdır ki böylelikle o lafız kinayeli lafız olmuş olsun veyahut da niyete ihtiyaç yok mudur ki böylece o, sarıh lafız sayılsın.

Bunların hepsi hakkında farklı görüş bildirenler olmuştur. Bu bölümde şimdi bunu açıklayacağız.

2.3.1. Fakihlerin Görüşü

Fakihler kocanın karısına söylediği “bana talak şarttır” sözü hakkında ihtilaf edip, üç gruba ayrılmışlardır:

1. Görüş: Asla boşanma meydana gelmez. Bu Ebu Hanife (ra)’nin görüşüdür.²⁷⁸

2. Görüş: Sarıh olarak kabul edilir ve boşanma kesin olarak gerçekleşir. Bu, aralarında İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybani²⁷⁹, Malikî²⁸⁰ mezhebi, Şafîî²⁸¹ mezhebi ve Hanbelî²⁸² mezhebinin de bulunduğu Cumhuriyet’in görüşüdür.

3. Görüş: Niyetine bakılması gereken bir kinaye lafızdır. Bu Ebu Yusuf’un²⁸³ görüşüdür ve Hanbelîlerde²⁸⁴ de böyle bir görüş vardır.

2.3.2. Delilleri

İlk Görüşü Savunanların Delilleri: Ebu Hanife (ra) sarıh ve lazım sözlerin zimmette olması gerektiğini delil göstermiştir. Boşanma ise zimmette bulunamaz. Zimmette bulunamayacağı için de boşanma gerçekleşmez.²⁸⁵

²⁷⁷ Bkz. Erdebilî, *el-Envar*, 2/498.

²⁷⁸ Bkz. Serahsî, *el-Mebcut*, 9/34; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, 5/89; İbn Kudame, Şemsüddin Ebü’l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 682), *eş-Şerhu’l-Kebir ala Metni’l-Mukni (el-Mukni ve el-İnsaf* ile birlikte), nşr. Reşid Rıza, Daru’l-Kitabi’l-Arabî, ts., 8/324.

²⁷⁹ Bkz. Serahsî, *el-Mebcut*, 9/34; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, 5/89.

²⁸⁰ Bkz. Haraşî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Malikî (ö. 1101), *Şerhu Muhtasari Halil*, Daru’l-Fikr li’t-Tabaa, Beyrut, ts., 4/43.

²⁸¹ Bkz. Zekerîya el-Ensârî, *Esne’l-Matalib*, 4/274.

²⁸² İbn Kudame, *el-Mugnî*, 7/484.

²⁸³ Bkz. Serahsî, *el-Mebcut*, 9/34; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, 5/89.

²⁸⁴ Bkz. İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Ebu İshak Burhanüddin (ö. 884), *el-Mübdî fi Şerhi’l-Mukni*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1418/1997, 6/329.

İkinci Görüşü Savunanların Delilleri: İmam Muhammed b. Hasan sözün manasının “boşanmanın hükmü benim için zorunludur” şeklinde olduğunu delil göstermiştir. Hükme kinayeli olan sebebi sahih görmüştür.²⁸⁶

1. Boşama benim için şarttır diyen kişi için Şafî mezhebi örfe göre boşama gerçekleşmiş olur demiştir. İbn Kudame şöyle der: “boşama beni bağlıyor/mecbur ediyor” ya da “boşamam lazım” diyorsa bu açıktır. Boşaması gerçekleşen biri için: *lezimehu ettalak* (talak onu bağlar) ifadesi kullanılır. Ayrıca çocuk yaşta biri boşamanın mahiyetini biliyorsa ve boşarsa bu boşama onu bağlar, demişlerdir. Belki de “boşamanın hükmü bağlar” demek istemişlerdir. Muzaaf’ı düşürüp muzafun ileyihi onun yerine getirdiler ve sonra da bu şekilde meşhur oldu. Örfi bir ifade oldu ve ifadenin aslı kayboldu.²⁸⁷

2. Malikî mezhebi “boşamak bana şarttır” sözünü açık bir söz kabul etmişlerdir. Çünkü bu ‘boşama’ ifadesini ve ondan türeyen, örfte boşama amaçlı kullanılan ifadeleri içermektedir.²⁸⁸

Üçüncü Görüşü Savunanların Delilleri: İmam Ebu Yusuf, kinaye oluşunu eğer kasıt varsa hükmün bağlayıcı olacağı şeklinde açıklamıştır. Boşama niyetiyle söylemişse boşama olur, bu niyetle söylememişse boşama olmaz.²⁸⁹

Hanbelî mezhebi de aynı bu görüş için şunu delil getirirler: Bu tür ifadelerin anlamı kesin olan sarih lafız kabilinden olmadığına dair görüş, sarih lafız olmamasıdır. Çünkü bu sözü söyleyen kişi ‘sen talaksın’ diyerek karısını masdar olan bir kelime ile vafetmiştir. Ve bu kullandığı masdar olan kelime (talak) ile karısından haber vermektedir. Bu talak lafzını kullanan (niyete göre) mazur görülür, o zaman diğerleri de aynıdır. Çünkü bir kişiden kendi zararına olacak bir şey çokça sadır olursa, o eylemi onun aleyhine olan bir borç gibi değerlendirilir.²⁹⁰

²⁸⁵ Bkz. Serahsî, *el-Mebsut*, 9/34; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i*, 5/89.

²⁸⁶ Bkz. Serahsî, *el-Mebsut*, 9/34; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i*, 5/89.

²⁸⁷ Bkz. Nevevî, *Ravzatü’t-Talibîn*, 8/33; Zekeriyâ el-Ensârî, *el-Gurerü’l-Behiyye*, 4/254; İbn Kudame, *el-Mugnî*, 7/484.

²⁸⁸ Bkz. Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, 4/43.

²⁸⁹ Bkz. Serahsî, *el-Mebsut*, 9/34; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i*, 5/89.

²⁹⁰ Bkz. İbn Müflih, *el-Mübdî fi Şerhi’l-Mukni*, 6/329.

2.3.4. İmam Erdebilî'nin Tercih Ettiği Görüş

İkinci görüşte olduğu gibi o da bunu sarih bir söz kabul etmiş ve şöyle demiştir: “boşamak bana şart ya da vacip ya da farz gibi sözler sarihdir.”²⁹¹

2.3.5. Karısına “Boşamak bana şart” diyen Hakkında İhtilafın Neticesi:

-İlk görüşe göre bu, lağv (önemsiz söz)'dir.

-İkinci görüşe göre sarih bir ifadedir. Talaklardan birinin düşmesi, erkeğin eşine geri dönme hakkı ve iddet süresince nafaka ve barınma gereklerini karşılamak gibi sorumluluklar doğurur.

-Üçüncü görüşe göre; talaka niyetlenmişse talak gerçekleşir. Çünkü kinayeli bir sözdür. Niyetlenmemişse lağvdır.

2.3.6. Tercih

Fakihlerin bu mesele hakkındaki görüşlerini ve delillerini sunduktan sonra “boşama bana şarttır” sözünün –Allah u a'lem- sarih bir söz olarak tercih edileceği ortaya çıkıyor. Bunun sebepleri şu şekildedir:

-Bu, cumhurun görüşüdür.

-Bu ibarenin tatbiki onu bağlar. Özellikle de açıkça talak ifadesi içeriyorsa. Öylesine ya da kinaye olarak söylenmesi hakikate ve örfeye aykırıdır.

-Birinci görüşü savunanların fikri tercih edilecek olursa onda ihtilaf vardır. Zimmette olması gereken lüzum, hakiki lüzumdur. Burada ise boşayan kişi boşamayı inşâ olarak söylemektedir. Allahu alem.

2.4. CELLALE²⁹² YENMENİN HÜKMÜ

İslam şeriatı, nefisleri maddi ve manevi helak sebeplerinden korumakla sorumludur. Bu esasa dayanarak domuz ve köpek eti gibi yiyecekleri haram yiyecekler, pislikle

²⁹¹ Bkz. Erdebilî, *el-Envar*, 2/498.

²⁹² Cellale: gübre ve dışkı yer. Gübre: hayvan dışkısı için kullanılır. Cellale: necaset arayan inektir. Bkz. İbn Kuteybe ed-Dineverî, Ebu Muammer Abdullah b. Müslim (ö. 276), *Garibu'l-Hadis*, thk. Abdullah el-Ceburî, Matbaatü'l-Anî, 1. Bsk., Bağdat, 1397, 1/276; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, 11/119.

beslenen cellâle gibi şeyleri de fasit yiyecekler kategorisinde ele almıştır. Fakat şeriat, cellâlenin yenmesini etinde pislik olursa veya olmazsa gibi bir şarta bağlamadan yasaklamıştır. Bu şarta bağlamadan yasaklanması durumuna bağlı olarak âlimler meselenin ayrıntıları konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu bölümde bundan bahsedeceğiz.

2.4.1. Fakihlerin Görüşü

Âlimler cellâlenin hükmü konusunda dört gruba ayrılmışlardır:

Birinci Görüş: Yenmesi ve sütünün içilmesi haramdır. Bu Hanbelîlerin görüşüdür.²⁹³

Muharrar'da yiyeceğinin çoğu necaset olan cellâlenin kendisinin ve yumurtasının yenmesi, sütünün içilmesi haram sayılmıştır.²⁹⁴

İkinci Görüş: Eğer etinde necaset hissedilirse haramdır, hissedilmiyorsa mekruhtur. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür.²⁹⁵

Tebyin 'ul Hakaik'ta şöyle gelmiştir: “Cellâle yenmez, sütü içilmez. Cellâle, leşleri ve necasetleri yemeyi adet edinmiş hayvandır. Başka şey yemez, eti istihaleye uğrar ve kokar/bozulur.”²⁹⁶

İmam Serahsî Mabsut'ta şöyle demiştir: “Cellâle olan devenin etini yemek ve o deveyi kullanmak mekruhtur”²⁹⁷ Mekruh oluşu çoğunlukla leşle beslenmesine rağmen etinde bozulma/kokma olmamasına bağlıdır.

Üçüncü Görüş: Etinde necaset hissediliyorsa mekruh, necaset hissedilmiyorsa kerahet olmaksızın caizdir. Bu Şafî'nin görüşüdür.²⁹⁸

²⁹³ Bkz. İbn Kudame, *eş-Şerhu'l-Kebir ala Metni'l-Mukni*, 11/90, İbn Müflih, *el-Mübdî fi Şerhi'l-Mukni*, 8/11.

²⁹⁴ el-Merdavî, Alauddin Ebü'l-Hasan Ali b. Süleyman b. Ahmed (ö. 885), *el-İnsaf fi Marifeti'r-Racih mine'l-Hilaf*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî-Abdülfehtah Muhammed el-Hulv, Hacir li't-Tabaa ve'n-Neşr ve'tevzi, 1. Bsk., Kahire, 1415/1995, 27/230.

²⁹⁵ Bkz. Bedreddin Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Hanefî (ö. 855), *el-Binâye Şerhi'l-Hidaye*, nşr. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1420/2000; 11/602; İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz ed-Dımaşkî el-Hanefî (ö. 1252), *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, nşr. Daru'l-Fikr, 2. Bsk., Beyrut, 1412/1992, 1/223.

²⁹⁶ Zeylaî, *Tebyinü'l-hakaik Şerhu Kenzi'd-dekaik*, 6/10.

²⁹⁷ Serahsî, *el-Mabsut*, 11/255.

İmam Nevevi el-Mecmû' Şerhi'l-Mühezzeb'de şöyle demiştir: “Eğer cellâle temiz bir yemek yer ve eti temiz olursa mekruh değildir.”²⁹⁹

İmam Maverdi el-Hâvi'l-Kebir'de şöyle demiştir: “Deve, inek, koyun, horoz ya da tavuk olsun; yediğinin çoğu dışkı olan cellâlenin yenmesi mekruhtur.”³⁰⁰

Dördüncü Görüş: Bir şarta bağlı olmadan eti, sütü ve kullanılması caizdir. Bu, Malikîlerin görüşüdür.³⁰¹

Tebşıra'da şöyle denilmiştir: “Cellâlenin etinin ve süt ürünlerinin yenmesinde Malik şöyle dedi: yenir, sıkıntı yoktur.”³⁰²

2.4.2. Delilleri

İlk Görüşü Savunanların Delilleri: Haram olduğunu savunanlar Resulullah'ın (s.a.s.) Cellâle olan devenin kırk gece boyunca yemlenmeden etinin yenmesini, üzerinde ciltten başka bir şey taşınmasını ve üzerine binilmesini yasaklayışını delil olarak göstermişlerdir.³⁰³

Delil Gereçesi: Eti necasetten meydana gelir, dolayısıyla necis olur.³⁰⁴

İkinci Görüşü Savunanların Delilleri: Necaset görünürse haram, görünmezse mekruhtur diyenler³⁰⁵, Abdullah b. Amr'ın (ra) Resulullah'dan (s.a.s.) rivayet ettiği hadisi delil gösterirler. Hadis şöyledir: “Resulullah (s.a.s.) Hayber günü evcil eşeklerin etleriyle

²⁹⁸ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, 1/386; Hatîb Şirbînî, *Mugni'l-Muhtac*, 6/155.

²⁹⁹ Nevevî, *el-Mecmu*, 9/28.

³⁰⁰ Bkz. Mâverdî, *el-Hâvi el-Kebir fi Fıkhı'l-İmam eş-Şafî (Şerhu Muhtasarı'l-Müzeni)*, 15/147; Ruyânî, *Bahru'l-Mezheb fi Furu's-Şafîyye*, 4/239; Nevevî, *Minhacü't-Talibin*, 1/323.

³⁰¹ Bkz. Ebu Zeyd Kayrevanî, *en-Nevadir ve 'z-Ziyadat ala ma fi'l-Müdevvene*, 4/372.

³⁰² Lahmî, Ali b. Muhammed er-Ribî Ebü'l-Hasan (ö. 478), *et-Tabsıra*, thk. Ahmed Abdülkerim Necib, nşr. Katar Evkaf Bakanlığı, 1. Bsk., 1432/2011, 1/55; Malik b. Enes (ö. 179), *el-Müdevvene*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1415/1994, 1/542.

³⁰³ Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah (ö. 405), *el-Müstedrek al's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, nşr. Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1411/1990 (no. 2269, isnadının sahih olduğunu söylemiştir), 2/46.

³⁰⁴ İbn Kudame, *eş-Şerhu'l-Kebir ala Metni'l-Mukni*, 27/232.

³⁰⁵ Bkz. Serahsî, *el-Mebcut*, 11/255.

birlikte cellâlenin etini ve ona binilmesini yasakladı.”³⁰⁶ Buradan delil çıkarılması, cellâlenin yasaklanan şeylerden sayılması sebebiyledir.

Necaset gözüktüğü zaman haram oluşuna delilin gerekçesi: Eti pis(habis) sayılır. Fakat hem leş yiyip hem başka şeyler yiyene gelince, etinde belli oluyorsa yenmesinde sıkıntı yoktur.³⁰⁷

Mekruh oluşunun gerekçesi: Yediklerinin çoğu necis şeyler olursa eti değişime uğrar ve bozular. Bozuk/çürük bir yemeği yemenin mekruh oluşu gibi bu eti yemek de mekruhtur.

Sütünün mekruh oluşunun gerekçesi: Eti değiştiği zaman sütü de değişir.

Ondan faydalanmanın mekruh oluşunun gerekçesi: Kendisi çürümüş/kokmuş olan şeyin kullanımından da sakınılır ki insanın üzerine bir şey bulaşmasın.³⁰⁸

Üçüncü Görüşü Savunanların Delilleri: Şafiîler³⁰⁹ etinde necaset gözüktüğü zaman mekruh, gözükmediği zaman kerahet olmaksızın caiz oluşuna İbn Ömer’den rivayet edilen şu hadisi delil göstermişlerdir: “Resûlullah (s.a.s.) cellâlenin etini ve onun süt ürünlerini yemeyi yasakladı.” Sonra şöyle dedi: Babda Abdullah b. Abbas’tan gelen hadis hasen gariptir.³¹⁰

Delilin Gerekçesi: Nehyin herhangi bir şarta bağlanmaması haramlığa değil mekruhluğa yorumlanır. Çünkü yasaklama, yediği pis şeyler sebebiyle gelmiştir. Yedikleri içkembesine gider. Temiz yem de içkembede necis olur. Böylece necaset olma açısından temiz yemle yediği diğer pislikler aynı duruma düşer. Çünkü hayvanın etleri midesindeki necasetlerden oluşmuştur. Ama buna rağmen et yemek ancak (fiziki olarak) necaset

³⁰⁶ Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Hüsrevcerdî el-Horasânî (ö. 458), *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Bsk., Beyrut, 1424/2003, 559/9 (no. 19479)

³⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsut*, 11/255.

³⁰⁸ Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i'*, 5/39-40.

³⁰⁹ Bkz. Ruyânî, *Bahru'l-Mezheb*, 4/239.

³¹⁰ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Yiyecekler Kitabı, Cellale Etini Yemek Babı, 4/270 (no. 1824).

bulaştığında haram olur. Durum böyle olunca etinin çoğunluğu necasetten dönüşerek oluşmuş olursa; onun etini yemek ve sütünü içmek mekruh olacaktır.³¹¹

Dördüncü Görüşü Savunanların Delilleri: Genel olarak caiz görenler İbn Ömer'in rivayet ettiği şu hadisi delil göstermişlerdir: “Peygamber (s.a.s.) cellâlenin kendisini ve süt ürünlerini yemeyi yasakladı.”

Delilin Gerekçesi: Burada kıyas ile rivayetin tearuzu var. Rivayet: ‘Peygamber (s.a.s.) cellâlenin etini ve sütünü yasakladı’ ifadesi buna tearuz eden kıyas ise; hayvanın boğazından geçen şeyin o hayvanın etine veya diğer organlarına dönüşmesidir. Eğer bir hayvanın etine helaldir dersek o zaman buna dönüşen şeyin* hükmü de dönüştüğü şeyin hükmü ile aynı olmalıdır. Ki bu dönüştüğü şey de ettir. Zira toprağa dönüşseydi ne olacaktı.** Veyahut da kanın ete dönüşmesi de bunun gibidir.”^{312***}

2.3.4. İmam Erdebilî'nin Tercih Ettiği Görüş

İmam Erdebilî bu meselede üçüncü görüştekiler gibi etinde necaset hissedilirse mekruh olduğunu, gözükmezse mekruh olmadığını savunmuştur. Kitabul-'l-Et'ime'de şöyle demiştir: “Etinde ya da terinde necaset kokusu olan cellâlenin etinin yenmesi mekruhtur. Hatta haramdır da denilmiştir.”³¹³

2.3.4. Tercih

Fakihlerin görüşleri ve delilleri sunulduktan sonra kanaatimiz, meselenin zararlı ilgili olduğu şeklindedir. Zararı açıkça ortaya çıktığında özellikle de uzman doktorların ve başka uzmanların görüşleriyle desteklendiğinde bu zarar sebebiyle haram olacağı yönünde hiçbir ihtilaf yoktur. Zararı ortaya çıkmayan ise zararlı olma şüphesi bulunan necis bir şeyle beslenmesinden dolayı mekruhtur. Böylelikle ikinci görüşün tercih edilmesinin sebebinin

³¹¹ Ruyânî, *Bahru'l-Mezheb*, 4/239.

*Hayvanın midesinde sindirilen şeyin başlangıçta pislik olmasını kastediyor (ç.n.)

**Toprak necistir mi diyecektik? (ç.n.)

***Kan içmek necis ama her hayvanın vücudunda kan ete dönüşüyor. (ç.n.)

³¹² İbn Rüşd el-Hafid, *Bidayetü'l-Müctehid*, 3/18.

³¹³ Erdebilî, *el-Envâr* 3/432.

özen ve delilleri birleştirme, faydaları gözetip zararı önleme yöntemleri bakımından olduğu da ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

İmam Yusuf Erdebilî'nin kitabının incelenmesinden varılan bazı sonuçlar ve öneriler şöyledir:

El-Envâr kitabı sekizinci yüzyılda ortaya çıkan Şâfiî mezhebinin sağlam, faydalı ve değerli kitaplarından bir kitaptır. Yayınlandığında büyük yankı yapan bu eser fıkıh âlimlerinin dikkatini çekmiştir. Fakihler kitabın ibare ve metinlerinden görüş ve fetvalarında atıf yapma hususunda özen göstermişlerdir. Mezhepte klasik ve mutemed olan çok sayıda eserdeki fûru ile ilgili meseleleri özetlemesi, kitabı başvuru ve atıf yapılan bir eser haline getirildiği görülmüştür.

El-Envâr istidlalle ilgili önemli konular içermemesine ve en iyi ve en mükemmel örnek olma açısından ona karşı yapılan eleştirilere deliller içermemesine rağmen, müellif Erdebilî, gerektirdiği gibi şu aşağıdaki tercihleri yapmıştır:

- *el-Envâr*'da istifade edilen aslî ve ferî kitaplardan ihtisar yapılmıştır. Belki de bu özelliği sebebiyle zaman zaman metnin anlaşılmasında zorlanılmış ve bu yüzden kitap şu anda olduğu gibi son şeklini almıştır.

- Diğer mezheplere çok az temas etmek yerine mezhep içi ihtilaflara değinerek fikhî bahislere ışık tutması, kitabı diğerlerinden ayırt eden bir özellik olup fikhî araştırma eğilimini ortaya koymuştur.

-Onların eğitimindeki hâkim sistemin belki de camilerde hâkim olan halka sistemindeki medreseler olması, istidlal ve deliller hususunda zaafî meydana getirmede belirgin bir rol oynamıştır; Nitekim diğer mezheplerin görüşlerini değil, sadece mezhep içi görüşlerle yetinmiyorlar ve böylece bu metoda göre kitaplar telif ediyorlardı.

Özetle bu metot önceki kitaplara uyularak oluşturulmuş ve İmam Erdebilî çok sayıda ibareyi mutemed görüşe aykırılığı bilinmesi için kendi üslubuyla nakletmiştir. Nitekim *el-Envâr*'ın içinde son dönem (müteahhir) muhakkik şarihlerin muhalefet ettiği 38 zayıf mesele bulunmaktadır. Bazı meselelerdeki zayıflık müellifin diğer kitaplardan yaptığı ihtisardan kaynaklanırken diğer bir kısmı Erdebilî'nin (r.a.) bizzat kendi tercihleridir.

Erdebilî içtihatlarıyla Şafî mezhebi usullerine (ilkelerine) muhalefet eden bir kimse değildir. Ondan önce Şafî mezhebinde çok sayıda kişi (muhalefet edenler) vardır. Bazıları bağımsız bir mezhep kurmayı tercih etmişlerdir. Özel bir mezhep kurmayanlar ictihadları ve görüşleriyle mutemed görüşten uzak bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Geriye kalanlar mezhebe hizmet edegelmişlerdir. Çünkü Şafî mezhebi İmam Şafî'den ibaret olan tek mutlak müteahhid olmakla diğer mezheplerden ayrılmaktadır. Bu nedenle İmam Şafî'nin ortaya koyduğu içtihatlar ek ictihadlar mezhepten çıkma (mezhep dışı) olma olarak kabul edilir.

Son dönem (müteahhir) Şafî mezhebi âlimleri tarafından Erdebilî'nin içtihatlarının zayıp olarak değerlendirilmesi *Kitabü'l-Envar* ve müellifinin önemini eksiltmez ve değersiz yapmaz. Tam aksine fıkıh kütüphanesine katkı ve zenginlik kazandırır. Ayrıca öğrencilerin özellikle mezhepte mutemed görüşü aykırı fikirlerin tanınması hususunda ufuklarının genişlemesine yardımcı olur. *Kitabü'l-Envar* âlimler tarafından fetva ve saire konularda özen gösterilmeye devam etmektedir. Fıkıh kitaplarının zincirinde yerini almaya devam etmektedir.

Erdebilî'nin görüşlerinin diğer mezheplerle ne oranda uyumlu olmasına gelince, konuyla ilgili tespitlerimizi incelediğimiz kitaptaki meseleler özelinde şöyle sıralayabiliriz:

- Abdest esnasında başka bir niyette bulunma: Erdebilî'nin görüşü bu meselede Hanbelilerin caiz değildir görüşünü uygundur. Hâlbuki diğer mezhepler caizdir görüşüne sahiptirler.
- İpek ve diğerlerinden dokunmuş kumaşın kullanılması: Erdebilî Şafî mezhebine aykırı olarak haram olduğunu savunmuştur. Geriye kalan mezhepler arasında bu konunun farklı tartışmaları ve detayları vardır.
- Teyemmümle temizlenmiş kadınla kocanın suyu gördüğü anda cinsel ilişkiyi sonlandırması meselesi: Erdebilî Şafî mezhebinin mutemed görüşüne aykırı olarak cinsel ilişkiyi sonlandırması gerekir demiştir. Aynı şekilde Hanefilerin de bu durumdaki kişinin cinsel ilişkiye devam etmesinin caiz olduğu kanaatindedirler.

- Cuma hutbesinde ve diğerlerinde niyetin hükmü: Erdebilî Hanefiler ve Hanbelîlerle aynı görüşte olup hutbede niyetin vacip olduğu görüşünü savunmuşlardır. Aksine Malikîler ve Şafîiler hutbede niyet şart olmadığını söylerler.

- Rükûda tadel-i erkân riayet etmeme ve iki secde arasındaki celseyi terketme: Erdebilî Hanefilerle aynı görüştedir; nitekim onlar namazın batıl olmayacağını görüşünü savunurlar. Hanefilerden İmam Ebu Yusuf, Malikîler, Şafîiler ve Hanbelîlerden oluşan cumhura göre ikisinin namazda vacip olduğunu düşünmektedirler.

- Namaz kılan kimsenin iki ayağı arasındaki mesafe: Erdebilî Hanefilerle aynı görüştedir. Nitekim Hanefiler iki ayak arasındaki mesafenin dört parmak olması gerektiğini kabul ederek fazla ve eksik olursa namazın mekruh olacağını söylemişlerdir. Şafîiler mesafeyi bir karışla sınırlandırmışlardır. Malikîler ve Hanbelîler mesafenin ne iki ayağı birleştireceği kadar yakın ne de örfü aşacak kadar uzak olacağını, ikisinin ortasında bir mesafede olacağı görüşündedirler.

- Namazda kasten “âmin”in mim’ini şeddeli okuma: Erdebilî bu meselede Hanbelîler ve Malikîler gibi düşünmektedir. Nitekim onları namazın batıl olacağını söylemişlerdir. Hanefiler ve Malikîler mekruh olduğu kanaatindedirler.

- Aralarını ayıran binaların olmasına rağmen mescitte muktedinin imama uyması: Erdebilî mutlak olarak namazın sahih olacağını söylemiştir. Cumur safların bitişik olmasını şart koşturmuştur. Hanefiler safların bitişik olmadığı durumlarda imam uymanın caiz olmadığını belirtmişlerdir. Şafîiler bazı şartlar çerçevesinde caiz olacağı görüşündedirler. Ahmed b. Hanbel’den iki rivayet nakledilmiştir.

- Etin sadaka-i fitır olarak verilmesi: Erdebilî bu meselede Hanefiler ve Hanbelîlerle aynı görüştedir. Onlar etin sadak-i fitır olarak verilmesini caiz görürler. Bu Şafîî mezhebindeki mutemed görüşe aykırıdır.

- Geceleyin oruca niyet ettiğinden şüphelenmesi: Erdebilî’ye göre çoğu vakitin geçmesinden önce hatırlarsa niyet etmesi caizdir, Şafîî mezhebindeki mutemed görüşe aykırı olara batıl olmadığını savunmuştur. Hanefilere göre mutlak olarak tek niyetle tüm ramazan aynı orucu tutulabilir. İmam Malik, Şafîî, Ahmed b. Hanbel ve selef ve haleften

âlimlerin cumhuruna göre ramazan ayı orucu için gecenin herhangi bir kısmında niyet etmek gerekmektedir.

- Unutarak orucunu yiyenin yediği miktar: İmam Erdebilî Hanefîler, Şafîîler ve Hanefîlere aykırı olarak unutarak üç lokma veya ondan az bir miktarda yemenin orucu bozmayacağını söylemiştir. Malikî bunu caiz görmemiştir.

- Ölmek üzere olan bir insan ya da hayvanı kurtarmak için orucunu bozan kimsenin kaza ve keffareti: Şafîîler bu durumdaki insanın hamile ve emziren kadının hükmüne tabi olduğunu keffaretsiz kazanın gerektiğini düşünürler. Erdebilî keffareti de eklemişlerdir.

- Şahit getirme şartıyla bey akdi: Şahit getirme aslında muhayyet bey akdinde şart koşulmuştur. Taraflardan biri bunu isterse vacip olacağına dair icma vardır. Erdebilî bu aksine görüş beyan etmiştir.

- Babanın küçük çocuğu adına alışveriş yapması: Erdebilî Hanefîler, Malikîler ve Hanbelîlerle aynı görüştedir. Onlara göre bu alışveriş babanın zimmetinde deyn olarak geçerlidir. Bu görüş Şafîîlerin çocuk için geçerli olduğu görüşüne aykırıdır.

- Tafsilat vermeden yapılan ortaklık: Erdebilî Şafîî mezhebinin mutemed görüşü ve Malikîler caiz gördüğü görüşe aykırı olarak bu akdin geçersiz olduğunu düşünmektedir.

- Süt mayasının karz (borç) olarak verilmesi: Erdebilî adem-i cevaz görüşünde olan Şafîî mezhebi dışındaki fakihlerle hem fikirdir. Şafîîler tüm şartlarıyla caiz görmüşlerdir.

- Dirhemler ve dinarların kefaleti: Erdebilî adem-i cevaz görüşünde olan Hanefîler ve Malikîlerle hem fikirdir. Şafîîler ve Hanbelîler caizdir demişlerdir.

- Alacaklının borçlusuna kendi zimmetindeki hak ile satın alması için vekâlet vermesi: Erdebilî caiz olduğunu düşünen Hanefîlerle aynı görüştedir. Halbukî Şafîî mezhebi mutemed görüşe göre caiz değildir.

- Babalığı ikrar etmede beyinne: Erdebilî beyyine getirmenin gerekmediğini savunan Hanefîler ve Malikîlerle aynı görüştedir. Halbukî Şafîîler ve Hanbelîler beyinneyi şart koşarlar.

- Kullanmadan telef olan ariyetin tazmini: Erdebilî bu meselede kıymetin tazmin edilmesi gerektiğini savunarak kendine özgü düşüncesini ifade etmiştir.

- Davarların hapsedilmesinde tazminat meselesi: Erdebilî teaddî (haddi aşma) olmamak şartıyla tazminin gerekmediği görüşünde olan Hanefiler ve Hanbelîlerle aynı görüştedir. Malikiler ve Şafîîler'e göre mutlak olarak tazmin gerekmez. Hanefiler ve Şafîîlerdeki mutemed görüşe göre tazmin gerekmez.

- Hayvanın gece telef ettiği tazmini: Erdebilî hayvanın gece telef ettiğinin tazmini gerekir diyen Malikîler ve Hanbelîlerle aynı görüştedir.

- Devlet başkanının (emirü'l-mü'minîn) fey arazilerini temliki: Erdebilî fey arazilerinin temlikinin mutlak olarak caiz görmez. Hanefiler mutlak olarak caiz görmüşlerdir. Şafîîler, Malikîler ve Hanbelîler'e göre bunun farklı kısımları ve birtakım şartları vardır.

- Açlıktan ölen vedianın tazmini: Erdebilî'nin bu mesele ile ilgili kendi özgü ihtihadı vardır. Şafîî mezhebi mutemed görüşe göre topluca tazmin edilir.

- Küçüğün cinsel organına bakma: Erdebilî 10 yaşından küçüklerin cinsel organına bakmanın caiz olduğu görüşünde olan Hanefilerle aynı görüştedir. Malikîler erkek çocuk için sekiz yıla kadar ve kız çocuklar için 2 yıl, 3 ay olarak bir yaş sınır koymuşlardır. Hanbelîler en az 7 yaşa kadar caiz olacağını düşünmektedir. Şafîîler ister kız ister erkek olsun küçüğün cinsel organına bakmanın zaruret dışında mutlak olarak caiz olmadığı görüşündedirler.

- Cellâlenin etinin yenmesi: İmam Erdebilî mekruh olduğu görüşündedir. Hanefiler ve Şafîîler haram olduğunu söylemişlerdir. Malikîler mekruh demiştir. Ahmed b. Hanbel'den iki rivayet nakledilmiştir.

- Karısını üç talakla boşadıktan sonra cinsel ilişkiye giren kimse: Erdebilî bu meselede Hanefiler aynı görüşte olup, eğer haram olduğunu bilerek cinsel ilişkiye girdiyse had cezası uygulanır. Hâlbuki Şafîîler ve Malikîlere göre had uygulanmaz.

Bu meselelerle ilgili Erdebilî'nin ictihadlarının ne oranda fakihlerle örüştüğünü şu şekilde sıralayabiliriz:

Erdebilî 11 meselede Hanefilerle aynı görüştedir.

Erdebilî 8 meselede Hanbelîlerle aynı fikirdedir.

Erdebilî 5 meselede Malikîlerle aynı görüştedir.

Geriye kalan meselelerde Erdebilî'nin kendisine ait icihadlarını görebiliriz. Bu durum, Erdebilî'nin diğer mezhepleri de bildiğini, coğrafyanın tabiatı gereği zaman zaman Hanefîler gibi düşündüğünü de göstermektedir.

Kısmen ve gücümüz nisbetince inceleme yapmaya çalıştığımız *el-Envâr* kitabı hakkında ilmî miras olan kitaplar hakkında çalışma yapmak isteyen meraklılar için daha başka çalışmalar yapmak da mümkündür. Çünkü araştırmamızda görüldüğü üzere her ne kadar kitabın tahkikli neşri yapılmış olsa da bu kitabın inceleme ve haşiyeleri üzerine çalışmalar henüz bitmemiştir. Bu nedenle önemine binaen *el-Envâr*'ın şerhleri ve haşiyelerinin bir araya getirilerek çalışılması, araştırmacılar ve öğrenciler için kaynak ve referans olarak yeniden neşredilmesine ihtiyaç vardır.

Son duamız, âlemlerin Rabbi olan Allah'a sonsuz hamd ve efendimiz Hz. Muhammed ve âline ve ashabına salat ve selam olsun.

BİBLİYOGRAFYA

Abbâdî, *Haşiyetü'l-Abbâdî ala Gureri'l-Behiyye: el-Gureri'l-Behiyye fî Şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye*, Zekeriya el-Ensarî, Zekeriya b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriya el-Ensarî Zeynüddin Ebu Yahya es-Süneykî (ö. 926/1519), Matbaatü'l-Yemeniyye.

Ahmed b. Ebi Bekir es-Semid el-Alevî el-Hadremî el-Yemenî (ö. 1343/1924), *el-İbtihac fî Beyani İstılahı'l-Minhâc*.

Azimâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsülhak (ö. 1310/1892), *Avnü'l-Mabud*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye, 2. Bsk., Medine-i Münevvere, 1388/1968.

Ba'lı, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed, *er-Revzü'n-Nedî Şerhu Kafi'l-Mübtedî* (ö. 1189/1775), nşr. Abdurrahman Hasan Mahmud, Müessesetü's-Sadiyye, Rıyad, ts.

Bağdatlı İsmail Paşa, İsmail b. Muhammed el-Babanî el-Bağdadî (ö. 1399/1979) *İzahü'l-Meknun fî'z-Zeyli ala Keşfü'z-Zunûn*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Bağdatlı İsmail Paşa, İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim (ö. 1399/1978), *Hediyetü'l-Ârifîn*, Eğitim Bakanlığı desteğiyle yayımlamıştır, İstanbul, 1951.

Bahaüddin el-Makdisî, Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed Ebu Muhammed (ö. 624/1227), *el-Udde Şerhu'l-Ummde*, Daru'l-Hadis, Kahire, 1424/2003.

Baytâr, Abdürrezzâk b. Hasen b. İbrâhîm, *Hilyetü'l-Beşer fî Tarihi'l-Karnı's-Sali Aşer*, thk. Muhammed Behce el-Baytar, Daru Sadır, 2. Bsk., Beyrut, 1413/1993.

Bedreddin Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Hanefî (ö. 855/1451), *el-Binâye Şerhi'l-Hidaye*, nşr. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1420/2000.

Bekir b. Abdullah Ebu Zeyd b. Muhammed b. Abdullah b. Ebi Bekir b. Osman b. Yahya b. Gayhef b. Muhammed (ö. 1429/2008), *Tabakâtü'n-Nessabîn*, Daru'r-Rüşd, 1. Bsk., 1407/1987.

Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Hüsrevcerdî el-Horasânî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Bsk., Beyrut, 1424/2003.

Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zehir Nasır en-Nasır, nşr. Daru Tavku'n-Necat, 1. Bsk., 1922.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn (ö. 1051/1641). *Keşşafü'l-Kına an Metni'l-İkna*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn İbn Hasan b. İdris, (ö. 1051/1641). *Dekaiku Üli'n-Nüha bi Şerhi'l-Münteha (Şerhu Müntehe'l-İradât)*, Alemü'l-Kütüb, 1. Bsk., 1414/1993.

Carl Brokelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, trc. Abdülhalim en-Neccar, Daru'l-Maarif, 2006.

Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammad (ö. 393/1003), *es-Sihah Tacü'l-Luga ve Sihahu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafur Attar, Daru'l-İlm li'l-Melayin, 4. Bsk., Beyrut, 1407/1987.

Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah İmamü'l-Haremeyn (ö. 478/1085), *Nihayetü'l-Matleb fi Dirayeti'l-Mezheb*, thk. Mahmude ed-Dib, nşr. Daru'l-Minhâc, 1. Bsk., 1428/2007.

Ebu Zeyd Kayrevanî, Ebu Muhammed Abdullah b. Ebu Zeyd Abdurrahman en-Nefzî el-Malikî (ö. 386/996), *en-Nevadir ve'z-Ziyadat ala ma fi'l-Müdevvene*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (1-2), Muhammed Haccî (3-4), Muhammed Abdülaziz ed-Debbağ (5, 7, 9, 10, 11, 13), Abdullahel-Murabıt et-Terği- Muhammed Abdülaziz ed-Debbağ (6), Muhammed Emin Bu Hubze (8), Ahmed el-Hattâbî - Muhammed Abdülaziz ed-Debbağ (12), Muhammed Haccî (14-15: Fihrist), nşr. Daru'l-Garbî'l-İslamî, 1. Bsk., Beyrut, 1999.

Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Side el-Mursî (ö. 458), *el-Muhkem ve'l-Muhitü'l-Azam*, thk. Abdülhamid Hindâvî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1421/2000.

el-Ahdel, Ahmed Mikarrî Şemile, *Süllemü'l-Müteallimi'l-Muhtâc ila Marifeti Rumuzi'l-Minhâc*, eş-Şamile ez-Zehebiyye.

el-Gazzî, Muhammed b. Muhammed Necmüddin, *el-Kevakibü's-Saire fi Ayani'l-Mieti'l-Aşire*, thk. Halil Mansur, Daru'l-Kütübi'l-Mansure, Mısır, 1418/1997.

el-Hac İbrahim, *Haşiyetü el-Hac İbrahim ala Kitabi'l-Envâr li'l-Erdebilî*, el-Mekebetü'l-İslamiyye li't-Tabaati ve'n-Neşr, İstanbul.

el-Konevî, Kasım b. Abdullah b. Emir Ali el-Konevî er-Rumî (ö. 978/1570), *Enîsü'l-Fukaha fi Tarifi'l-Elfazi'l-Mütedavele beyne'l-Fukaha*, thk. Yahya Hasan Murad, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2004.

el-Mendîlî, Abdülkadir b. Abdülmuttalib el-Endelüsî, *el-Hazâinü's-Seniyye*, nşr. Müessesetü'r-Risale, 1. Bsk., 1425/2004.

el-Merdavî, Alauddin Ebü'l-Hasan Ali b. Süleyman b. Ahmed (ö. 885/1480), *İnsaf fi Marifeti'r-Racih mine'l-Hilaf*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî-Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Hacr li't-Tabaa ve'n-Neşr ve'-Tevzi, 1. Bsk., Kahire, 1415/1995.

Erdebilî, Yusuf b. İbrahim, *el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr*, Daru'z-Ziya, Kuveyt, 1427/2006.

es-Sekkaf, Alevî b. Ahmed, *el-Fevâdü'l-Mekkiyye*, Matbaa: Mustafa el-Babî el-Halebî, 1900.

Hâkim, Ebu Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Abdullah b. Muhammed en-Nisabûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek al's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, nşr. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1411/1990.

Hamevî, *Hulasatü'l-Eser*, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbüddin b. Muhammed el-Muhibbî el-Hamevî ed-Dimaşkî (ö. 1111/1699), nşr. Daru Sadır, Beyrut.

Haraşî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Malikî (ö. 1101/1689), *Şerhu Muhtasarı Halil*, Daru'l-Fikr li't-Tabaa, Beyrut, ts.

Haşiyetü'l-Kümesra ale'l-Envâr: el-Envâr fî Amali'l-Ebrar li Yusuf b. İbrahim el-Erdebilî ve meahu Haşiyetü'l-Kümesra.

Hatîb Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb Şirbinî eş-Şafî (ö. 977/1569), *Mugni'l-Muhtâc ila Marifeti Meâni Elfazı'l-Minhâc*, nşr. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., 1415/1994.

Hizanetü't-Türasi, Fehrisü Mahtutât, Merkezü'l-Melik Faysal.

İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz ed-Dımaşkî el-Hanefî (ö. 1252/1836), *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, nşr. Daru'l-Fikr, 2. Bsk., Beyrut, 1412/1992.

İbn Hacer el-Askalanî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed (ö. 852/1448), *ed-Dürerü'l-Kâmine*, thk. Muhammed Abdülmua yyid Zan, Meclisü Dairetü'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 2. Bsk., Haydarbad-Hindistan, 1392/1972.

İbn Hacer el-Askalanî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed (ö. 852/1448), *İnbai'l-Gumr bi Ebnâi'l-Umr*, thk. Hasan Habeşî, nşr. el-Meclisi'l-Ala li'ş-Şüûni'l-İslam, Lecnetü İhyai't-Türasi'l-İslamî, Mısır, 1389/1969.

İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, *Mustafa* Muhammed'in Mısır'da bulunan el-Mektebetü't-Ticariye el-Kübra adlı Matbaası, 1357/1983.

İbn Hallikan, Ebü'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Hallikan el-Bermekî (ö. 681/1282), *Vefayatü'l-Ayan ve Enbai Ebnai'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas, nşr. Daru Sadır, Beyrut, ts.

İbn Kâdî Şühbe, Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer (ö. 851/1447), *Tabakâtü'ş-Şafîye*, thk. el-Hafız Abdülalim Han, Alemü'l-Kütüb, 1. Bsk., Beyrut, 1407.

İbn Kesir, İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kureşî, *Tabakâtü'l-Fukahai'ş-Şafîyîn*, thk. Abdülhafız Mansur, nşr. Daru'l-Medari'l-İslamî, 1. Bsk., 2004.

İbn Kudame, Muhammed Muvaffikuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemalî el-Makdisî (ö. 620/1223), *el-Mugni*, Mektebetü'l-Kahire, Kahire ts.

İbn Kudame, Şemsüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 682/1283), *eş-Şerhu'l-Kebir ala Metni'l-Mukni (el-Mukni ve el-İnsaf ile birlikte)*, nşr. Reşid Rıza, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, ts.

İbn Kuteybe ed-Dineverî, Ebu Muammed Abdullah b. Müslim (ö. 276889/), *Garibu'l-Hadis*, thk. Abdullah el-Ceburî, Matbaatü'l-Anî, 1. Bsk., Bağdat, 1397.

İbn Kutluboğa, Zenüddin Ebü'l-Adl Kasım es-Sudûnî (Bu nispet babasının azatlısı Sudûn eş-Şeyhunî ile alakalıdır), el-Cemalî el-Hanefî (ö. 879/1474), thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, Daru'l-Kalem, 1. Bsk., Dımaşk, 1413/1992.

İbn Kutluboğa, Zeynüddin Ebü'l-Adl Kasım es-Sudunî el-Cemâlî (ö. 879/1474), *Tacü't-Teraci fi Tabakâtü'l-Hanefiyye*, thk. Muhammed Hayır Ramazan, Daru'l-Kalem, 1. Bsk. 1413/1992.

İbn Manzur, Muhammed b. Mukerrem b. Ali Ebü'l-Fazl Cemalüddin el-Ensârî (ö. 711/1311), *Lisanü'l-Arab*, Daru Sadır, 3. Bsk., Beyrut, 1414.

İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Ebu İshak Burhanüddin (ö. 884/1479), *el-Mübdî fi Şerhi'l-Mukni*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1418/1997.

İbn Rüşd el-Hafid, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198), *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, nşr. Daru'l-Hadis, Kahire, 1425/2004.

İbnü'l-İmad, Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî (ö. 1089/1678), *Şezerâtü'z-Zeheb*, thk. Mahmud el-Arnâvut, Hadisleri taric eden: Abdülkadir el-Arnâvut, Daru İbn Kesir, 1. Bsk., Dımaşk-Beyrut, 1406/1986.

Karadağî, Ömer, *Mukaddimetü'l-Menheli'l-Nazzac fi İhtilafi'l-Eşyah*, thk. Muhyiddin el-Karadâğî, Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1. Bsk. Beyrut, 1428/2007.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587), *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Bsk., Beyrut, 1406/1986.

Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdullah (ö. 1067/1656), *Keşfü'z-zünûn 'an Esami'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, nşr. Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat, 1941. (6 cilt: 1-2 *Keşfü'z-zünûn*, 3-4 *İzahu'l-Meknûn*, 5-6 *Hediyetü'l-Arifîn*)

Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdullah (ö. 1067/1656), *Süllemü'l-Usûl ila Tabakâti'l-Fuhûl*, thk. Muhammed Abdülkadir el-Arnâvut, Editör ve Takdim: Ekmeleddin İhsanoğlu, Tedkik: Salih Sadavî Salih, Fihristi Düzenleyen: Salahaddin Uygur, Mektebetü Ersika, İstanbul, Türkiye, 2010.

Kehhale, Ömer b. Rıza b. Muhammed Ragıb Abdülgani (ö. 1408/1987), *Mucemü'l-Müellifin*, Mektebetü'l-Müsenna-Bağdat, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Köse, Saffet, "Erdebîlî, Yûsuf b. İbrahim", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 11: 279, İstanbul; TDV Yayınları, 1995.

Kuluzânî, Mahfuz b. Ahmed b. el-Hasan Ebu'l-Hattab, *el-Hidaye ala Mezhebi'l-İmam Ebi Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Abdüllatif Hemim-Mahir Yasin el-Fehl, Müessesetü Gerras li'n-Neşr ve't-Tevzi, 1. Bsk., 1425/2004.

Lahmî, Ali b. Muhammed er-Ribî Ebü'l-Hasan (ö. 478/1085), *et-Tabsıra*, thk. Ahmed Abdülkerim Necib, nşr. Katar Evkaf Bakanlığı, 1. Bsk., 1432/2011.

Malik b. Enes, Malik b. Enes b. Malik b. Amir el-Asbahî el-Medenî (ö. 179/795), *el-Müdevvene*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1415/1994.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdadî, *el-Hâvî el-Kebir fi Fıkhı'l-İmam eş-Şafî (Şerhu Muhtasari'l-Müzenî)*, thk. eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvez- eş-Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcud, nşr. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1419/1999.

Mevak, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kasım b. Yusuf el-Abderî el-Gırnatî Ebu Abdillâh el-Malikî (ö. 897/1491), *et-Tacü ve'l-İklil li Muhtasari'l-Halil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1416/1994.

Meydanî, Abdülgani b. Talib b. Hammade b. İbrahim ed-Dımaşkî (ö. 1298/1880), *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Milibârî, Ahmed Kuya b. Ali eş-Şaliyatî (ö. 1374/1954), *el-Avaidü'd-Diniyye fi men Yüfta bi Kavlihi min Mütehhiri's-Sadeti's-Şafîyye*, thk. Abdünnasir el-Milibârî, Daru'l-Besâr.

Muhammed Gazi Davud, *Sebtü'l-İcazeti'l-İlmiyye el-İrakıyye*, Irak Fıkıh Akademisi Davet ve Fetva Yayınları.

Muhammed Süleyman el-Kürdî el-Medenî (ö. 1194/1780), *el-Fevaidü'l-Medeniyye fi men Yüfta bi Kavlihi min Eimmeti's-Şafîyye*, Yayına hazırlayan: Bessam el-Cabî, Daru Nuru's-Sabah, 1. Bsk., 2011.

Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb (Mae Tekmileti's-Sübkî ve'l-Mutiî)*, nşr. Daru'l-Fikr.

Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin b. Şeref (ö. 676/1277), *et-Tahkik*, thk. Adil Abdülmevcud ve Şeyh Ali Muavvez, Daru'l-Cil, 1413/1992.

Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin b. Şeref (ö. 676/1277), *Minhâcü't-Talibîn ve Umdetü'l-Müftîn fi'l-Fıkh*, thk. İvaz Kasım Ahmed İvaz, nşr. Daru'l-Fikr, 1. Bsk., 1425/2005.

Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin b. Şeref (ö. 676/1277), *Ravzatü't-Talibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, thk. Züheyr eş-Şavis, nşr. el-Mektebü'l-İslamî, 3. Bsk., Beyrut, Dımaşk, Amman, 1412/1991.

Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin b. Şeref (ö. 676/1277), *Tehzibü'l-Esma ve'l-Lugat*, Tahkik, tashih ve talik: Şeriketü'l-Ulemai bi Müsaadeti İdaretü't-Tabaati'l-Münire, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Ömer Karadağî, *el-Menhelü'n-Nazzac fi İhtilafi'l-Eşyah*, thk. Ali Karadağî, Daru'l-Beşâir, 2007.

Rafîî, Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim Ebü'l-Kasım er-Rafîî el-Kazvînî (ö. 623/1226), *eş-Şerhu'l-Kebir (el-Aziz Şerhu'l-Veciz)*, thk. Ali Muhammed İvaz-Adil Ahmed Abdülmevcud, nşr. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1417/1997.

Remlî, *Haşiyetü'-Remlî el-Kebir ala Esne'l-Matalib (Esne'l-Metalib ile birlikte)*, Daru'l-Kütübi'l-İslamî, ts.

Remlî, Şemsüddin Muhammed b. Ebi'l-Abbas Ahmed b. Şihabüddin (ö. 1004/1595), *Nihayetü'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1404/1984.

Remlî, Şihabüddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ahmed b. Hamza (ö. 957/1550), *Fethu'r-Rahman bi Şerhi Zübedi İbn Reslan*, Daru'l-Minhâc, 1. Bsk., Beyrut, 1430/2009.

Ruyânî, Ebü'l-Mehasin Abdülvahid b. İsmail (ö. 502/1108), *Bahru'l-Mezheb fi Furu's-Şafîyye*, thk. Tarık Fethî es-Seyyid, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 2009.

Sadî, Ebu Ceyb, *el-Kâmusu'l-Fikhî lugaten ve Istilâhen*, Daru'l-Fikr, 2. Bsk., Dımaşk, 1408/1988.

Safedî, Salahuddin Halil b. Aybek b. Abdullah (ö. 764/1362), *el-Vâfi bi'l-Vefâyât*, thk. Ahmed el-Arnâvut-Türki Mustafa, nşr. Daru İhyai't-Türas, Beyrut, 1420/2000.

Sehâvî, Şemsüddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir b. Osman b. Muhammed (ö. 902/1496), *ed-Davvu'l-Lami li Ehli'l-Karni't-Tasi Menşurâtü Daru Mektebetü'l-Hayat*, Beyrut, ts.

Sehâvî, Şemsüddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir b. Osman b. Muhammed (ö. 902/1496), *et-Tuhfetü'l-Latife fi Tarihi'l-Medineti's-Şerife*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1414/1993.

Serahsî, Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl (ö. 483/1090), *el-Mebsut*, Daru'l-Maarife, Beyrut, 1414/1993.

Sübkî, Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer Takiyyüddin el-Esedî eş-Şehbî ed-Dımaşkî (ö. 851/1447), *Tabakâtü's-Şafîyye*, thk. el-Hafız Abdülalim Han, Alemü'l-Kütüb, 1. Bsk., Beyrut, 1407.

Süyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir Celalüddin (ö. 911/1505), *Tedribü'r-Ravî fi Şerhi Takribi'n-Nevâvî*, thk. Abdülvehhab Abdülatif, Mektebetü'r-Riyad el-Hadise, Riyad, ts.

Süyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir Celalüddin (ö. 911/1505), *Hüsni'l-Muhazare fi Tarihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabî (İsa el-Babî el-Halebî ve ortakları), 1. Bsk., Mısır, 1387/1967.

Şebramlisi, Ali b. Ali, *Haşiyetü Şebramlisi ala Nihayetü'l-Muhtâc (Nihayetü'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc ve maahu Haşiyetü's-Şebrablisi ve Haşiyetü'l-Magribî er-Reşidî)*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Bsk., Beyrut, 1424/2003.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkanî el-Yemenî (ö. 1250/1834), *el-Bedrü't-Tali bi Mehasin min bade'l-Karnı's-Sabi*, Daru'l-Marife, Beyrut, ts.

Şeyhîzade Damad Efendî, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (ö. 1078/1667), *Mecmeu'l-Enhür fi Şerhi Multaka'l-Ebhur*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Şihabüddin Ahmed b. Selame el-Kalyubî (ö. 1069/1658), *Haşiyetü Kalyubî ala Şerhi'l-Minhâc*.

Şihabüddin Ahmed el-Beresî (ö. 957/1550), *Haşiyetü Umeyre*, thk. İmad Zeki el-Bârüdî, Daru't-Tevfikîyye li't-Türas, Kahire, 2010.

Şirazî, Ebu İshak İbrahim b. Ali (ö. 476/1083), *Tabakâtü'l-Fukaha*, thk. İhsan Abbas, Daru'r-Raid el-Arabî, 1. Bsk., Beyrut-Lübnan, 1970.

Tacüddin Abdülvehhab b. Takiyyüddin (ö. 771/1369), *Tabakâtü's-Şafîyetü'l-Kübra*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanahî-Abdülfettah Muhammed el-Huly, nşr. Hacr li't-Tabaati ve'n-Neşr ve't-Tevzi, 2. Bsk., 1413.

Tahtavî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Hanefî (ö. 1231/1816), *Haşiyetü't-Tahtavî ala Merakı'l-Felah Şerhi Nuri'l-İzah*, thk. Muhammed Abdülaziz el-Halidî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1418/1997.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa (ö. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, thk. ve talik. Ahmed Muhammed Şakir (1-2), Muhammed Fuad Abdülbaki (3), İbrahim Atuv İvaz (4-5), nşr. Şeriketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, 2. Bsk., 1395/1975.

Yakubî, Ahmed b. İshak (Ebu Yakub) b. Cafer b. Vehb b. Vazih (ö. 292/904), *el-Büldan*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., 1422.

Yakut el-Hamevî, Şihabüddin Ebu Abdullah Yakut b. Abdullah er-Rumî el-Hamevî (ö. 626/1228), *Mucemü'l-Buldan*, nşr. Daru Sadır, 2. Bsk., 1995.

Zehebî, Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (ö. 748/1347), *Siyerü Alami'n-Nübelâ*, thk. Şuayib el-Arnâvut başkanlığında bir heyet, nşr. Müessesetü'r-Risale, 2. Bsk. 1405/1985.

Zekeriya el-Ensârî, Zekeriya b. Muhammed b. Ahmed Zeynüddin Ebu Yahya es-Süneykî (ö. 926/1520), *Esne'l-Metalib fi Şerhi Ravzatü't-Talib*, thk. Muhammed Muhammed Tamır, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, ts.

Zekeriya el-Ensârî, Zekeriya b. Muhammed b. Ahmed Zeynüddin Ebu Yahya es-Süneykî (ö. 926/1520), *el-Gureri'l-Behiyye fi Şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye*, nşr. el-Matbaatü'l-Yemeniyye, ts.

Zeylaî, Osman b. Ali b. Mehcen el-Bariî, Fahrüddin el-Hanefî (ö. 743/1342), *Tebyinü'l-hakaik Şerhu Kenzi'd-dekaik ve Haşiyetü's-Şelebî*, Matbaatü'l-Kübra el-Emiriyye- Bulak, 1. Bsk., Kahire, 1313.

Ziriklî, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali (ö. 1396/1976/), *el-A'lam*, Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 5. Bsk., Beyrut-Lübnan, 2002.

İnternet Kaynakları:

<https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D8%A8%D9%8A%D9%84>
(Erişim: 22.05.2020).